

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΣΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ: ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ**

Δημήτρης-Φίλιππος Μπάτσης

Μεταπτυχιακή Εργασία

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Λουτσιάνα Μπενινκάζα

Ιωάννινα, Μάιος 2022

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία είναι εκ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία

© Δημήτρης-Φίλιπος Μπάτσης, 2022.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Λουτσιάνα Μπενινκάζα, Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλοσοφίας

Εξεταστική Επιτροπή:

Λουτσιάνα Μπενινκάζα, Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλοσοφίας

Θεμιστοκλής Γκόγκας, Αναπ. Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής
Εκπαίδευσης

Αναστασία Γκότοβου, Επικ. Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής
Εκπαίδευσης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ένα πάγιο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι ζώντες σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες είναι η αδυναμία, τα εμπόδια που τίθενται πανταχόθεν, στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν την εκάστοτε συλλογική τους ταυτότητα και να τη μεταβιβάσουν ατόφια στις επόμενες γενιές. Πώς θα μάθουν οι μεταγενέστεροι την ποντιακή γλώσσα, την ιστορία του τόπου, τα ήθη και τα έθιμα, τον πόνο της προσφυγιάς; Μερικές από τις απαντήσεις που εύλογα θα σκεφτεί ο καθένας είναι η λογοτεχνία, ο κινηματογράφος, η μουσική το καθένα με τη δική του ξεχωριστή σημασία. Η μουσική, που αποτελεί και αντικείμενο της εργασίας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Δίνοντας, λοιπόν, την δέουσα προσοχή στην ποντιακή μουσική, της οποίας συχνά η αξία παραβλέπεται εξαιτίας της λαϊκής της φύσης, αναδεικνύεται ένα κομμάτι υψίστης σημασίας για την διάτηρηση και μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας.

Στόχος της έρευνας ήταν να διερευνηθεί το νόημα που αποδίδουν οι Πόντιοι στην ποντιακή μουσική ως μέσο μεταβίβασης και διατήρησης της συλλογικής τους ταυτότητας. Για την ερμηνεία του λόγου τους χρησιμοποιήθηκαν ως εννοιολογικό υπόβαθρο θεωρίες για τις ταυτότητες και τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ αυτών και της μουσικής. Με βάση τη θεωρία, η μουσική συνέβαλε ανέκαθεν στη συγκρότηση και ενίσχυση ατομικής και συλλογικής ταυτότητας. Ειδικά για τους Ποντίους η μουσική τη σημερινή εποχή, εν πολλοίς αποτελεί τον συνεκτικό ιστό της ιδιαίτερης συλλογικής τους ταυτότητας. Γι' αυτό τον λόγο έχει αναχθεί ένα μουσικό όργανο, η λύρα του Πόντου, σε σύμβολο μιας ολόκληρης συλλογικότητας

Υψίστης σημασίας οι συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν σε Πόντιους διαφόρων ηλικιών, όπου ερευνήθηκε η πορεία της ποντιακής μουσικής και η αξία που λαμβάνει με το πέρασμα των χρόνων. Αναζητήθηκαν άτομα που πληρούν το προφίλ του Ποντίου Έλληνα, με σκοπό να εκφράσουν τα ίδια τα υποκείμενα πώς βιώνουν τη διαφορετική τους συλλογική ταυτότητα και φυσικά πώς η ποντιακή μουσική συνέβαλε στη διατήρηση και μεταβίβαση αυτής (ποντιακή ταυτότητα). Πιο συγκεκριμένα, διενεργήθηκαν μη δομημένες συνεντεύξεις, καθώς αυτή η μορφή ανοιχτών, μη τυποποιημένων συζητήσεων ως εργαλείο ποιοτικής έρευνας είναι πλέον ενδεικτική για την άντληση βιωματικών πληροφοριών και τη βαθύτερη κατανόηση της προοπτικής των υποκειμένων.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
I. ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	8
1. Ερευνητικά ερωτήματα.....	8
2. Σημασία της έρευνας.....	8
3. Περιορισμοί της έρευνας.....	9
II. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	11
1. Η έννοια της ταυτότητας.....	11
1.1 Ατομική ταυτότητα.....	11
1.2 Συλλογική ταυτότητα.....	12
1.3 Εθνική ταυτότητα.....	14
1.4 Εθνοτική ταυτότητα.....	16
1.5 Ποντιακή ταυτότητα.....	19
2. Μνήμη και αίσθημα συλλογικότητας.....	22
2.1 Ορισμός της μνήμης.....	22
2.2 Λοιπές θεωρήσεις για την μνήμη.....	23
3. Μουσική και ταυτότητα.....	26
4. Μουσική – Αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτισμού.....	32
4.1 Πολιτισμός.....	32
4.2 Μουσική και πολιτισμός.....	34
III. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	37
1. Επιλογή ερευνητικής προσέγγισης: ερμηνευτικό παράδειγμα.....	37
2. Επιλογή τεχνικής συλλογής δεδομένων: Συνέντευξη.....	39
3. Οι μετέχοντες στη συνέντευξη.....	41

4. Διαδικασία ανάλυσης συνεντεύξεων.....	42
IV. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	43
1. Ελληνικός Πόντος - Σύντομη ιστορική αναδρομή.....	43
2. Η εξέλιξη της μουσικής των Ελλήνων του Πόντου.....	50
V. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ.....	57
1. Ποντιακή ταυτότητα: Όσο κρατήσουν οι χοροί... ..	57
1.1 Καταγωγή, μουσική, χορός, γλώσσα – Η «ραχοκοκαλιά» της ποντιακής ταυτότητας.....	57
1.2 Υπερηφάνεια - «Αφανής» αναφορά.....	59
1.3 Χαρακτήρας – Πόντιος είναι αυτός που συμπεριφέρεται ποντιακά.....	60
1.4 Οικογένεια – Το σόι πάνω από όλα.....	61
1.5 Το συναίσθημα ότι είσαι Πόντιος – Ο καθένας είναι αυτό που αισθάνεται.....	61
1.6 Κοινός τόπος, ταξίδια στον Πόντο – Η πατρίδα και τα «υποκατάστατά» της.....	62
1.7 Η συναναστροφή με Ποντίους 1 ^{ης} γενιάς – Οι «κατ’ εξοχήν» Πόντιοι.....	63
1.8 Θέατρο, ενδυμασία, κουζίνα, συνήθειες, έθιμα – Η καθημερινότητα των Ποντίων.....	64
1.9 Θρησκευτικότητα.....	64
1.10 Καθαρότητα, ελληνική παιδεία, επιθυμία για ενσωμάτωση στην Ελλάδα – Οι Πόντιοι πριν τον ξεριζωμό.....	65
1.11 Μεταβίβαση της ταυτότητας – Αποτυχημένες προσπάθειες και εμπόδια.....	66
1.12 Η ποντιακή ταυτότητα υπό διαπραγμάτευση – Οι αντιφάσεις ως ίδιον της ανθρώπινης φύσης.....	67

2. Η μουσική γενικότερα: Η μουσική είναι μια φωλιά, ένας τρόπος για να ξεφύγει κανείς από τα προβλήματά του...	68
3. Ποντιακή μουσική: Όταν πεθάνω, θέλω μια ποντιακή λύρα να με συνοδεύει...	69
3.1 Η ποντιακή μουσική ως μέσο διασκέδασης	69
3.2 Η ποντιακή μουσική ως μέσο ψυχαγωγίας	69
3.3 Η ποντιακή μουσική ως ώθηση για την αναζήτηση των ριζών και αναβίωση του παρελθόντος	71
3.4 Η ποντιακή μουσική ως ένα ζωντανό κομμάτι της ιστορίας των Ελλήνων του Πόντου, μια δεξαμενή γνώσεων	72
3.5 Η ποντιακή μουσική ως παράγοντας κοινωνικοποίησης	73
3.6 Οι αφανείς λειτουργίες – Η ποντιακή μουσική ως καθημερινή πράξη, αντικείμενο λογοκρισίας, υπερβατική δύναμη	74
VI. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ	76
1. Ποντιακή ταυτότητα	76
1.1 Η αμφίσημη ερμηνεία της ποντιακής ταυτότητας	76
1.2 Η ρευστότητα της ποντιακής ταυτότητας	77
1.3 Η ποντιακή ταυτότητα μέσα από τα χαρακτηριστικά της γνωρίσματα	78
1.3.1 Καταγωγή, μουσική, χορός, γλώσσα	78
1.3.2 Χαρακτήρας, υπερηφάνεια, οικογένεια	80
1.3.3 Το συναίσθημα ότι είσαι Πόντιος	81
1.3.4 Κοινός τόπος, ταξίδια στον Πόντο	81
1.3.5 Συναναστροφή με Ποντίους 1 ^{ης} γενιάς	82
1.3.6 Θέατρο, ενδυμασία, κουζίνα, συνήθειες, έθιμα	84
1.3.7 Θρησκευτικότητα	85
1.3.8 Καθαρότητα, επιθυμία για ενσωμάτωση στην Ελλάδα	86

1.3.9 <i>Μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας – Αποτυχημένες προσπάθειες και εμπόδια</i>	87
2. Η μουσική γενικότερα	89
3. Ποντιακή μουσική	89
3.1 Η ποντιακή μουσική ως μέσο διασκέδασης.....	90
3.2 Η ποντιακή μουσική ως μέσο ψυχαγωγίας.....	91
3.3 Η ποντιακή μουσική ως ώθηση για την αναζήτηση των ριζών και αναβίωση του παρελθόντος - Η ποντιακή μουσική ως ένα ζωντανό κομμάτι της ιστορίας των Ελλήνων του Πόντου, μια δεξαμενή γνώσεων.....	92
3.4 Η ποντιακή μουσική ως παράγοντας κοινωνικοποίησης.....	93
3.5 Η ποντιακή μουσική ως αντικείμενο λογοκρισίας και ως υπερβατική δύναμη.....	94
VII. ΕΠΙΛΟΓΟΣ	97
1. Περίληψη-Συμπεράσματα	97
2. Θέματα για περαιτέρω μελέτη	99
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	101
Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία	101
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία	106
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α	111
Πίνακας συμμετεχόντων	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β	112
Κατάλογος ενδεικτικών ερωτήσεων	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ	113
Αποσπάσματα συνεντεύξεων	

I. ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Ερευνητικά ερωτήματα

Τι σημαίνει να είσαι Πόντιος; Ποια χαρακτηριστικά συμβάλλουν στη διαφοροποίηση των Ελλήνων από τους Πόντιους Έλληνες, στην ανάπτυξη και μεταβίβαση επιμέρους συλλογικών ταυτοτήτων; Ποια η αξία της μουσικής και πώς συμβάλλει σε αυτή την προσπάθεια; Τα ερωτήματα τούτα, πάγια και συνάμα συνεχώς επαναπροσδιοριζόμενα, σαφή μα και σύνθετα, αποτέλεσαν έναυσμα γι' αυτή την εργασία, σκοπός της οποίας πέρα από την απάντησή τους είναι και η ευαισθητοποίηση των αναγνωστών σε θέματα που μπορεί να μην εμπίπτουν των ενδιαφερόντων τους, αλλά έχουν άμεσο αντίκτυπο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και της ίδιας της ύπαρξής τους γενικότερα.

Αν έπρεπε όλη αυτή η παράγραφος να συμπυκνωθεί σε μια πρόταση, με σκοπό φυσικά να προκύψει ένα σαφώς προσδιορισμένο ερευνητικό ερώτημα, αυτή θα είχε ως εξής: Ποια είναι η συμβολή της ποντιακής μουσικής στην προσπάθεια διατήρησης και μεταβίβασης της ποντιακής ταυτότητας εκ μέρους των Ποντίων Ελλήνων; Γύρω από αυτόν τον άξονα, λοιπόν, περιστρέφεται το σύνολο της παρούσας εργασίας.

2. Σημασία της έρευνας

Η μαζική εισροή προσφύγων από τις περιοχές του Πόντου και της Μικράς Ασίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα δημιούργησε νέες συνθήκες στον ελλαδικό χώρο. Οι άνθρωποι που έφτασαν στην Ελλάδα μπορεί να ήταν ομοεθνείς, παρόλα αυτά εντοπιζόνταν διαφορές πολιτισμικής φύσεως σε σχέση με τους γηγενείς. Αυτό, αναπόδραστα, οδήγησε σε διαχωρισμό των Ελλήνων από τους υπόλοιπους πληθυσμούς (Πόντιους, Μικρασιάτες, κτλ). Έτσι, σιγά σιγά ταυτότητες όπως η ποντιακή, η οποία είναι και αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας, άρχισαν να επαναπροσδιορίζονται.

Την ποντιακή ταυτότητα «φέρει», πλέον, μεγάλο μέρος του πληθυσμού της χώρας. Αν αναλογιστεί κανείς ότι στην απογραφή του 1928 μετρήθηκαν περί το 1,2 εκατομμύρια πρόσφυγες (προφανώς δεν προήλθαν όλοι από την περιοχή του Πόντου) (Βεργέτη, 1992, σελ. 83), γίνεται εύκολα κατανοητό ότι σήμερα αξιοσημείωτο ποσοστό έχει ποντιακές ρίζες. Το γεγονός αυτό καθιστά τούτη την έρευνα ιδιαίτερα σημαντική, μιας και αφορά όλους τους Έλληνες που έχουν πρόγονους με καταβολές από την περιοχή του Πόντου.

Επίσης, η σημασία της έρευνας έγκειται στο ότι αναδεικνύεται η εσφαλμένη εντύπωση πως οι ομοεθνείς πρόσφυγες αντιμετώπισαν λιγότερα προβλήματα με αυτά που αντιμετωπίζουν και σήμερα οι ομάδες που μετακινούνται. Παράλληλα, ούτε και τα μέσα που χρησιμοποιήσαν διαφοροποιούνται σε σχέση με αυτά που οι πρόσφυγες και μετανάστες χρησιμοποιούν για να αντεπεξέλθουν στην πρόκληση της προσαρμογής σε ένα νέο τόπο σήμερα.

Άλλος λόγος που κρίνεται σημαντική αυτή η έρευνα είναι η έλλειψη μελετών του αντικειμένου της ποντιακής μουσικής ως οτιδήποτε άλλο πέρα από ένα μέσο διασκέδασης, πολλώ δε μάλλον ως φορέα διατήρησης ταυτότητας. Όλη η βιβλιογραφία (τουλάχιστον η ελληνόγλωσση και αγγλόγλωσση που υπέπεσε στην αντίληψη του υποφαινόμενου) εξετάζει το ζήτημα της ποντιακής μουσικής ή το ζήτημα της ποντιακής ταυτότητας μεμονωμένα, χωρίς, όμως, να αναδειξεί τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ τους.

Τέλος, η παρούσα έρευνα εξετάζει το φαινόμενο της ποντιακής μουσικής και ποντιακής ταυτότητας από μια διαφορετική σκοπιά καθώς δεν αναλώνεται στην περιγραφή και ανάλυση του. Η συγκεκριμένη έρευνα στοχεύει στην ανάδειξη και ερμηνεία του νοήματος που οι ίδιοι οι συμμετέχοντες προσδίδουν σ' αυτές τις δύο έννοιες και στη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ της ταυτότητας αυτών των ανθρώπων και της μουσικής τους παράδοσης. Επομένως, η προσπάθεια εστιάζει σε μια σημαντική παράμετρο που θα δια φωτίσει συνολικά την έρευνα διαμόρφωσης και μεταβίβασης ταυτότητας μέσω της μουσικής.

3. Περιορισμοί της έρευνας

Από επιστημολογικής πλευράς, αυτή η εργασία, προσεγγίζει ερμηνευτικά το προς μελέτη θέμα. Η ερμηνευτική προσέγγιση, όπως και η θετικιστική, προσφέρει κάποιες δυνατότητες, αλλά αντίστοιχα ενέχει και περιορισμούς. Κατά την ερμηνευτική προσέγγιση, λοιπόν, η ανθρώπινη συμπεριφορά δεν διέπεται από γενικούς νόμους, ούτε από θεμελιώδεις κανονικότητες. Ο κοινωνικός κόσμος γίνεται κατανοητός μόνο από την σκοπιά των ατόμων τα οποία αποτελούν μέρος της συνεχιζόμενης δράσης που διερευνάται. Απορρίπτοντας την οπτική γωνία του αμερόληπτου αντικειμενικού παρατηρητή, η συμπεριφορά των ατόμων γίνεται κατανοητή από τον ερευνητή που θα προσπαθήσει να εντυφλήσει στον κόσμο τους και στην ερμηνεία που οι ίδιοι δίνουν για τις εμπειρίες τους. Η κατανόηση των ερμηνειών που προσδίδουν τα άτομα

στο περιβάλλον τους πρέπει να προέρχεται από μέσα, όχι απ' έξω, δηλαδή με όρους των ίδιων των συμμετεχόντων. Υπό αυτό το πρίσμα η κοινωνική επιστήμη είναι περισσότερο υποκειμενικό παρά αντικειμενικό εγχείρημα (Cohen, και άλλοι, 2007, σελ. 31).

Κατά συνέπεια, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας δεν μπορούν να γενικευτούν προσφέροντας καθολικά μοντέλα ερμηνείας της συμβολής της μουσικής στη διαμορφώση και μεταβίβασης της ταυτότητας. Η γενίκευση, άλλωστε, δεν είναι ζητούμενο μιας ποιοτικής έρευνας. Ο μικρός αριθμός των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα, επιτρέπει μεν, να γίνει σε βάθος μελέτη των υποκειμενικών τους βιωμάτων, περιορίζει δε, την έκταση της έρευνας σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Έτερος ανασταλτικός παράγοντας θα μπορούσε να θεωρηθεί το γεγονός ότι ο υποφαινόμενος ταυτίζεται ως Πόντιος. Η εξοικείωσή του με την ποντιακή ταυτότητα και την ποντιακή μουσική θα μπορούσε να τον οδηγήσει στο να αγνοήσει κάποια δεδομένα της έρευνας που του είναι οικεία ή να δώσει σ' αυτά μια προσωπική ερμηνεία. Βέβαια, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οποιαδήποτε ερμηνευτική προσέγγιση θα εμπεριέχει πάντοτε το στοιχείο του υποκειμενισμού. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι αντιληπτό γίνεται το νόημα μόνο συγκεκριμένων όψεων της πραγματικότητας, όσων είναι σχετικές με το άτομο είτε για τις ανάγκες της καθημερινής ζωής είτε από την οπτική μιας συγκεκριμένης μεθόδου ή θεωρητικής σκοπιάς (Benincasa, 1997, σελ. 39). Μολαταύτα, μέσα στο πνεύμα της αναστοχαστικότητας, ο υποφαινόμενος επιχείρησε να μειώσει τον υποκειμενισμό του και να αποστασιοποιηθεί, όσο είναι αυτό δυνατό, από το αντικείμενο της έρευνας, προκειμένου να μην αντανakλάται ο εαυτός του στα ευρήματα. Σε ερευνητικό πλαίσιο, η αναστοχαστικότητα αναφέρεται στην προσπάθεια του ερευνητή να αναστοχάζεται σχετικά με το ρόλο του στην έρευνα, σχετικά με το πώς οι εμπειρίες του, οι αξίες του, οι παραδοχές του και οι πεποιθήσεις του κινδυνεύουν να επηρεάζουν την ερευνητική διαδικασία. Από την στιγμή που οι ερευνητές βρίσκονται μέσα στον κόσμο και αποτελούν μέρος του, αναπόδραστα, ο καθένας μεταφέρει τη δική του ιστορία στην ερευνητική διεργασία, ενώ και οι συμμετέχοντες συμπεριφέρονται με συγκεκριμένο τρόπο υπό την παρουσία τους (Cohen, και άλλοι, 2007, σελ. 238).

II. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Η έννοια της ταυτότητας

1.1 Ατομική ταυτότητα

Σκόπιμο κρίνεται να αποσαφηνιστούν ορισμένοι όροι, προκειμένου να τεθούν τα θεμέλια για βαθύτερη κατανόηση του ζητήματος. Αρχικά για την προσέγγιση της έννοιας της ταυτότητας είναι απαραίτητη η ανάδειξη της διαδικασίας συγκρότησής της. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται ταύτιση. Η ταύτιση, λοιπόν, είναι μία ψυχολογική διαδικασία, ένας επιπλέον μηχανισμός άμυνας του ασυνειδήτου, ο οποίος λαμβάνοντας τη μορφή αισθηματικού δεσμού, χρησιμοποιείται από τον άνθρωπο για να αντεπεξέλθει στις ενοχλήσεις, τις απογοητεύσεις και τις ματαιώσεις του περιβάλλοντος, της εξωτερικής πραγματικότητας (Λίποβατς, όπως αναφέρεται στο Παραδεισοπούλου, 2012, σελ. 135). Οι κρίσιμες ταυτίσεις πραγματοποιούνται στα πρώτα χρόνια της ζωής του ανθρώπου με επίκεντρο τους γονείς του, αλλά κατά παρόμοιο τρόπο λαμβάνουν χώρα ταυτίσεις (παραλλαγές των πρώτων ταυτίσεων, των συναισθηματικών δεσμών) καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του με σκοπό να αντιμετωπιστούν οι δυσκολίες της εξωτερικής πραγματικότητας (Λίποβατς, όπως αναφέρεται στο Παραδεισοπούλου, 2012, σελ. 136). Παρόμοια θέση παίρνουν και άλλοι επιστήμονες, οι οποίοι θεωρούν ότι η παιδική ηλικία είναι η βάση στην οποία η προσωπική ταυτότητα του ατόμου αναπτύσσεται (Scourfield, κ.α., 2006).

Μέσα από αυτή την αλληλουχία ταυτίσεων προκύπτει η ταυτότητα η οποία ορίζεται ως «η εσωτερική και υποκειμενική συναίσθηση του εαυτού ως ατόμου» (Παπαδόπουλος, 2005, σελ. 814). Ο εαυτός συνίσταται σε διάφορους ρόλους που αναλαμβάνει το άτομο κατά τη διάρκεια της ζωής του. Αυτοί οι ρόλοι βασίζονται σε κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις, οι οποίες είναι δυνατόν να τροποποιηθούν ή και να αναιρεθούν (Smith, 2000). Φαίνεται, λοιπόν, ότι η ταυτότητα είναι κοινωνικό κατασκεύασμα (Ashmore, κ.α., 2004), δηλαδή σχετίζεται άμεσα με το κοινωνικό πλαίσιο που δρα το άτομο και σε συνάρτηση με άλλους παράγοντες που εμφανίζονται στο περιβάλλον του (πολιτισμικοί, οικονομικοί, κ.α.), υιοθετείται ή απορρίπτεται ως ασύμβατη (Hughes και Kroehler, 2007).

Ένα άλλο σημείο, που χρήζει προσοχής, είναι το διφορούμενο του όρου ταυτότητα, η διπλή σχέση που εμπερικλείεται. Από τη μία φέρει εμφανή σχέση ομοιότητας προς το ίδιο, το ίσο και από την άλλη φέρει λανθάνουσα σχέση ανομοιότητας προς το άλλο,

το διαφορετικό. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Cuche, η ταυτότητα είναι ένα εργαλείο που αναδεικνύει την άρθρωση του ψυχολογικού και κοινωνικού στοιχείου στο άτομο, εκφράζει, δηλαδή, τη συνισταμένη των διαφόρων αλληλοδράσεων ανάμεσα στο άτομο και στο κοινωνικό του περιβάλλον (Cuche, 2001, σελ. 147).

Κατά τον Giddens ο εαυτός δεν είναι κάτι το δεδομένο και η προσωπική ταυτότητα προϋποθέτει διαρκή αναστοχασμό. Αναστοχασμό ο οποίος αποτελεί ταυτόχρονα παιχνίδισμα, με εκείνα που θυμόμαστε και εκείνα που απωθούμε στη καταπακτή του ασυνείδητου. Η ταυτότητα συνθέτει μια επιλεκτική αφήγηση: την ανασυνθέτει εκ των υστέρων ως αναδρομική βιογραφία (Giddens 1991, σελ. 52-53). Σε αυτή την αναδρομική βιογραφία, οι συλλογικές ταυτότητες (π.χ. κοινωνικές, πολιτικές) αποτελούν ένα στήριγμα, ένα νέο συναίσθημα του ανήκειν στον κόσμο, ένα καταφύγιο όπου μπορεί να λάβει θέση και η συνολική ιστορία και η προσωπική βιογραφία ενός ατόμου, απαραίτητο για την «οντολογική ασφάλεια» δηλαδή την αίσθηση του συνολικού νοήματος στον κόσμο (Giddens 1991, σελ. 43).

1.2 Συλλογική ταυτότητα

Η συλλογική ταυτότητα είναι η αίσθηση του «ανήκειν» σε κάποια ομάδα. Έχει τόσες όψεις όσες είναι οι ομάδες στις οποίες μπορεί να ανήκει κανείς. Μέσα από τις καθημερινές αλληλεπιδράσεις στο πλαίσιο της κοινότητας, η συλλογική διάσταση του ενσωματώνεται στην ατομική του ταυτότητα, δηλαδή η αίσθηση του «ανήκειν» γίνεται μέρος του πώς το άτομο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του. Ο άνθρωπος έχει την ανάγκη να βιώνει την ολοκλήρωση μέσα από την μοναδικότητά του, σε συνάρτηση όμως με τις «ρίζες» ή τον χώρο που χρειάζεται να διεκδικεί μέσα σε μία ομάδα, όπως η οικογένεια ή η κοινωνία (Fromm, όπως αναφέρεται στο Βαφέα και Χουντουμάδη, 2017). Η συλλογική ταυτότητα στηρίζεται σε μία διαδικασία μεταβίβασης γνώσης, συμπεριφοράς και άλλων στοιχείων της πολιτισμικής κληρονομιάς από την παλιότερη στη νέα γενιά. Πρόκειται για κοινωνική μεταβίβαση, γνωστή ως κοινωνικοποίηση γενικά στις κοινωνικές επιστήμες και, ειδικότερα στην ανθρωπολογία, ως πολιτισμική μεταβίβαση. Μπορεί να είναι ρητή ή άρρητη, τυχαία ή σκόπιμη. Παρόλο που χαρακτηρίζεται συνήθως από έντονη αδράνεια, η πολιτισμική μεταβίβαση δεν αποκλείει την κοινωνικοπολιτισμική αλλαγή (Roy και Fischer, 2013).

Η ατομική ταυτότητα διαφέρει από την συλλογική, ως προς το ότι αφορά την μοναδικότητα του ατόμου, κάτι που προκύπτει μέσα από την προσωπική ιστορία και

τα βιώματά του στο χρόνο. Με αυτόν τον τρόπο, προσφέρει την αίσθηση στο άτομο ότι η ύπαρξή του δεν επαναλαμβάνεται και έτσι συνειδητοποιεί την αποκλειστικότητα της ατομικής του ύπαρξης (Γκότοβος, 2003). Από την άλλη, η συλλογική ταυτότητα δημιουργείται από την ταύτιση των ανθρώπων με τους ανήκοντες σε ένα σύνολο, σχηματίζοντας διαφόρων μορφών ομάδες (κοινότητες). Το σύνολο αυτό μπορεί να είναι κοινωνικό, πολιτικό, γεωγραφικό, θρησκευτικό (Δαμανάκης, 2018, σελ. 29-30). Η έννοια της συλλογικής ταυτότητας ενέχει και την έννοια της αναγνώρισης. Όταν κάποια άτομα αλληλοαναγνωρίζονται ως όμοια, αυτό σημαίνει ότι υπερτονίζουν μια ιδιότητα ως κυρίαρχη, που τα καθιστά συμμετόχους ευρύτερων ομαδώσεων, αλλά και ότι αποκλείουν ή υποτονίζουν άλλες ιδιότητες. Αναγνωρίζονται, δηλαδή, σημαίνει ότι ξαναβλέπουν ο ένας τον άλλο με μια δεύτερη πρόσθετη ματιά. Ταυτόχρονα παραγνωρίζουν, δηλαδή παραβλέπουν, εκείνο, ή εκείνα τα χαρακτηριστικά, που τους καθιστούν διαφορετικούς (Θεοδωρίδης, 2001, σελ. 58).

Όπως και στην περίπτωση της ατομικής ταυτότητας, έτσι και σε αυτή της συλλογικής ταυτότητας ο όρος ερμηνεύεται διττά. Για την ακρίβεια, η συλλογική ταυτότητα αποτελεί συνάρτηση του τρόπου με τον οποίο μία ομάδα ή μία συλλογικότητα βλέπει τον εαυτό της (ή επιθυμεί να τον βλέπει) και του τρόπου με τον οποίο οι άλλοι βλέπουν αυτή την ομάδα. Δηλαδή, η συλλογική ταυτότητα από τη μία είναι η αυτοεικόνα και από την άλλη η στερεοτυπική αντίληψη των άλλων (Arts και Halman, 2006, σελ. 181).

Η συλλογική ταυτότητα προσδιορίζεται από τη συμμετοχή του ατόμου σε κοινές δράσεις της ομάδας που εντάσσεται. Η αποδοχή του ατόμου της συλλογικής ταυτότητας των ομάδων ένταξής του αποτελεί κοινωνική έκφραση. Εκφράζει την ανάγκη του ατόμου να ταυτιστεί με αυτούς που θεωρεί ότι έχει κοινά χαρακτηριστικά ή να διαφοροποιηθεί από άλλους (Woodard, 1999, σελ. 6). Αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά, όμως δεν αποτελούν ένα σταθερό σύνολο, αλλά μια δυναμική διαδικασία επιλογής μεταξύ αυτών, καθώς διαφοροποιούνται κατά περίπτωση, σύμφωνα με τη σχεσιακή σύλληψη της ταυτότητας (Barth, όπως στο Cuche, 2001, σελ. 151).

Σε άλλο σημείο του έργου του Cuche, πάλι, γίνεται διαχωρισμός μεταξύ αντικειμενιστικής και υποκειμενιστικής αντίληψης της ταυτότητας. Στην πρώτη περίπτωση, η περιγραφή της ταυτότητας γίνεται με βάση έναν ορισμένο αριθμό

καθοριστικών κριτηρίων, τα οποία θεωρούνται «αντικειμενικά», όπως η κοινή καταγωγή (γλώσσα, κουλτούρα, θρησκεία), ο δεσμός με έναν τόπο, κ.α. Στη δεύτερη περίπτωση η ταυτότητα δεν είναι παρά η επιθυμία ένταξης, η προσπάθεια ταύτισης με μία, είτε λίγο είτε πολύ, φαντασιακή συλλογικότητα (Cuche, 2001, σελ. 149-150).

Έπειτα από όλα αυτά, εύλογα εξάγεται το συμπέρασμα ότι οι διαδικασίες διαμόρφωσης και συγκρότησης των συλλογικών ταυτοτήτων συνδέονται με τον ευρύτερο πολιτισμικό χώρο μέσα στον οποίο γεννιέται και αναπτύσσεται ο άνθρωπος. Διαμορφώνονται πάνω στα πλαίσια μιας πολιτισμικής κοινότητας, της οποίας τα άτομα συμμετέχουν ως φορείς των χαρακτηριστικών της. Κάθε άτομο που ανήκει σε μία συγκεκριμένη πολιτισμική κοινότητα, συμμετέχει ως υποκείμενο του ιδιαίτερου πολιτισμού της, που είναι ιστορικά και γεωγραφικά προσδιορισμένος. Επειδή η μεγαλύτερη γενιά, τόσο στην οικογένεια, όσο και στην ευρύτερη κοινότητα, αποτελεί το σύνδεσμο των νέων μελών με την ευρύτερη κοινότητα, μπορεί να γίνει λόγος για διαγενεακή μεταβίβαση εθνικής/εθνοτικής ταυτότητας (Smith και Hendry, 2007).

1.3 Εθνική ταυτότητα

Σε αντίθεση με την ατομική ταυτότητα που δεν διακρίνεται σε υποκατηγορίες, η συλλογική ταυτότητα παίρνει ποικίλες μορφές, από τις οποίες η εθνική και η εθνοτική έχουν ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εθνικής και εθνοτικής ταυτότητας, με έμφαση στην ποντιακή ταυτότητα.

Η εθνική ταυτότητα είναι συνυφασμένη με την έννοια του έθνους και με την εθνικιστική ιδεολογία που χαρακτήρισαν τη νεωτερική εποχή. Την περίοδο αυτή τα έθνη υφίστανται με τη μορφή του έθνους-κράτους ή αλλιώς εθνικού κράτους. Παρόλο που οι ιδέες του εθνικού κράτους και της εθνικής ιδεολογίας αναπτύχθηκαν την περίοδο της νεωτερικότητας στον δυτικό πολιτισμό, γρήγορα απέκτησαν οικουμενικό χαρακτήρα (Ιντζεσίλογλου, 2013, σελ. 10), το εθνικό κράτος διαδόθηκε σε όλο τον κόσμο ως η κυρίαρχη πολιτική οντότητα. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι, κατά τον Guibernau, το έθνος ορίζεται ως μια επώνυμη κοινότητα που μοιράζεται ένα ιστορικό έδαφος, κοινούς μύθους και αναμνήσεις, κοινή λαϊκή κουλτούρα, κοινούς νόμους και έθιμα (Guibernau, 2004, σελ. 127). Πάνω σε αυτή τη βάση, η εθνική ταυτότητα θεωρείται προϊόν μακρών, συνεχών και αδιάσπαστων ιστορικών διαδικασιών. Πολύ συχνά εμφανίζεται ως φυσική ταυτότητα, ταυτότητα

που στηρίζεται σε συγγενικούς δεσμούς, άλλοτε πάλι εμφανίζεται ως η κατεξοχήν φυσική ταυτότητα (Θεοδωρίδης, 2001, σελ. 59-60).

Ο E. Gellner προσεγγίζοντας την έννοια του έθνους με δύο αξιώματα, προσδίδει παράλληλα μια νέα οπτική στην έννοια της εθνικής ταυτότητας. Από τη μια υποστηρίζει ότι δύο άνθρωποι ανήκουν στο ίδιο έθνος, αν και μόνο εάν μοιράζονται τον ίδιο πολιτισμό. Με τον όρο πολιτισμός εννοείται ένα σύστημα ιδεών και συμβόλων, συνειρμών, τρόπων συμπεριφοράς και επικοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, δύο άνθρωποι ανήκουν στο ίδιο έθνος, αν και μόνο εάν αναγνωρίζουν ο ένας τον άλλο ως μέλος του ίδιου έθνους (Gellner, 1988, σελ. 7). Με άλλα λόγια τα έθνη είναι κατασκευάσματα των ανθρώπινων πεποιθήσεων, των δεσμών και των μορφών αλληλεγγύης. Εφόσον τα έθνη, ο θεμέλιος λίθος των εθνικών ταυτοτήτων, είναι ανθρώπινα κατασκευάσματα, έτσι και οι εθνικές ταυτότητες δεν είναι τίποτα παραπάνω από ένας τρόπος αναγνώρισης μεταξύ των μελών μιας ομάδας ανθρώπων σε ένα εκ των ιδίων δομημένο, «κοινό» πλαίσιο. Μια φανταστική κάρτα εισόδου, για ένα φανταστικό πριβέ κλαμπ.

Όπως η ατομική ταυτότητα, έτσι και η εθνική ταυτότητα, στηρίζεται σε μια αναδρομική αφήγηση. Αναφέρεται σε μνήμες κοινής καταγωγής, παραδόσεις, την ιστορία του έθνους κ.λπ. δηλαδή σε κάτι που μοιάζει με την προσωπική βιογραφία ενός ατόμου. Όπως το κάθε άτομο έτσι και το κάθε έθνος έχει την ξεχωριστή του ιστορία, τις δικές του μνήμες. Όμως, από την άλλη μεριά, το έθνος, όπως και το κάθε άτομο, κατασκευάζει εκ των υστέρων τη βιογραφία του, με αναμνήσεις, δηλαδή ξαναθυμάται επιλεκτικά, φωτίζοντας άλλες πλευρές της ζωής του, λησμονώντας άλλες. Όπως το κάθε άτομο δεν θυμάται την ιστορία του μόνο του, αλλά την ξαναθυμάται με την βοήθεια άλλων, έτσι και το συλλογικό-εθνικό Εμείς ξαναθυμάται το παρελθόν του με τη βοήθεια ιστορικών, δασκάλων, δημοσιογράφων και μέσων (εκπαιδευτικοί μηχανισμοί, βιβλία, κ.λπ) αλλά και της βίας που περικλείει το κράτος (Θεοδωρίδης, 2001, σελ. 60). Σχετικά με τη βία, χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι, στην εγχάραξη εθνικών ταυτοτήτων συμμετείχε και συμμετέχει το έθνος-κράτος, εμφανώς και δια της βίας: διοικητικής, εκπαιδευτικής, στρατιωτικής (Giddens, 2002).

Επιπλέον η εθνική ταυτότητα προσθέτει το πολιτικό στοιχείο στην εθνοτική ταυτότητα (περισσότερα γι' αυτή στη συνέχεια), η οποία εκφράζει τη διαλεκτική σχέση του συναισθήματος θετικής ψυχολογικής ταύτισης και των διαδικασιών

διαρκούς αλληλεπίδρασης των μελών της ομάδας. Η σχέση αυτή στηρίζεται στη συνείδηση ότι τα μέλη της ομάδας αποτελούν ένα ενιαίο και ξεχωριστό σύνολο που συνδέονται μεταξύ τους με αμοιβαίους δεσμούς λόγω ιστορικής μνήμης και πολιτισμικών προτύπων (Βεργέτη, 2000, σελ. 44).

Όπως σημειώνεται και προηγουμένως, η έννοια της εθνικής ταυτότητας βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με την έννοια του έθνους, έτσι η γέννηση της μιας έννοιας (έθνος, 18^ο-19^ο αιώνας) έφερε και τη γέννηση της άλλης (εθνική ταυτότητα, ίδια εποχή). Εκείνη την περίοδο, την λεγόμενη νεωτερική περίοδο, μέσα στις κοσμογονικές αλλαγές που συνέβαιναν και τη δημιουργία κρατών-εθνών η εθνική ταυτότητα αναπόφευκτα έγινε η προεξάρχουσα ταυτότητα, επισκιάζοντας τις λοιπές συλλογικές ταυτότητες.

1.4 Εθνοτική ταυτότητα

Οι εθνοτικές συλλογικότητες είναι εκείνες οι ανθρώπινες ομάδες που έχουν μια υποκειμενική πίστη στην κοινή τους καταγωγή λόγω ομοιότητας φυσικού τύπου ή εθίμων ή και των δύο, ή λόγω αναμνήσεων αποικισμού ή μετανάστευσης. Αυτή η πεποίθηση πρέπει να είναι υψηλή για να είναι ισχυρότεροι οι δεσμοί κατά τον σχηματισμό της συλλογικότητας. Αντίθετα, δεν έχει σημασία αν υφίσταται αντικειμενικός δεσμός αίματος (Weber, όπως αναφέρεται στο Hutchinson και Smith, 1996, σελ. 35).

Η εθνότητα βασίζεται σε έναν μύθο συλλογικής καταγωγής, ο οποίος συνήθως εξαίρει χαρακτηριστικά που πιστεύεται ότι είναι έμφυτα. Η ιδέα της μεταβίβασης αυτών των χαρακτηριστικών στις επόμενες γενιές, όσο αδρή κι αν είναι, και της συγγένειας που απορρέει από αυτήν, είναι συνυφασμένες με την έννοια της εθνότητας (Horowitz, 1985, σελ. 52).

Μια εθνοτική ομάδα είναι μια ομάδα που ξεπερνά τα όρια της οικογένειας, για την οποία η ιδιότητα μέλους υπολογίζεται κυρίως από την καταγωγή, είναι καταρχήν αυτόνομη και έχει μια συμβατικά αναγνωρισμένη «φυσική ιστορία» ως ομάδα (Fearon, 2003).

Ως «τυπική» εθνοτική ομάδα ορίζεται μια που φέρει τα περισσότερα ή όλα τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

α) τα μέλη της ομάδας αναγνωρίζονται πρωτίστως από την καταγωγή

- β) τα μέλη της ομάδας έχουν επίγνωση της ιδιότητας μέλους της ομάδας
- γ) τα μέλη της ομάδας μοιράζονται διακριτά πολιτισμικά χαρακτηριστικά
- δ) αυτά τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά χαίρουν εκτίμησης από την πλειοψηφία των μελών
- ε) η ομάδα έχει ή θυμάται μια πατρίδα
- στ) η ομάδα έχει μια κοινή ιστορία η οποία δεν είναι εντελώς κατασκευασμένη αλλά έχει κάποια βάση στην πραγματικότητα (Fearon, 2003, σελ. 7).

Μια εθνοτική ομάδα είναι ένας επώνυμος ανθρώπινος πληθυσμός με μύθους κοινής καταγωγής, κοινές ιστορικές αναμνήσεις, ένα ή περισσότερα στοιχεία ενός κοινού πολιτισμού, σύνδεση με την πατρίδα και αίσθημα αλληλεγγύης (Hutchinson και Smith 1996, σελ. 6).

Όλοι οι παραπάνω ορισμοί, που περιστρέφονται γύρω από τις εθνοτικές ομάδες και φωτίζουν παράλληλα πτυχές της εθνοτικής ταυτότητας, συμφωνούν ότι η καταγωγή είναι υψίστης σημασίας για τον ορισμό μιας εθνοτικής ομάδας. Οι διαφορές αφορούν στον τρόπο προσδιορισμού του ρόλου της καταγωγής και αν και πώς πρέπει να συνδυάζονται άλλα χαρακτηριστικά με αυτόν στον καθορισμό των εθνοτικών ομάδων.

Στον καθαυτό ορισμό της εθνοτικής ταυτότητας σημειώνονται τα εξής:

- η εθνοτική ταυτότητα, όπως και η εθνική, συχνά θεωρείται κοινωνική κατασκευή (Waters, 1999)
- είναι το συναίσθημα ένταξης ή διαδικασία ταύτισης με μία λιγότερο ή περισσότερο φαντασική συλλογικότητα και αυτό που πραγματικά έχει σημασία είναι οι παραστάσεις που φτιάχνουν τα άτομα σχετικά με την κοινωνική πραγματικότητα και τις υποδιαιρέσεις της (Cuche, 2001, σελ. 150)
- είναι η ταύτιση του ατόμου με ένα κομμάτι μιας ευρύτερης κοινωνίας τα μέλη της οποίας θεωρούνται ή θεωρούν πως έχουν κοινή καταγωγή, μετέχουν ενός κοινού πολιτισμού και λαμβάνουν μέρος σε κοινές δραστηριότητες όπου η κοινή καταγωγή και ο κοινός πολιτισμός έχουν ξεχωριστή σημασία (Yinger, 1994)

- η εθνοτική ταυτότητα είναι το πλαίσιο στο οποίο τα άτομα ενσυνείδητα ή ασυνείδητα ταυτίζονται με αυτούς που νιώθουν ένα δεσμό λόγω παρόμοιων παραδόσεων, συμπεριφορών, αξιών και πεποιθήσεων (Ott, 2021)
- η εθνοτική ταυτότητα παρέχει στο άτομο ένα αίσθημα ιστορικής συνέχειας στη ζωή, μια συνέχεια που βασίζεται στην ασυνείδητη αναγνώριση των παραδοσιακών προτύπων σκέψης, συναισθημάτων και συμπεριφοράς που αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο της αίσθησης του «ανήκειν» (Arce, 1982, σελ. 137-138)
- η εθνοτική ταυτότητα είναι ένα σύνθετο και πολυδιάστατο κατασκεύασμα που μπορεί να περιλαμβάνει παράγοντες όπως ο σχηματισμός εθνοτικής ταυτότητας, η εθνοτική ταύτιση, η γλώσσα, η αυτοεκτίμηση, ο βαθμός της εθνοτικής συνείδησης και το εθνοτικό ασυνείδητο (Devereux, 1980)

Όλα αυτά τα στοιχεία με κοινό παρονομαστή το αίσθημα του «ανήκειν» σε μια κοινότητα, συμπληρώνουν το μωσαϊκό της εθνοτικής ταυτότητας και δίνουν τη δυνατότητα στο άτομο να κατανοεί τον κόσμο και αυτά που τον περιβάλλουν, αντλώντας παράλληλα υπερηφάνεια για το ποιόν του. Αν ωστόσο, για οιονδήποτε λόγο, θετικά μηνύματα και υποστήριξη από την εθνοτική ομάδα δεν είναι προφανή ή δεν είναι επαρκή να απομακρύνουν τα αντίστοιχα αρνητικά μηνύματα που λαμβάνονται από το περιβάλλον, ενδέχεται το άτομο να νιώσει ντροπή και να αποστραφεί την εθνοτική του ταυτότητα. Η ανάπτυξη της εθνοτικής ταυτότητας συνίσταται από την τάση του ατόμου να ευθυγραμμίσει τις αξίες, συμπεριφορές, πεποιθήσεις και παραδόσεις της εθνότητας που θεωρεί τον εαυτό του μέλος με τις αντίστοιχες προσωπικές του.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι σε πολλά σημεία ο ορισμός της εθνικής και της εθνοτικής ταυτότητας συμπίπτει, γεγονός αναμενόμενο, μιας και μοιράζονται την ίδια βάση (αίσθημα κοινής καταγωγής). Το έθνος όμως, σε αντίθεση με την εθνότητα προϋποθέτει την ύπαρξη κράτους. Κατά τον Weber, μία κοινότητα γίνεται σημαντική όταν διεκδικεί πολιτική εκπροσώπηση, όταν δηλαδή μετασχηματίζεται σε πολιτική κοινότητα. Η μετάβαση από την κοινοτικοποίηση, τη σχέση με υποκειμενικά κριτήρια, στην κοινωνικοποίηση, την ορθολογική σχέση για την επίτευξη ενός σκοπού, την πολιτική πράξη, καθιστά μία ομάδα εθνική (Weber, 1997). Όπως, πιο απλά, έγραψε και ο E. Gellner, το εθνικό κράτος προϋποθέτει την πολιτικοποίηση

της εθνότητας και την εθνικοποίηση της πολιτείας (Gellner, 1988). Αυτή η ταύτιση του έθνους με το κράτος, τουλάχιστον σε ιδεατό επίπεδο, είναι η διαχωριστική γραμμή μεταξύ αυτών των δύο κατά τα άλλα όμοιων συλλογικών ταυτοτήτων.

1.5 Ποντιακή ταυτότητα

Η συλλογική ταυτότητα της υπό εξέταση ομάδας (Έλληνες Πόντιοι) για το διάστημα ύπαρξης της στον Πόντο ήταν ελληνική. Το ιστορικό πλαίσιο την ευνοούσε. Τον 19^ο αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} επικρατούσε το αίτημα για εθνική ολοκλήρωση, δηλαδή για ενσωμάτωση στο εθνικό κράτος του συνόλου του εδάφους επάνω στο οποίο κατοικούσαν συμπαγείς ομοεθνείς πληθυσμοί. Στην περίπτωση της Ελλάδας η κυρίαρχη Ιδεολογία εκφράστηκε από τη «Μεγάλη Ιδέα». Η εθνική ταυτότητα ως παράγοντας ταύτισης και κοινής δράσης αποτελούσε στοιχείο σημαντικότερο από την τοπική. Ισχυρή εθνική ταυτότητα ήταν απαραίτητη για την υλοποίηση του πολιτικού προγράμματος της Μεγάλης Ιδέας, που αποτελούσε τη μεγάλη συνεκτική δύναμη του ελλαδικού και εξωελλαδικού ελληνισμού της εποχής (Βεργέτη, 1992, σελ. 87). Ο ιδιαίτερος πολιτισμός των Ποντίων βίωνταν ως ελληνικός και οριοθετούσε κοινωνικά την ταυτότητα, διαφοροποιώντας και αντιδιαστέλλοντας τους Έλληνες της περιοχής από τον περιβάλλοντα αλλοεθνή κοινωνικό χώρο με τη θρησκεία, τη γλώσσα και γενικότερα τον τρόπο ζωής (Βεργέτη, 1993, σελ. 179).

Όλα αυτά ίσχυαν μέχρι τον ξεριζωμό των Ελλήνων του Πόντου. Οι Πόντιοι μετανάστες ερχόμενοι στην Ελλάδα, οδηγούνται σε έναν επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας τους. Ο ιδιαίτερος τρόπος ένταξης και σχέσης τους με την ελληνική κοινωνία σε επίπεδο πολιτισμικό, οικονομικό και ιδεολογικό αποτελεί παράγοντα διαμόρφωσης ενδοεθνικής διαφοροποίησης, η οποία δεν παρατηρείται μόνο στην πρώτη γενιά των Ποντίων. Ο τρόπος που αντιμετωπίστηκαν οι Πόντιοι μετανάστες από το ελληνικό κράτος, αλλά και η ιδιαιτερότητα αυτής της μεταναστευτικής ομάδας με την προϋπάρχουσα έντονη αίσθηση ελληνικότητας, επηρεάζουν τη διαμόρφωση της ποντιακής ταυτότητας στην Ελλάδα (Κοταλακίδης και Χαλκιά, 2003, σελ. 153). Πιο συγκεκριμένα, το αντιπροσφυγικό κλίμα στην Ελλάδα και η αδιαφορία του ελληνικού κράτους για την αποκατάσταση των προσφύγων ενισχύουν τη δημιουργία της ποντιακής ταυτότητας ως μέσου αυτοάμυνας σε ένα εχθρικό περιβάλλον, αλλά και ως «βάλσαμο» στη νοσταλγία της ιστορικής πατρίδας (Hirschon, 2006, σελ. 90-91). Ειδικά για το κομμάτι του ξεριζωμού σημειώνεται η

εξής ενδιαφέρουσα άποψη: «Η βίαη αποκοπή από τις ρίζες ενισχύει τη συναισθηματική βαρύτητα της πατρίδας που εγκατέλειψαν οι πρόσφυγες» (Κακάμπουρα, 2003, σελ. 301).

Λαμβάνοντας υπόψη τις θέσεις της Βεργέτη: «Η ταυτότητα αποτελεί δυναμικό φαινόμενο που αναπροσαρμόζεται συνεχώς στο πλαίσιο της σχέσης της ομάδας με τον κοινωνικό της περίγυρο» (Βεργέτη, 1992, σελ. 90) και της Κυριακίδου-Νέστορος αντίστοιχα: «Οι πρόσφυγες προσαρμόζονται στο καινούριο περιβάλλον, αλλά και το προσαρμόζουν, το μεταβάλλουν σύμφωνα με τη δική τους παράδοση» (Κυριακίδου-Νέστορος, 1993, σελ. 235), κρίνεται σκόπιμο να φωτιστούν οι μεταβολές που συνέβησαν στην συλλογική ταυτότητα των Ποντίων με το πέρασμα των χρόνων και συγκεκριμένα από την πρώτη γενιά Ποντίων προσφύγων που μετεγκαταστάθηκε στην Ελλάδα μέχρι την τρίτη γενιά.

Στον ελλαδικό χώρο ο τόπος καταγωγής για τους Πόντιους πρώτης γενιάς λειτουργεί ως στοιχείο αυτοαναγνώρισης και ετεροαναγνώρισης, αποτελεί την βάση της ταυτότητας. Ταυτόχρονα αναπτύσσεται στο κάθε μέλος της κοινωνικής ομάδας η συνείδηση ότι η ατομική του ταυτότητα διαμορφώνεται από το κοινό παρελθόν της ζωής στον Πόντο, τις συνθήκες βίαης μετανάστευσης και εγκατάστασης και από τα ιδιαίτερα προβλήματα ένταξης στην ελλαδική κοινωνία. Τα διακριτικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν την ομάδα από το υπόλοιπο έθνος είναι και αυτά που αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικής συνοχής (Βεργέτη, 1992, σελ. 88).

Σε αντίθεση με την πρώτη γενιά που ως επί το πλείστον αυτοπροσδιοριζόταν τοπικά, δηλαδή με βάση την περιοχή του Πόντου από την οποία καταγόταν ο καθένας, η δεύτερη γενιά άρχισε να προσθέτει και τον τόπο γέννησης στην Έλλάδα, επομένως η ποντιακή ταυτότητα άρχισε να ξεπερνά τα στενά τοπικά πλαίσια. Αυτό συνέβη καθώς οι απόγονοι της πρώτης γενιάς γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στον ελλαδικό χώρο και οι δεσμοί τους με τον Πόντο υπήρχαν μόνο σε αφαιρετικό επίπεδο, μέσω των διηγήσεων των προγόνων, της γλώσσας, των χορών, των τραγουδιών, των ηθών και των εθίμων που με τόση μέριμνα προσπαθούσαν να διατηρήσουν.

Η πρώτη σημαντική αναπροσαρμογή της ποντιακής ταυτότητας μέσω του επαναπροσδιορισμού των κοινωνικών ορίων της πραγματοποιείται στη δεκαετία του 1940. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος οριοθετεί μια καινούρια εποχή, καθώς η

κρατούσα ιδεολογία τον καιρό του πολέμου και της γερμανικής κατοχής εκφράζει τάση συσπείρωσης όλου του έθνους. Οι επιπτώσεις αυτών των γεγονότων επηρεάζουν περισσότερο την ταυτότητα της δεύτερης γενιάς, γιατί λόγω ηλικίας η πλειονότητα της δεύτερης βιώνει, στις δεκαετίες που ακολουθούν τον πόλεμο, τη σταδιακή αλλαγή των γηγενών Ελλήνων απέναντι της. Η θετική αλλαγή της συμπεριφοράς των «εν Ελλάδι» Ελλήνων απέναντι στους Έλληνες Ποντίους οφείλεται στον κοινό αγώνα εναντίον της γερμανικής εισβολής και κατοχής και στην ανοδική κοινωνική κινητικότητα του ποντιακού ελληνισμού, η οποία τον αποσυνδέει από την εικόνα των στερημένων προσφύγων (Βεργέτη, 1993, σελ. 296).

Η ταυτότητα που δημιουργείται στην τρίτη γενιά από τη Μεταπολίτευση και έπειτα, έχει ως κύριο άξονα αναφοράς, αφενός, την εξιδανικευμένη ανάμνηση του Πόντου και αφετέρου, τη διεκδίκηση για διατήρηση της ιδιαιτερότητας της ιστορικής διαδρομής και του πολιτισμού, η οποία ιδιαιτερότητα αποτελεί παράγοντα ισχυροποίησης της κοινής εθνικής ταυτότητας και της ανάμνησης της Γενοκτονίας. Πλέον το προσωνύμιο «Πόντιος» αποκτά ευρύτερο περιεχόμενο και αποβαίνει σε στοιχείο μιας νέας συλλογικής ταυτότητας (Αγτζίδης και άλλοι, 2011, σελ. 25).

Ένα μέρος της γενιάς αυτής έχει χάσει την ιστορική της μνήμη. Υφίσταται μόνο η γνώση του ονόματος της ιδιαίτερης πατρίδας των παππούδων και γιαγιάδων στον Πόντο και αναμνήσεις από τις διώξεις της οικογένειας, οι οποίες όμως πολλές φορές στερούνται χρονολογικής ακρίβειας. Ωστόσο ένα άλλο κομμάτι αυτής της γενιάς σε κάποια στιγμή της ζωής του αισθάνεται την ανάγκη εμπλουτισμού και ενίσχυσης της ιστορικής μνήμης, γιατί τόσο τα πολιτισμικά πρότυπα όσο και η συλλογική μνήμη με την πάροδο του χρόνου ξεθώριασαν (Βεργέτη, 1992, σελ. 92).

Φαίνεται, λοιπόν, ότι η ποντιακή ταυτότητα σε αυτή την περίοδο εκφράζεται ως δικαίωμα στην πολιτισμική και ιστορική ιδιαιτερότητα. Το αίτημα αυτό δεν δηλώνει τάση απόσχισης, αντίθετα η διεκδίκησή του αποτελεί παράγοντα ισχυροποίησης της κοινής εθνικής ταυτότητας. Η ενότητα εξασφαλίζεται μέσα από την ιδιαιτερότητα, γιατί η τελευταία αντιμετωπίζεται ως η μετεξέλιξη της κοινής αρχικής συλλογικής ταυτότητας σε διαφορετικούς γεωγραφικούς χώρους. Με τη διεκδίκηση του δικαιώματος στην ιδιαιτερότητα δηλώνεται ταυτόχρονα η επιθυμία για το κοινό με την ευρύτερη εθνική ομάδα μέλλον (Βεργέτη, 1993, σελ. 220).

Τελικά, συμπεραίνεται πως η ποντιακή ταυτότητα είναι πιο σύνθετη από ότι αρχικά φάνταζε και αυτό οφείλεται στις πολύπλοκες συνθήκες διαμόρφωσής της. Δεν είναι αμιγώς εθνική/εθνοτική μιας και οι Έλληνες Πόντιοι αποτελούν μέρος ενός ευρύτερου έθνους, ούτε και τοπική, αφού έχει χαθεί ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς. Επομένως η χρήση οποιουδήποτε χαρακτηρισμού δεν καλύπτει πλήρως την ιδιαίτερη φύση της.

2. Μνήμη και αίσθημα συλλογικότητας

2.1 Ορισμός της μνήμης

Η μνήμη είναι ένα ουσιαστικό στοιχείο αυτού το οποίο αποκαλείται ατομική ή συλλογική ταυτότητα, η αγωνιώδης αναζήτηση της οποίας αποτελεί μια από τις θεμελιώδεις δραστηριότητες ατόμων και ομάδων (LeGoff, 1992, σελ. 98).

Ως συλλογική μνήμη μπορεί να οριστεί το διαρκώς μεταβαλλόμενο αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ των επίσημων ιστορικών λόγων και των ατομικών στρατηγικών ενθύμησης. Η συλλογική μνήμη εδράζεται στο μεταίχμιο του ιστορικού και του υποκειμενικού, του ιδιωτικού και του δημοσίου, του ψυχικού και του κοινωνικού, συνιστώντας μια εγγραφή σε εκκρεμότητα και διαρκή επαναδιαπραγμάτευση (Zizek, όπως αναφέρεται στο Πέτσα και Λαλαγιάννη, 2011, σελ. 125).

Όπως η έννοια της ταυτότητας είναι ρευστή, έτσι και η μνήμη, ατομική ή συλλογική, είναι μεταβαλλόμενη από νέα ερεθίσματα, αλλά και από τη χρονική απόσταση. Εκτός από τους εξωτερικούς παράγοντες που συμβάλλουν στη μεταβολή ή στη μετατόπιση μιας ανάμνησης, η μνήμη κάνει τη δική της επιλογή, έστω και αν υπάρχουν σε αυτή εσωτερικές αντιφάσεις. Η μνήμη, ακόμη, κινείται μεταξύ πραγματικότητας και φαντασιακού, «υπαρκτού και πιθανού γενέσθαι» (Passerini, 1998, σελ.224).

Αυτοί και πολλοί ακόμα θεωρητικοί διαφόρων επιστημονικών κλάδων επιχειρήσαν να οριοθετήσουν την έννοια της μνήμης. Σε αντίθεση με άλλες έννοιες που έχουν γίνει αντικείμενο τέτοιας ευρείας έρευνας, η μνήμη δεν έχει πυροδοτήσει έντονες διαμάχες ούτε χαρακτηριστικά αντικρουόμενες απόψεις. Στη συνέχεια, σημειώνονται μερικές ακόμα ενδιαφέρουσες τοποθετήσεις επί του θέματος.

2.2 Λοιπές θεωρήσεις για την μνήμη

Κατά τον Halbwachs, η μνήμη είναι ρευστή, κοινωνικά κατασκευασμένη και διαπραγματεύσιμη μέσα στον χρόνο και στενά συνδεδεμένη με την αίσθηση του «ανήκειν» ή την ταυτότητα των ατόμων σε ένα ευρύτερο ανθρώπινο πλαίσιο στο παρόν. Επίσης υποστήριξε ότι σε μία κοινωνία υπάρχουν τόσες συλλογικές μνήμες όσες είναι οι ομάδες και οι θεσμοί που την απαρτίζουν. Οικογένειες, κοινωνικές τάξεις, κοινωνικές οργανώσεις, ένοπλες ομάδες, εθνοτικές ομάδες, όλες έχουν διακριτές συλλογικές μνήμες τις οποίες κατασκεύασαν τα μέλη τους συνήθως κατά τη διάρκεια μακρών περιόδων (Halbwachs, 1980). Κατά τον ίδιο, το παρελθόν αποτελεί κυρίως, αν όχι εξ ολοκλήρου, κοινωνική κατασκευή που σε μεγάλο βαθμό καθορίζεται από τα ενδιαφέροντα του παρόντος, δηλαδή οι πεποιθήσεις, τα συμφέροντα και οι προσδοκίες του παρόντος διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό τις εικόνες που ένα σύνολο ανθρώπων έχει για το παρελθόν του (Halbwachs, 1980). Επιπλέον, απέδιδε μεγάλη σημασία στον ρόλο της μνήμης στη συγκρότηση της ταυτότητας ενός ανθρώπινου συνόλου. Υποστήριξε ότι κάθε γενιά αποκτά συνείδηση του εαυτού της αντιπαραθέτοντας το παρόν της στο κατασκευασμένο παρελθόν της. Μέσω της συμμετοχής ατόμων σε συλλογικές αναμνηστικές πρακτικές μαζί με άλλα μέλη της ομάδας, τα άτομα αυτά φαντασιακά ανακατασκευάζουν και συντηρούν το παρελθόν τους το οποίο διαφορετικά θα ήταν καταδικασμένο στη λήθη (Halbwachs, 1980, σελ. 80). Εξ' ου και ο διαχωρισμός της μνήμης σε οργανική και νεκρή. Οι άνθρωποι μπορούν είτε να ασπαστούν το παραδεδομένο παρελθόν και να το διατηρήσουν ζωντανό ακόμα και αν δεν είχαν άμεση επαφή μαζί του, είτε να επιτρέψουν να περάσει στη λήθη και στην αναβίωσή του μόνο στα ιστορικά αρχεία, τα λεγόμενα «νεκροταφεία της γνώσης» (Halbwachs, όπως αναφέρεται στο Μπενινκάζα, 2006, σελ. 8).

Ο Gillis, επίσης, κάνει αναφορά στον κοινωνικά κατασκευασμένο χαρακτήρα της μνήμης και της ταυτότητας. Πιο συγκεκριμένα σχολιάζει πως, αυτό που αποκαλείται ταυτότητα και μνήμη είναι πολιτικές και κοινωνικές κατασκευές και ως τέτοιες πρέπει να αντιμετωπίζονται. Δεν είναι δυνατόν να αποδίδεται σε αυτές τις δύο έννοιες το καθεστώς φυσικού αντικειμένου, θεωρώντας τις ως «δεδομένα» που υπάρχουν ανεξάρτητα και έξω από το πεδίο της γλώσσας (Gillis, 1994, σελ. 5). Και συνεχίζει

αναφέροντας πως η ταυτότητα και η μνήμη δεν είναι πραγματικότητες για τις οποίες σκεπτόμαστε, αλλά έννοιες μέσω των οποίων σκεπτόμαστε. Ως τέτοιες δεν έχουν καμία ύπαρξη πέρα από το πεδίο των κοινωνικών σχέσεων και των πρακτικών νοηματοδότησης της καθημερινότητας και του ανήκειν (Gillis, 1994). Τέλος θεωρεί τους ανθρώπους υπόλογους για την χρήση και κατάχρηση αυτών των όρων, ενώ αναγνωρίζει παράλληλα πως κάθε διεκδίκηση ταυτότητας αφορά μια επιλογή που επηρεάζει εκτός από το άτομο που την κάνει και τον κοινωνικό του περίγυρο (Gillis, 1994).

Ο Foucault, Γάλλος όπως ο Halbwachs και εξίσου γνωστός για τις θεωρήσεις του γύρω από την αλήθεια και την γνώση μεταξύ άλλων, δημιουργεί με τις θέσεις του έμμεσους προβληματισμούς γύρω από τη μνήμη. Ακολουθώντας τη σκέψη του Nietzsche, πίστευε πως αυτό που αποκαλείται ιστορία δεν είναι παρά μια συνεχής και βίαιη πάλη μεταξύ των κοινωνικών δρώντων για την οικειοποίηση των μηχανισμών επιβολής κανόνων ερμηνείας και παραγωγής νοήματος και πως η χρήση του επιχειρήματος της αντικειμενικότητας υποκρύπτει υποκειμενικές εξουσιαστικές αξιώσεις (Foucault, 1971, σελ. 151). Επιπλέον αμφισβητεί το αφήγημα που περιγράφει την ιστορία ως πρόοδο ενός οικουμενικού λόγου προς ανώτερα στάδια και τη βλέπει περισσότερο ως παιχνίδι ανταγωνιζόμενων εξουσιαστικών τελετουργιών κατά το οποίο η ανθρωπότητα μεταπίπτει από τη μια κυριαρχία στην άλλη (Foucault, 1971). Συνεχίζοντας, ο Foucault αποπειράται να νοηματοδοτήσει τη γνώση και την αλήθεια. Γι' αυτόν η γνώση δεν είναι μια ουδέτερη κατηγορία η οποία σταδιακά αποσπάται από τις εμπειρικές της ρίζες και γίνεται καθαρή θεωρητική ενατένιση των πραγμάτων που ελέγχεται μόνο από τον ορθό λόγο. Μιας και όλα τα πεδία της ζωής είναι ανοικτά σε επιστημονικές διερευνήσεις, η γνώση είναι εντεταγμένη σε ένα ευρύ πλέγμα εξουσίας. Γνώση και εξουσία αλληλοτροφοδοτούνται. Η έννοια της αλήθειας, είναι και αυτή προϊόν τούτου του κόσμου και εξίσου εντεταγμένη σε ένα πλέγμα εξουσιαστικών σχέσεων. Κάθε κοινωνία έχει το δικό της καθεστώς αλήθειας, τη δική της πολιτική περί αλήθειας. Υπάρχει μια συνεχής αντιπαράθεση για την αλήθεια ή τουλάχιστον γύρω από την αλήθεια (Foucault, 1977). Με τον όρο αλήθεια νοούνται όχι αυτά τα «αληθινά πράγματα» που περιμένουν να ανακαλυφθούν αλλά το σύνολο των κανόνων σύμφωνα με τους οποίους οι ανθρώπινες κοινωνίες ορίζουν το σωστό και το λάθος (Foucault, 1977, σελ. 131).

Από τη θέση τους οι Hobsbawm και Ranger εισήγαγαν την έννοια της επινοημένης παράδοσης και υποστήριξαν ότι σε πολλές περιπτώσεις το παρελθόν επινοείται προκειμένου να νομιμοποιήσει μια συγκεκριμένη τάξη πραγμάτων στο παρόν και πως αυτή η τάση τείνει να είναι μεγαλύτερη σε περιπτώσεις δραστηκών κοινωνικών μετασχηματισμών όπως οι επαναστάσεις (Hobsbawm και Ranger, 1983). Επίσης θεωρούν πως αυτού του είδους οι παραδόσεις διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη συνοχή της ομάδας, στη νομιμοποίηση των κοινωνικών θεσμών και πρακτικών και τέλος στη διασπορά αξιών, πεποιθήσεων και κανόνων (Hobsbawm και Ranger, 1983).

Κατά την Βεργέτη, η αναζήτηση του ιστορικού παρελθόντος προκαλεί ισχυροποίηση της ταυτότητας, γιατί με αυτό τον τρόπο τα μέλη της συλλογικότητας αποκτούν τη δυνατότητα της αυτοεπιβεβαίωσής τους ως ατόμων που δρουν και συνεχώς διαμορφώνουν την ταυτότητα από τη μία και από την άλλη εξερευνούν τις συνθήκες ισορροπίας ανάμεσα σε αυτοαναγνώριση και ετεροαναγνώριση (Βεργέτη, 1992, σελ. 93).

Η Hirschon, από την άλλη, εστιάζει στην ανασύνθεση της μνήμης, καθώς θεωρεί ότι είναι ζωτικής σημασίας για την πορεία εγκατάστασης των προσφύγων. Χαρακτηριστικά η ίδια δηλώνει πως για κάθε ομάδα ξεριζωμένων ανθρώπων η σημασία των κοινών αναμνήσεων είναι προφανής, η μνήμη γίνεται αποφασιστικός δεσμός για την ανασυγκρότηση της ζωής τους, το μέσο της πολιτισμικής τους επιβίωσης, ένα είδους κεφαλαίου χωρίς το οποίο η ταυτότητα τους θα χανόταν. Η σχέση ανάμεσα στην ταυτότητα και τη μνήμη ως κοινωνικό και συλλογικό γεγονός αξίζει να προσεχθεί, ιδίως στην περίπτωση βίαια εκπατρισμένων λαών (Hirschon, 2006, σελ. 59). Γι' αυτούς τους λαούς η κανονικότητα της ζωής και η φυσική εξέλιξη των γεγονότων διακόπτονται, εξαιτίας ενός πολέμου ή άλλων ακραίων καταστάσεων. Σε αυτές τις περιπτώσεις η ομάδα χωρίζει τη ζωή της σε δύο περιόδους, στο «πριν» και στο «μετά», το ίδιο και η συλλογική μνήμη (Τσιμούρης 1999, σελ. 232). Μολαταύτα η ανάκτηση και η συμπλήρωση της μνήμης, όταν προηγούνται βίαια γεγονότα, διαταράσσουν τη συνέχεια στην ομάδα και δημιουργείται σύγχυση ταυτότητας. Ακολουθεί ένα μεταβατικό στάδιο σιωπής και ανασυγκρότησης της συλλογικής μνήμης, το οποίο λειτουργεί θετικά, ως προς την ενδυνάμωση της ομάδας και την αναζήτηση κοινών σημείων αναφοράς (Βιδάλη, 1999, σελ. 89-90). Επιπροσθέτως το συλλογικό τραύμα στη μνήμη δημιουργεί μηχανισμούς άμυνας,

τόσο για το παρόν, όσο και για το μέλλον. Το παρελθόν νοηματοδοτεί το παρόν, αλλά και διαμορφώνει μια μελλοντική εικόνα που αφαιρεί το τραύμα. Στην περίπτωση των Ελλήνων του Πόντου, το γεγονός της εξόδου από το φυσικό χώρο αλλά και η Γενοκτονία, προσδίδουν στο παρόν μια κοινή αίσθηση ταυτότητας, η οποία συντηρείται όπως αναφέρθηκε προηγουμένως (Αντωνίου, 1999).

3. Μουσική και ταυτότητα

Μουσική και γλώσσα αποτελούν τους παλαιότερους, γνωστούς κώδικες επικοινωνίας του ανθρώπου (Ψαλτοπούλου, 2015). Ο άνθρωπος στην προσπάθεια του να αποδώσει προσωπικές σκέψεις και συναισθήματα ανέπτυξε ένα νέο ηχητικό μέσο έκφρασης, τη μουσική. Όπως η γλώσσα, έτσι και η μουσική αποτελεί μορφή επικοινωνίας όλων των πολιτισμών (Harris, 2009).

Καθ' όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας η μουσική έχει παίξει σημαντικό ρόλο αφενός στη διαμόρφωση των κοινωνιών και αφετέρου των ατόμων που αποτελούν μέρος αυτών των κοινωνιών. Όλα τα άτομα μετέχουν της διαδικασίας της μουσικής. Πολλά από αυτά απολαμβάνουν την μουσική από την αισθητική σκοπιά της, άλλα εκμεταλλεύονται τον κοινωνικοποιητικό της χαρακτήρα, μερικά πάλι αναζητούν απαντήσεις σε ζητήματα υπαρξιακής και όχι μόνο φύσεως (Cates, 2013).

Οι άνθρωποι, διαχρονικά, χρησιμοποιούν τη μουσική ως ένα μέσο έκφρασης και συνταύτισης. Παρόλο που οι σκοποί και οι λειτουργίες της διαφέρουν από κουλτούρα σε κουλτούρα, πολλές φορές και εντός της ίδιας κουλτούρας, φέρουν ποικίλα, κοινά χαρακτηριστικά. Η μουσική ήταν και παραμένει ένα σημαντικό κομμάτι της ζωής των ανθρώπων. Καθιστά την καθημερινότητα τους ευκολότερη, τους φέρνει πιο κοντά, τους δίνει τη δυνατότητα να χορέψουν και να γιορτάσουν, να διαμαρτυρηθούν ενάντια στην καταπίεση και να έρθουν σε επαφή με τα Θεία, να εξιστορήσουν το παρελθόν και να κάνουν όνειρα για το μέλλον, να ενθαρρύνουν αυτόν που πολεμά και να καθησυχάσουν αυτόν που ανησυχεί, να εκφράσουν τον πόνο τους αλλά και μηνύματα αγάπης, να διώξουν την κούραση και να κοιμίσουν τα παιδιά τους (Folkestad, 2002, σελ. 151).

Είναι κοινός τόπος ότι η ενασχόληση με τη μουσική συμβάλλει στην αυτοαντίληψη και την αυτοεκτίμηση του ατόμου, στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του, στην επίγνωση των αξιών του (κοινωνικών, ηθικών, αισθητικών), στη συνείδηση και στον προσδιορισμό της μουσικής και προσωπικής του ταυτότητας (Κοκκίδου, 2015, σελ.

224-225). Η μουσική υπάρχει παντού στην καθημερινή ζωή. Επηρεάζει τον τρόπο ζωής των ανθρώπων, το πώς αισθάνονται, το πώς αντιλαμβάνονται το περιβάλλον τους, τον τρόπο που σκέφτονται και συμπεριφέρονται. Όλα τα παραπάνω εξαρτώνται από την αρέσκεια και τις μουσικές προτιμήσεις (Schafer, 2016).

Η μουσική ανέκαθεν διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση ατομικών αλλά και συλλογικών ταυτοτήτων. Η μουσική παρέχει ένα μέσο καθορισμού της θέσης, του «ανήκειν» ενός ατόμου, αλλά και ένα μέσο διαχωρισμού της οικείας συλλογικότητας από τις υπόλοιπες. Η ανάπτυξη της μουσικής ταυτότητας, η οποία φυσικά αποτελεί ένα είδος συλλογικής ταυτότητας, δεν είναι μόνο ζήτημα ηλικίας, φύλου, μουσικού γούστου ή άλλων προτιμήσεων, αλλά και θρησκευτικού, πολιτισμικού, εθνοτικού, εθνικού πλαισίου μέσα στο οποίο ζουν και αλληλεπιδρούν οι άνθρωποι (Folkestad, 2002, σελ. 151).

Από ό,τι φαίνεται, η μουσική είναι συνυφασμένη με την ανθρώπινη ύπαρξη. Ακολουθεί τον άνθρωπο από τα πρώτα του βήματα, τον φέρνει πιο κοντά με τους συνανθρώπους του, κάνει τη ζωή του λίγο πιο υποφερτή. Πώς όμως αξιοποιεί το άτομο αυτό το εργαλείο κοινωνικοποίησης και διαμόρφωσης ταυτότητας; Στη συνέχεια επιχειρείται η απάντηση αυτού του ερωτήματος.

Μεταξύ των μέσων που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να παράξουν ένα ισχυρό αίσθημα κοινότητας και ταυτότητας η μουσική πιθανότατα είναι το πιο προσωπικό και μεστό νοήματος (Hebert και Campbell, 2000, σελ. 16).

Το ζήτημα, ωστόσο δεν είναι πώς ένα κομμάτι μουσικής αντανακλά τον άνθρωπο, αλλά πώς τον «παράγει», πώς δημιουργεί και συνθέτει μια εμπειρία η οποία βγάζει νόημα μόνο αν κανείς τη βιώσει ατομικά και συλλογικά ταυτόχρονα. Εν ολίγοις η θέση αυτή έχει δύο κατευθύνσεις. Αφενός, η ταυτότητα είναι δυναμική, μια διαδικασία και όχι ένα αντικείμενο, μια πορεία και όχι μια στάση. Αφετέρου, το βίωμα της μουσικής, η παραγωγή και η κατανάλωση μουσικής, γίνεται καλύτερα κατανοητή ως μια συμμετοχική εμπειρία. Η μουσική, όπως και η ταυτότητα, είναι παράσταση και αφήγημα, περιγράφει την κοινωνία στο άτομο και το άτομο στην κοινωνία, το μυαλό στο σώμα και το σώμα στο μυαλό. Η ταυτότητα, όπως και η μουσική, είναι ζήτημα ηθικής και αισθητικής (du Gray και Hall, 1996, σελ. 109).

Από την άλλη, η ικανότητα της μουσικής να περικλείει τις κοινές εμπειρίες μιας κοινότητας και την κοινή κοινωνική εμπειρία ενός ατόμου με αυτήν την κοινότητα

συμβάλλει στη συναισθηματική δύναμη της μουσικής. Η μουσική έχει ιδιαίτερο συναισθηματικό βάθος και μεγάλες δυνατότητες δημιουργίας ταυτότητας, και ως εκ τούτου είναι ένας σημαντικός πόρος για εκδηλώσεις και προπαγάνδα που στοχεύουν στη δημιουργία κοινωνικής ενότητας, συμμετοχικότητας και απώτερου σκοπού (Turino, 1999, σελ. 236).

Η κατηγοριοποίηση της μουσικής κατά τον Hammarlund έχει ως εξής: υπάρχει η «εμβληματική» μουσική και η «καταλυτική» μουσική. Από τη μια η εμβληματική μουσική είναι «εξωστρεφής» και έχει εθνικά συμβολικά νοήματα. Στην περίπτωση την οποία ο κύριος σκοπός είναι να παιχτεί για άλλους ανθρώπους ή για να εγείρει ιδεολογία εθνικού περιεχομένου στην οικεία συλλογικότητα χρησιμοποιείται «παραδοσιακίζουσα» μουσική. Εξυψώνεται ως έμβλημα μπροστά στην ομάδα, ως πολιτισμική σημαία, γύρω από την οποία συστοιχίζονται οι δεσμοί με τον ένδοξο παρελθόν και την πολιτισμική κληρονομία. Από την άλλη είναι η καταλυτική μουσική. Σε αυτή την περίπτωση η μουσική λειτουργεί ως «καταλύτης» στη «χημεία» της κοινωνίας ο οποίος παράγει το αίσθημα του «ανήκειν» στην εκάστοτε συλλογικότητα (Hammarlund, όπως στο Folkestad, 2002, σελ. 156). Κατ' επέκταση, η εμβληματική χρήση της μουσικής παρουσιάζει μια απλουστευμένη και συμβατική εκδοχή της μουσικής η οποία απευθύνεται στις προσλαμβάνουσες του ακροατηρίου. Παρόλο που οποιοδήποτε είδος μουσικής μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως σύμβολο για μια ομάδα ατόμων, μερικά φαίνεται πως επιτελούν αποτελεσματικότερα αυτό τον σκοπό (Ronstrom, όπως στο Folkestad, 2002, σελ. 156).

Η αποτελεσματικότητα της μουσικής στη συγκρότηση ταυτότητας οφείλεται στους εξής παράγοντες:

- είναι μια εμπειρία (είτε ατομική είτε συλλογική), μια κοινωνικοποιητική δραστηριότητα που φέρνει τους ανθρώπους κοντά
- είναι σωματική και προνοηματική εμπειρία
- παρέχει τη δυνατότητα για ποικίλες νοηματοδοτήσεις ανάλογα με το υποκείμενο, τον τόπο και τον χρόνο και αυτό την καθιστά μη αναφορική τέχνη
- επιδέχεται σφαιρικότητα (snowballing effect) των νοηματοδοτήσεων
- μπορεί να συνυπάρξει με άλλα δεδομένα (ανθρώπους, συμβάντα, τόπους), δηλαδή να συσχετιστεί με το πλαίσιο στο οποίο ακούγεται

- έχει χρονική διάρκεια. (Turino, 2008).

Τα μουσικά είδη που ο καθένας επιλέγει να ακούσει φανερώνουν, άμεσα ή έμμεσα, στοιχεία για το μορφωτικό ή οικονομικό επίπεδο, την ηλικία, την καταγωγή, το φύλο και αντικατοπτρίζουν ένα γενικότερο σύστημα αξιών και στάσεων που αναπτύσσεται κατά την κοινωνικοποίηση. Επιπροσθέτως, δηλώνοντας κανείς τις μουσικές του προτιμήσεις ή την ενασχόλησή του με τη μουσική, αποκαλύπτει τη μουσική ταυτότητά του, με σκοπό να δηλώσει με ποια κοινωνική ομάδα ταυτίζεται ή από ποιες ομάδες επιθυμεί να διαφοροποιηθεί (Παπαπαναγιώτου, 2010).

Οι μουσικές επιλογές, ως παραγωγή και ως άκουσμα, επιτρέπουν στα άτομα να ταυτιστούν με ομάδες της επιλογής τους και να ξεφύγουν από τους δεσμούς της παράδοσης που επιβάλλονται από γονείς, σχολεία αλλά και κυβερνητικούς μηχανισμούς. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η μουσική μπορεί να δώσει φωνή στους ανίσχυρους για να εκφράσουν την ύπαρξή τους ως ομάδα, τη «φύση» τους, σε πλαίσια όπου οι ισχυροί είτε δεν αναγνωρίζουν την ύπαρξή τους είτε τους χαρακτηρίζουν και τους προσδιορίζουν με τρόπους που φαντάζουν μη αποδεκτοί. Σε κοινωνίες όπου υφίσταται ισχυρός έλεγχος της εκπαίδευσης και της προπαγάνδας μέσω του γραμματισμού και των μέσων ενημέρωσης, η προφορικότητα και η απόδοση των περισσότερων μουσικών παραδόσεων παρέχουν στους ανίσχυρους ή σε εκείνους που αναζητούν την εξουσία ένα σημαντικό και δυνητικά πολύ δημόσιο και αποτελεσματικό τρόπο έκφρασης. Από την άλλη πλευρά, η μουσική που υπόκειται στο κράτος και ελέγχεται από αυτό μέσω ιδρυμάτων όπως τα υπουργεία πολιτισμού και από εμπορικά ιδρύματα όπως η μουσική βιομηχανία, η διαφήμιση και τα μέσα ενημέρωσης, διαδραματίζει ισχυρό ρόλο στη δημιουργία και τον καθορισμό ομάδων, στην ταυτοποίηση και την ταξινόμησή τους και στον προσδιορισμό του ποιος μπορεί να συνδέεται ή να ταυτίζεται με αυτούς και ποιος όχι (Rice, 2007, σελ. 31).

Όσον αφορά στη σχέση ηλικίας και μουσικών προτιμήσεων, φαίνεται πως τα παιδιά είναι πιο δεκτικά σε ακούσματα από ότι οι ενήλικες (LeBlanc και άλλοι, 1996). Παρόλα αυτά η μουσική επηρεάζει κατά κάποιο τρόπο και τους ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικίας και συνεπικουρεί στη διαμόρφωση της ταυτότητάς του.

Οι έφηβοι φαίνεται να χρησιμοποιούν τη μουσική, και κυρίως τα διάφορα είδη της pop (popular = λαοφιλής, ευρέως γνωστός) μουσικής, ως σύμβολο, στα πλαίσια διαμόρφωσης της ταυτότητάς τους. Προβάλλοντας τις μουσικές τους προτιμήσεις, οι

έφηβοι δηλώνουν ωριμότητα και συναισθηματική ανεξαρτησία από τους γονείς τους. Επιπλέον, χρησιμοποιούν τη μουσική για να οριοθετήσουν τις ομάδες των συνομηλίκων τους, τις μουσικές υποκουλτούρες, οι οποίες διαφοροποιούνται από άλλες ομάδες με διαφορετικές μουσικές προτιμήσεις. Συγκεκριμένα, δηλώνουν με ποιες ομάδες θέλουν να ταυτίζονται και με ποιες όχι. Όσον αφορά τις μουσικές τους ενασχολήσεις και προτιμήσεις, οι έφηβοι συμμορφώνονται προς τα αισθητικά πρότυπα της ομάδας στην οποία ανήκουν ή θέλουν να ενταχθούν (Miranda, 2013).

Ωστόσο, η επίδραση της μουσικής στην ταυτότητα δεν αφορά μόνο τα εφηβικά χρόνια. Κατά τον Dabback, σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, 60 χρονών και άνω, που συμμετείχαν σε προγράμματα μουσικής, φάνηκε πως η ενασχόληση με τη μουσική (εκτέλεση, ακρόαση, σύνθεση) τους βοήθησε να αποτρέψουν συναισθήματα στασιμότητας και τους διευκόλυε στην ομαλότερη διάπλαση της ταυτότητάς τους ως υγιών ενηλίκων (Dabback, 2010). Επιπλέον, φαίνεται πως με συγκεκριμένες μουσικές επιλογές οι συμμετέχοντες ανακαλούσαν εμπειρίες ζωής, γεγονότα και συναφή συναισθήματα, και όπως οι ίδιοι δήλωσαν, η μουσική ήταν ένας τρόπος αυτοπροσδιορισμού (Dabback, 2007).

Ένα άλλο ζήτημα, που σχετίζεται με το προς μελέτη αντικείμενο, αφορά τον ρόλο της μουσικής στη μνήμη και τη διατήρηση της ταυτότητας, καθώς και στη διαμόρφωση συναισθηματικών δεσμών μέσα σε μια κοινότητα. Ιστορίες λέγονται και συλλογικές εμπειρίες αφηγούνται σε τραγούδια. Η μουσική είναι ένα μέσο για τη μεταλαμπάδευση ιστορικής συνείδησης από γενιά σε γενιά, τη διατήρηση και τη διαμόρφωση μιας συνείδησης της διασποράς, η οποία γίνεται σημαντικό μέρος της πολιτισμικής ταυτότητας μιας ομάδας (Roberson 2010). Αυτό αφορά κυρίως τη μουσική όχι στη διασπορά, αλλά για τη διασπορά, δηλαδή τραγούδια με αφηγήσεις που αφορούν τη θέση και τη ζωή στις νέες πατρίδες. Επιπλέον, διαπιστώνεται ότι, η μουσική διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στη μεταβίβαση μιας ιδιαίτερης ταυτότητας από μετανάστες της πρώτης γενιάς σε εκείνους της δεύτερης και τρίτης γενιάς που δεν έχουν τη δική τους εμπειρία από την πατρίδα των γονιών και των παππούδων τους. Στην περίπτωση αυτή, χρησιμοποιείται η έννοια της θύμησης (ή αλλιώς μνήμη), η οποία δεν διατηρείται ως αφηρημένη συλλογική μνήμη, αλλά αντίθετα είναι συγκεκριμένα άτομα (μέλη της ομάδας) που την κρατούν ζωντανή (Klein, 2005). Εκτός από την θετική επίδραση της μουσικής σε ανθρώπους που έχουν εγκαταλείψει προ πολλών ετών την πατρίδα τους, επιρροές εντοπίζονται εξίσου σε μετανάστες και

πρόσφυγες που βίωσαν πιο πρόσφατα τον ξεριζωμό. Εντός ενός πλαισίου κινδύνου και αποπροσανατολισμού η μουσική ενδυναμώνει την πίστη και έχει θεραπευτικό αποτέλεσμα για μια προσφυγική κοινότητα (Lewis 2010). Επιπροσθέτως, συγκεκριμένοι ήχοι, συνήθως από όργανα που παίζονταν στην παλαιά πατρίδα, προκαλούν έντονες αναμνήσεις και συναισθήματα σε ανθρώπους που ζουν στη διασπορά. Έτσι διατηρείται η εθνοτική ή/και εθνική ταυτότητα (Chapman 2005).

Στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκονται και οι παρακάτω τοποθετήσεις. Η μουσική, και κυρίως η παραδοσιακή μουσική, είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη μνήμη της εκάστοτε κοινότητας και λειτουργεί ως μέσο για την αναδόμηση εικόνων του παρελθόντος. Πιο συγκεκριμένα, η μουσική φέρνει στο νου εικόνες κι αναμνήσεις και ταυτόχρονα παρέχει τη δυνατότητα «αντικειμενοποίησης» τους (Σίμου, 1997, σελ. 8). Επηρεάζει τον τρόπο που ο κόσμος επαναφέρει στη μνήμη του γεγονότα, ευχάριστα ή δυσάρεστα κυρίως, γεγονότα που έχουν στιγματίσει μία χρονική περίοδο, παραδείγματος χάρη ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, η Μικρασιατική καταστροφή, η Γενοκτονία των Ποντίων ή οποιαδήποτε άλλη εξίσου καθοριστική στιγμή για την εκάστοτε συλλογικότητα. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε, πως τα λαοφιλέστερα ποντιακά τραγούδια είναι αυτά, τα οποία σχετίζονται με γεγονότα που πυροδοτούν έντονα αισθήματα συλλογικότητας (Ευσταθιάδης, 1992).

Η μουσική, εκτός των άλλων, συνέβαλε, στην ανατολή της εποχής της νεωτερικότητας (τέλη του 18^{ου} αιώνα και έπειτα), στη διαμόρφωση των νεοσύστατων κρατών. Η μουσική του πλήθους, η μουσική του λαού, και όχι του ατόμου, αντιπροσώπευαν τον εθνικό χαρακτήρα στην πιο αναγνωρίσιμη μορφή. Η λαϊκή μουσική και το δημοτικό τραγούδι εδραιώθηκαν ως πολιτισμικά αντικείμενα για τους υψηλούς σκοπούς της δημιουργίας του έθνους-κράτους ή έστω στην προσπάθεια για επίτευξη του επιθυμητού έθνους-κράτους (Bohlman, όπως στο Pisk, 2009, σελ.122).

Τέλος, η μουσική, σε ότι έχει να κάνει με την έκφραση και μετάδοση εθνικής ταυτότητας, έχει δύο κύριες λειτουργίες, την «εσωστρεφή» και την «εξωστρεφή». Στη μεν εσωστρεφή, η μουσική χρησιμοποιείται για την σύσφιξη των δεσμών εντός της συλλογικότητας και την ενδυνάμωση του αισθήματος του «ανήκειν». Στη δε εξωστρεφή, η μουσική χρησιμοποιείται για να είναι σαφές εντός και εκτός της ομάδας ότι το άτομο φέρει τα χαρακτηριστικά και αποτελεί ένα τυπικό μέλος της τάδε ή δείνα ομάδας (Folkestad, 2002, σελ. 156).

4. Μουσική – Αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτισμού

4.1 Πολιτισμός

Εμφανές ήδη από τον τίτλο, το θέμα αυτής της ενότητας είναι η σχέση μουσικής και πολιτισμού. Όπως διαβεβαιώνει η Κοκκίδου, κ.α. η μουσική είναι πολιτισμός. Τόσο το νόημα όσο και οι αξίες της είναι πάντα πολιτισμικά πλαισιωμένα (Κοκκίδου, και άλλοι, 2018). Όμως, μετά το ομηρικό άνοιγμα (in medias res), σειρά έχει ο ορισμός, για την ακρίβεια οι ορισμοί του πολιτισμού, μιας και πρόκειται για πολυσυζητημένο και κατά συνέπεια αμφιλεγόμενο ζήτημα.

Κατά την επιστήμη της ανθρωπολογίας, ο πολιτισμός είναι επίκτητος, δηλαδή αποτέλεσμα μάθησης. Επιπλέον, αποτελεί έκφραση της ζωής του ανθρώπου και περίπλοκο σύνολο που περιλαμβάνει τη γνώση, την πίστη, την τέχνη, τον νόμο, τα ήθη και τα έθιμα αλλά και οποιεσδήποτε ικανότητες και συνήθειες αποκτά ο άνθρωπος ως μέλος μιας κοινωνικής ομάδας. Θεωρείται παράλληλα, ότι ο πολιτισμός δεν σχετίζεται με τη βιολογική κληρονομικότητα αλλά διαμορφώνεται σταδιακά από τους κοινωνικούς όρους που τον προσδιορίζουν (Tylor, 1871).

Σύμφωνα με την Μπιτσάνη, ο πολιτισμός αναφέρεται στο σύνολο των υλικών και πνευματικών αξιών και επιτευγμάτων που κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά στο πέρασμα των χρόνων διαμορφώνοντας μια κοινή μνήμη – εικόνα για ένα σύνολο ατόμων και δημιουργώντας κατ' επέκταση το αίσθημα μίας κοινής αφετηρίας, κοινών αναφορών και βιωμάτων, οδηγώντας σε μία πορεία σταθερής κοινωνικής και οικονομικής προόδου (Μπιτσάνη, 2004, σελ. 29).

Συναφής ο ορισμός του Elias. Γι' αυτόν, η έννοια του πολιτισμού σχετίζεται με ποικίλα δεδομένα: το επίπεδο της τεχνικής, τους τρόπους συμπεριφοράς, την εξέλιξη της επιστημονικής γνώσης, θρησκευτικές ιδέες και συνήθειες. Μπορεί να αναφέρεται στο είδος της κατοίκησης ή της συμβίωσης ανδρών και γυναικών, στη μορφή του ποινικού κολασμού ή της παρασκευής του φαγητού, για την ακρίβεια δεν υπάρχει τίποτα που να μην μπορεί να γίνει κατά έναν «πολιτισμένο» ή «απολίτιστο» τρόπο, γι' αυτό και φαίνεται πάντοτε κάπως δύσκολο να συνοψιστούν με λίγα λόγια όλα όσα μπορούν να χαρακτηριστούν ως του πολιτισμού (Elias, όπως αναφέρεται στο Πλεξουσάκη, 2003, σελ. 15).

Ο Γκότοβος από την άλλη, εξετάζει τους πολιτισμούς με βάση τη λειτουργικότητά τους για τα άτομα και τους ορίζει ως συγχρονικά μορφώματα με ιστορική διάσταση, ως συστήματα νοηματοδότησης συγκεκριμένου τύπου αναγκών εντός συγκεκριμένου χρονικού και γεωγραφικού πλαισίου (Γκότοβος, 2002, σελ. 19).

Κατά τον Δαμανάκη, ο πολιτισμός εννοιολογείται διττά. Με τη στενή του έννοια αναφέρεται σε υψηλές επιδόσεις μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων, όπως για παράδειγμα στη λογοτεχνία, τη ποίηση, τη μουσική κλπ.. Από την άλλη, ο πολιτισμός με την ευρεία του έννοια, αναφέρεται στο σύνολο των στοιχείων που χρειάζεται ο άνθρωπος για να προσαρμοστεί στο φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον και να ικανοποιήσει τις φυσικές και πνευματικές του ανάγκες, συμπεριλαμβάνει όλους τους κανόνες τις αξίες και τα ερμηνευτικά σχήματα της καθημερινής ζωής ενός κοινωνικού συνόλου (Δαμανάκης 1997).

Υπό κοινωνιολογικό πρίσμα δίδεται ο ορισμός του Topolski. Γι' αυτόν, ο πολιτισμός ερμηνεύεται ως στοιχείο κοινωνικής συνοχής, αποτελώντας σημείο αναφοράς της συλλογικής ταυτότητας κι επιτελώντας ταυτόχρονα τρεις σημαντικές λειτουργίες για το κοινωνικό σύνολο, αυτές της αναγνώρισης, της ένταξης και της συμμετοχής. Χάρη στον πολιτισμό, τα μέλη του κοινωνικού συνόλου αναγνωρίζονται μεταξύ τους, εντάσσονται στο κοινωνικό σύνολο, αποκτούν την ατομική τους ταυτότητα, και συμμετέχουν στη ζωή μέσα από την ένταξή τους αυτή (Topolski, 1983, σελ. 117).

Ο πολιτισμός με την ανθρωπολογική του σημασία, δηλαδή τον τρόπο διαγωγής και επικοινωνίας μιας συγκεκριμένης κοινότητας, αναφέρεται σε όλες τις κοινωνίες, από τις μικρές, τοπικές έως τα ευρύτερα εθνικά και υπερεθνικά σύνολα και ορίζεται ως ένα σύστημα ιδεών και συμβόλων, συνειρμών, τρόπων, συμπεριφοράς και επικοινωνίας (Gellner, 1992, σελ. 23-24).

Για τον Bruner, ο πολιτισμός αποτελεί ένα ιστορικά μεταβιβαζόμενο σύνολο σημασιών και νοημάτων, τα οποία ενσαρκώνονται σε σύμβολα, εμπειρίες και πράξεις. Επίσης, υποστηρίζει ότι, ο πολιτισμός διαμορφώνει τη νόηση και τη σκέψη, τις αντιλήψεις για τον εαυτό μας, τα πρότυπα ταυτότητας και δράσης μέσω των οποίων ο καθένας κατασκευάζει μια εκδοχή του εαυτού του (Bruner, 1996).

Κατά την Swidler, της οποίας τις ιδέες αξιοποίησε ο Bruner, ο πολιτισμός επηρεάζει τη δράση των ανθρώπων όχι παρέχοντας τις αξίες προς τις οποίες η δράση προσανατολίζεται, αλλά σχηματίζοντας μια δεξαμενή ή μια «εργαλειοθήκη»

συνηθειών, δεξιοτήτων και τρόπων ζωής μέσω των οποίων οι άνθρωποι κατασκευάζουν «στρατηγικές δράσης» (Swidler, 1986).

Για τον Bullivant ο πολιτισμός είναι μια μορφή διαρκώς εξελισσόμενης «επινόησης προς επιβίωση», που βασίζεται στην προσαρμοστική αλλαγή, η οποία καθιστά ικανές τις κοινωνικές ομάδες να αντιμετωπίζουν τα προβλήματα επιβίωσης σε ένα συγκεκριμένο φυσικό περιβάλλον. Αυτό το είδος του πολιτισμού, κατά τον ίδιο, πρέπει να κατακτήσουν τα παιδιά από πολυπολιτισμικές ομάδες παρά ένα εξιδανικευμένο απολίθωμα πολιτισμού βασισμένο στις ουτοπικές θεωρήσεις του πλουραλισμού (Bullivant, 1987). Επιπλέον, κατά τον Bullivant, μία από τις πιο σημαντικές αλλά παραλειπόμενες πτυχές του πολιτισμού είναι οι δύο διαστάσεις του, η εργαλειακή και η εκφραστική. Η εργαλειακή διάσταση του πολιτισμού αποτελείται από τα συστήματα δράσης και τις συμπεριφορές που αναπτύσσει και κινητοποιεί μια ομάδα για να ενισχύσει τις οικονομικές, πολιτικές, και κοινωνικές ευκαιρίες ζωής. Η εκφραστική διάσταση περιλαμβάνει τα συστήματα δράσης που υποστηρίζει και αναπτύσσει η ομάδα για να ενσωματώσει και να επικοινωνήσει τις έννοιες και τις πεποιθήσεις της (Bullivant, 1987, σελ. 33-34).

4.2 Μουσική και πολιτισμός

Η Αδαμοπούλου χαρακτηριστικά αναφέρει πως, η μουσική, ως τέχνη, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια του πολιτισμού, καθώς συντελεί στη σχέση και κατανόηση που δημιουργείται ανάμεσα στο άτομο και τον πολιτισμό του (Αδαμοπούλου, 2002).

Για τον Bohlman, όπως και για όλους τους υπόλοιπους, η μουσική δεν νοείται ανεξάρτητα από το πολιτισμικό της πλαίσιο. Βεβαία σε αντίθεση με τις προηγούμενες απόψεις επί του θέματος, η άποψη του Bohlman φέρνει στο προσκήνιο την εργαλειοποίησή της μουσικής, κατά τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας, με σκοπό την επίτευξη συγκεκριμένων σκοπών. Πιο συγκεκριμένα, θεωρεί πως κάθε μουσική μπορεί να λειτουργήσει σε οποιοδήποτε πολιτισμικό πλαίσιο, αρκεί, φυσικά, να είναι προς όφελος των παραγωγών και των καταναλωτών. Κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατίας, στην εμφάνιση του ρατσισμού, του εθνικισμού και τέλος της εσχατολογίας η μουσική, ή καλύτερα οι φορείς εξουσίας που τη νομιμοποιούσαν ή τη ποινικοποιούσαν κατά το δοκούν, πρωτοστατούσε στην διατήρηση και ενίσχυση των αντίστοιχων ιδεολογιών (Bohlman, 2003). Η μουσική είναι κατάλληλη για να κάνει

πολιτισμικό έργο, αλλά όσο περισσότερο εμπλέκεται σε τέτοιες διαδικασίες, τόσο περισσότερο η ύπαρξή της ως αισθητικό αντικείμενο μαινεται (Bohman, 2003).

Έχοντας υπόψη του τι είναι πολιτισμός, πού χρησιμεύει και πώς η μουσική συμβάλλει στη διατήρηση και μετάδοση του, εύλογα κανείς θα αναρωτηθεί τι συμβαίνει όταν δύο ή περισσότεροι πολιτισμοί έρχονται σε επαφή. Είναι δυνατόν να «αλλοιωθεί» ένας πολιτισμός; Μπορούν εξωτερικοί παράγοντες να εξασθενήσουν τους δεσμούς που αναπτύσσονται σε μια κοινωνία; Ή μήπως η παρουσία διάφορων πολιτισμών λειτουργεί ευεργετικά για όλους τους μετέχοντες, διευρύνοντας τα πλαίσια σκέψης και δράσης, ανοίγοντας παράλληλα νέους ορίζοντες;

Το όραμα της νεωτερικής εποχής για ομοιογενή εθνικά κράτη πέθανε ή μάλλον δεν υλοποιήθηκε ποτέ μιας και οι εκάστοτε μειονότητες υπέσκαπταν τη δημιουργία εθνικού κράτους. Δεδομένα, λοιπόν, ο κόσμος είναι πολυπολιτισμικός, οι κοινωνίες δεν είναι ομοιόμορφες εθνικά, πολλώ δε μάλλον, πολιτισμικά. Αυτή η παραδοχή όμως, οδηγεί σε νέα πεδία σκέψης.

Ένα πάγιο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι ζώντες σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες, δηλαδή όλοι ανεξαιρέτως οι άνθρωποι, είναι η αδυναμία, τα εμπόδια που τίθενται πανταχόθεν, στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν την πολιτισμική τους ταυτότητα και να τη μεταβιβάσουν ατόφια στις επόμενες γενιές. Πώς θα μάθουν, για παράδειγμα, οι μεταγενέστεροι την ποντιακή γλώσσα, την ιστορία του τόπου, τα ήθη και τα έθιμα, τον πόνο της προσφυγιάς; Αυτός ο κίνδυνος αναχαιτίζεται με τη μέθεξη στη μουσική. Η μουσική, λοιπόν, αποτελεί αποτελεσματικό μέσω αποτύπωσης εμπειριών και μεταβίβασης της μνήμης από την παλιά στη νέα γενιά, επιτελώντας έτσι σημαντικό ρόλο στη διαγενεακή επικοινωνία. Πριν όμως την εμβάθυνση στη διαδικασία μετοχής της μουσικής δύο λόγια για την πολυπολιτισμικότητα.

Η ιδέα της πολυπολιτισμικότητας αντανακλά μια συζήτηση για το πώς θα γίνουν κατανοητές και θα αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις που σχετίζονται με την πολιτισμική πολυμορφία με βάση τις εθνικές, φυλετικές και θρησκευτικές διαφορές. Σε αυτή τη βάση, ο όρος πολυπολιτισμικότητα χρησιμοποιείται ως περιγραφικός όρος για να χαρακτηρίσει το γεγονός της διαφορετικότητας σε μια κοινωνία. Συχνά όμως, η εστίαση στρέφεται στην πολυπολιτισμικότητα ως κανονιστικό ιδεώδες, στο πλαίσιο των δυτικών φιλελεύθερων δημοκρατικών κοινωνιών (Zalta και άλλοι, 2010).

Όρος συγγενής της πολυπολιτισμικότητας, αλλά όχι ταυτόσημος, είναι η διαπολιτισμικότητα. Η μεν πολυπολιτισμικότητα χρησιμοποιείται, ως αναλυτικός όρος, δηλαδή για την περιγραφή-ανάλυση μιας δεδομένης πολυπολιτισμικής κατάστασης. Η δε διαπολιτισμικότητα ως κανονιστικός όρος, δηλαδή, για την επίτευξη στόχων που δίνουν λύσεις σε προβλήματα που αναδύονται σε πολυπολιτισμικές καταστάσεις. Με άλλα λόγια η πολυπολιτισμικότητα είναι το δεδομένο και η διαπολιτισμικότητα το ζητούμενο (Δαμανάκης, 2018, σελ. 27).

Τα λόγια του Small, επαναφέρουν τη ροή της σκέψης στο συγκεκριμένο, τη μουσική. Το να μουσικοτροπεί κάποιος σημαίνει να σχετίζεται, με οποιαδήποτε ιδιότητα, με τη μουσική, είτε παίζοντας, ακούγοντας και κάνοντας πρόβα, είτε μελετώντας και παρέχοντας υλικό για εκτέλεση (αυτό που ονομάζεται σύνθεση), είτε χορεύοντας. Το ρήμα μουσικοτροπώ (to music) είναι περιγραφικό και όχι κανονιστικό. Καλύπτει ολόπλευρα τη μουσική πράξη είτε συμμετέχοντας το άτομο με ενεργητικό ρόλο σε αυτήν είτε όχι, είτε αντλώντας ευχαρίστηση από τον τρόπο με τον οποίο συμβαίνει είτε όχι, είτε θεωρώντας ενδιαφέρουσα ή βαρετή, δημιουργική ή καταστροφική, οικεία ή όχι την εμπειρία (Small, 1998, σελ. 9).

Ο πολιτισμός είναι ένα πολύτιμο ανθρώπινο εγχείρημα και η μουσική, οι τέχνες, οι γλώσσες, οι θρησκείες, οι μύθοι και οι τελετουργίες που τον απαρτίζουν πρέπει να μεταδίδονται προσεκτικά στους νέους (Jorgensen, 2003, σελ. 139). Στο ίδιο μήκος κύματος και η θέση της Κοκκίδου. Η μουσική θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν μια ζωντανή κοινωνική πρακτική και βασικό στοιχείο οποιασδήποτε κοινωνίας όπου οι άνθρωποι την χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους τόσο μεταφέροντας τον πολιτισμό (παρελθόν) όσο και μετασχηματίζοντας την κοινωνία (μέλλον) (Κοκκίδου, και άλλοι, 2019).

Από όλα τα παραπάνω συνάγεται ότι η μουσική αποτελεί μέρος του πολιτισμού και ο πολιτισμός ως δυναμική και συνεχώς μεταβαλλόμενη διαδικασία μαθαίνεται και διαμορφώνεται από τους μετέχοντες. Πρέπει λοιπόν η μουσική να είναι αρωγός στη μάθηση του πολιτισμού από τους νέους (Κοκκίδου, και άλλοι, 2019). Ακόμα πιο ριζοσπαστική είναι η θέση του Rolling. Η μουσική, γι' αυτόν, είναι ένα αγαθό, ένα ανθρώπινο δικαίωμα που δεν πρέπει να στερείται από κανέναν που επιθυμεί να είναι κοινωνός ενός πολιτισμού. Μόνο έτσι η μουσική θα αποτελέσει παραγωγική μονάδα στην εξέλιξη μιας κοινωνίας (Rolling, 2011).

III. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στο παρόν κεφάλαιο περιγράφεται και αιτιολογείται η μεθοδολογική προσέγγιση που υιοθετήθηκε για τη διερεύνηση του θέματος της έρευνας. Παρουσιάζεται, επίσης, η διαδικασία που ακολουθήθηκε για τη συλλογή των δεδομένων, καθώς και η διαδικασία της περιγραφής, της ανάλυσης και της ερμηνείας των δεδομένων.

1. Επιλογή ερευνητικής προσέγγισης: ερμηνευτικό παράδειγμα

Αρχικά, να διευκρινιστεί ότι στην προκειμένη περίπτωση ο όρος «παράδειγμα» (paradigm), χρησιμοποιείται με διαφορετικό από τον συνήθη τρόπο. Πιο συγκεκριμένα, (American Heritage Dictionary of the English Language, όπως αναφέρεται στο Gokturk, 2021, σελ. 1-2) παράδειγμα μπορεί να είναι:

1. Αυτό που χρησιμεύει ως πρότυπο ή μοντέλο.
2. Ένα σύνολο ή μια λίστα με όλες τις μορφές κλίσης μιας λέξης ή μιας από τις γραμματικές της κατηγορίες: το παράδειγμα ενός ακανόνιστου ρήματος.
3. Ένα σύνολο υποθέσεων, εννοιών, αξιών και πρακτικών που αποτελεί έναν τρόπο προβολής της πραγματικότητας για την κοινότητα που τις μοιράζεται, ειδικά προς κάποια διανοητική κατεύθυνση.

Στην προκειμένη περίπτωση αξιοποιείται ο πρώτος ορισμός του παραδείγματος. Επιστρέφοντας στα της προσέγγισης, βασικός στόχος αυτής της έρευνας είναι η καταγραφή και η κατανόηση του ρόλου της ποντιακής μουσικής στη διαμόρφωση και διατήρησή της ποντιακής ταυτότητας υπό την οπτική Ελλήνων Ποντίων της Κεντρικής Μακεδονίας. Το εγχείρημα αυτό είναι δυνατόν να επιτευχθεί μέσω της ερμηνευτικής προσέγγισης. Οι ερευνητές που ασπάζονται το ερευνητικό παράδειγμα προκειμένου να εξασφαλίσουν την ακεραιότητα των διερευνώμενων φαινομένων, καταβάλλουν προσπάθειες να διεισδύσουν μέσα στο άτομο και να το κατανοήσουν εκ των έδων. Οι ίδιοι παράλληλα, αποφεύγουν την επιβολή εξωτερικής μορφής, δομής ή κατηγοριών καθώς αυτή αντανακλά τη σκοπιά του παρατηρητή σε αντίθεση με αυτή του άμεσα εμπλεκόμενου δρώντος υποκειμένου (Cohen, και άλλοι, 2007, σελ. 36). Κοινή στους ερευνητές που ασπάζονται το ερμηνευτικό παράδειγμα είναι η παραδοχή ότι, ο άνθρωπος είναι ένα δρων δημιουργικό υποκείμενο το οποίο δίνει νόημα στην πραγματικότητα που το περιβάλλει και που ενεργεί αυτόνομα, σύμφωνα με τη δική του ελεύθερη βούληση, καθώς προσπαθεί να συνειδητοποιήσει το νόημα

των προθέσεων του (Benincasa 1997). Αυτά τα υποκειμενικά νοήματα προσπαθεί ο ερευνητής να ερμηνεύσει και αυτό μπορεί να το πετύχει εστιάζοντας στη δράση ως συμπεριφορά μεστή νοήματος. Οι πράξεις, άλλωστε, έχουν αξία στο βαθμό που μπορούν να εξακριβωθούν οι προθέσεις των δρώντων υποκειμένων, δηλαδή το νόημα που στις πράξεις προσδίδουν τα δρώντα πρόσωπα (Cohen και Manion, 1994). Πιο απλά, αυτό που επιδιώκει ο ερευνητής δεν είναι να ανακαλύψει μια αντικειμενική αλήθεια, αλλά να αποκαλύψει το υποκειμενικό βίωμα των ατόμων που εμπλέκονται στο φαινόμενο που εξετάζεται.

Μια άλλη «σταθερά» της ερμηνευτικής προσέγγισης είναι η εξής: Η θεωρία αναδύεται και πρέπει να προκύπτει από το υπό εξέταση υλικό. Θα πρέπει να «θεμελιώνεται» σε δεδομένα που παράγονται από την ερευνητική πράξη. Η θεωρία δεν πρέπει να προηγείται της έρευνας, αλλά να έπεται αυτής και από αυτή να πηγάζει (Cohen και Manion, 1994, σελ. 64). Οι ερευνητές δουλεύουν απευθείας με την εμπειρία και την κατανόηση προκειμένου να οικοδομήσουν τη θεωρία τους πάνω σε αυτές. Τα δεδομένα που προκύπτουν κατά αυτό τον τρόπο θα ερμηνευτούν με βάση τα νοήματα και τους σκοπούς εκείνων των ανθρώπων που είναι η πηγή τους. Επιπροσθέτως, σκοπός της επιστημονικής διερεύνησης στα πλαίσια του ερμηνευτικού παραδείγματος, είναι να γίνει κατανοητό πώς προκύπτει αυτή η ερμηνεία της πραγματικότητας σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο και να τη συγκρίνει με αυτήν που συναντάται σε διαφορετικούς χώρους και χρόνους. Έτσι, η θεωρία καθίσταται σύνολο νοημάτων το οποίο παρέχει διεισδυτική αντίληψη και κατανόηση της συμπεριφοράς των ανθρώπων. Βέβαια, υπάρχει η πιθανότητα αυτές οι θεωρίες να ποικίλλουν τόσο όσο και τα σύνολα νοημάτων και αντιλήψεων τα οποία οι ίδιες επιδιώκουν να εξηγήσουν (Cohen, και άλλοι, 2007, σελ. 37).

Σε αυτήν την εύκαμπτη και ευέλικτη δομή του ερμηνευτικού παραδείγματος, είναι αναμενόμενο οι αρχικές, δοκιμαστικές, θεωρητικές υποθέσεις του ερευνητή να ξεπεραστούν, να εμπλουτισθούν ή να αναθεωρηθούν χάρη στον πλούτο και το βάθος των πληροφοριών που θα προκύψουν κατά τη διάρκεια της ερευνητικής εργασίας και καινούρια ερευνητικά ερωτήματα να αναδειχθούν (Λυδάκη, 2001). Γι' αυτό, το θέμα δεν οριστικοποιείται από την αρχή της έρευνας, αλλά ανακατασκευάζεται καθ' όλη τη διάρκειά της.

2. Επιλογή τεχνικής συλλογής δεδομένων: Συνέντευξη

Η συνέντευξη είναι μια πολλά υποσχόμενη τεχνική για να αναδειχθούν τα υποκειμενικά νοήματα που τα άτομα αποδίδουν στη δραστηριότητα τους. Ο καλύτερος τρόπος για να διεισδύσει ο ερευνητής στην υποκειμενικότητα των ατόμων είναι να συνδιαλεχθεί μαζί τους. Η συνέντευξη, λοιπόν, έχει στόχο να φέρει στο φως πράγματα που δεν μπορούν να γίνουν αντικείμενο άμεσης παρατήρησης όπως συναισθήματα, σκέψεις και προθέσεις (Benincasa, 2006).

Ο υποφαινόμενος, για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας, επέλεξε ατομικές, μη δομημένες συνεντεύξεις με σειρά ατόμων που έχουν εξ ολοκλήρου ή εν μέρει ποντιακή καταγωγή, με άλλα λόγια άτομα που έχουν τουλάχιστον έναν πρόγονο που γεννήθηκε και μεγάλωσε στην περιοχή του Πόντου πριν τον ξεριζωμό. Στις μη δομημένες συνεντεύξεις, ο ερευνητής επιτρέπει στον ερωτώμενο, και μάλιστα τον παρωθεί, να αναπτύξει ελεύθερα τις απόψεις του. Αυτό δεν σημαίνει ότι μιλάει για οτιδήποτε, ούτε ότι ο ερευνητής δεν εξυπηρετεί τους σκοπούς του, αλλά ότι έχει την ευκαιρία να αποκαλύψει νέους δρόμους σκέψης μέσω των απαντήσεων του ερωτώμενου. Πιο συγκεκριμένα, κατά τον Kerlinger, η μη δομημένη συνέντευξη είναι μια ανοιχτή κατάσταση που χαρακτηρίζεται από μεγάλη ευελιξία και ελευθερία. Μολονότι, οι ερευνητικοί σκοποί διαμορφώνουν τις ερωτήσεις που θα διατυπωθούν, το περιεχόμενο, η σειρά και η διατύπωσή τους βρίσκονται εξ ολοκλήρου στα χέρια του συνεντευκτή. Αυτό δεν σημαίνει ότι η μη δομημένη συνέντευξη είναι ένα τυχαίο εγχείρημα, αντίθετα πρέπει και αυτή να οργανωθεί με τον δικό της τρόπο (Kerlinger, όπως αναφέρεται στο Cohen, και άλλοι, 2007, σελ. 458).

Αυτός ο τύπος συνέντευξης προκρίθηκε, καθώς επιτρέπει την άντληση πληροφορίας και δεδομένων σε βάθος δίνοντας τη δυνατότητα στον ερωτώμενο να αναπτύσσει τις σκέψεις και τις απόψεις του με τη μέγιστη δυνατή ελευθερία. Προκειμένου να εξελιχθεί η συνέντευξη κατά τον ίδιο τρόπο με όλα τα υποκείμενα της έρευνας, καταρτίστηκε λίστα που περιλάμβανε τα θέματα που έπρεπε να συζητηθούν, καθώς και ενδεικτικές ερωτήσεις. Αυτή η λίστα δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ακριβώς ως οδηγός συνέντευξης, μάλλον περισσότερο αποτέλεσε τις αδρές κατευθυντήριες γραμμές της συνέντευξης. Όπου χρειάστηκε έγιναν πρόσθετες διευκρινιστικές ερωτήσεις, με σκοπό πάντα η συζήτηση να παραμένει μέσα στα επιθυμητά πλαίσια και να εξάγονται αξιοποιήσιμες πληροφορίες.

Η συνέντευξη είναι ένα ιδιαίτερο συμβάν συνομιλίας που καταλήγει σε μια ξεχωριστή κοινωνική σχέση. Σύμφωνα με τον Woods, ιδανικά, θα έπρεπε να αναπτύσσεται μια σχέση ανάμεσα σε συνεντευκτή και ερωτώμενο, η οποία θα υπερέβαινε την έρευνα, θα προωθούσε δεσμούς φιλίας, συναισθήματα συνύπαρξης και ένα κοινό στόχο, ένα αίσθημα κοινής αποστολής που ανυψώνεται υπεράνω του προσωπικού εγώ (Woods, 1986). Κάτι τέτοιο όμως είναι εξ ορισμού πολύ δύσκολο, ου μη και ανέφικτο. Συνεπώς ο υποφαινόμενος προσπάθησε να αναπτύξει ένα ρεαλιστικό κλίμα εμπιστοσύνης με όλους τους ερωτώμενους ενημερώνοντάς τους εν συντομία πριν από κάθε συνέντευξη για το αντικείμενο της έρευνας, διαβεβαιώνοντας παράλληλα για την εμπιστευτικότητα (Bogdan και Biklen 1982).

Η ευαισθησία, η συγκέντρωση, η διαπροσωπική κατανόηση, η διορατικότητα, η οξυδέρκεια και η πειθαρχία χαρακτηρίζουν τον ικανό συνεντευκτή που γνωρίζει καλά ότι η συνομιλία κατά τη διάρκεια της συνέντευξης απέχει παρασάγγας από τις καθημερινές συζητήσεις. Επίσης, ο συνεντευκτής είναι απαραίτητο να διεξάγει τη συνέντευξη με τέτοιον τρόπο ώστε το άτομο που συμμετέχει ως ερωτώμενο να καταθέτει τη μαρτυρία του χωρίς παρατηρήσεις που του προκαλούν αμηχανία ή τον καθοδηγούν (Patton, 1987).

Από τη μεριά των ερωτώμενων, οι απαντήσεις τους ως προς το περιεχόμενο επηρεάζονται από πολλούς παράγοντες που ο ερευνητής πρέπει να έχει υπόψη του. Ο φόβος της αποδοκιμασίας, η επιθυμία προστασίας της κοινωνικής τους εικόνας, η ανάγκη συμμόρφωσης με το κοινωνικά αποδεκτό, η αδυναμία ανάκλησης στη μνήμη ορισμένων θεμάτων μπορεί να επηρεάσουν τις απαντήσεις των υποκειμένων (Cohen και Manion, 1994). Άλλωστε, η συνέντευξη από μόνη της είναι μία περίπτωση, ένα περιβάλλον, ένα πλαίσιο, το οποίο αναπόφευκτα, θα επηρεάσει το περιεχόμενο, ενώ και κάθε δήλωση εξαρτάται από τον ορισμό της περίπτωσης που δίνει ο ομιλητής (Cohen, και άλλοι, 2007). Έτσι, λοιπόν, η αναλυτική περιγραφή των συνθηκών της συνέντευξης και η προσεκτική ανάλυση και ερμηνεία των λεγόμενων των υποκειμένων μπορεί να οδηγήσει στην όσο το δυνατό πληρέστερη ερμηνεία της εμπειρίας των συμμετεχόντων.

Τέλος για την πληρέστερη καταγραφή των συνεντεύξεων και με την σύμφωνη γνώμη των ερωτώμενων, οι συνομιλίες καταγράφηκαν σε μαγνητόφωνο. Μολονότι ελλοχεύουν κίνδυνοι παράβλεψης παραγλωσσικών σημάτων και λοιπών προφορικών

εκφράσεων, ακολούθησαν οι κατάλληλες σημειώσεις που κάλυψαν αυτό το κενό, όσο το δυνατό πληρέστερα.

3. Οι μετέχοντες στη συνέντευξη

Λαμβάνοντας υπόψη ότι στόχος της έρευνας ήταν η ανάδειξη του νοήματος που οι ίδιοι οι συμμετέχοντες προσδίδουν στην ποντιακή ταυτότητα και μουσική ο υποφαινόμενος έκρινε απαραίτητο τα άτομα που θα συμμετείχαν στην έρευνα να έχουν εξ ολοκλήρου ή έστω εν μέρει ποντιακή καταγωγή. Αυτό συνέβη με σκοπό την ανάδειξη όσο το δυνατόν ευρύτερου φάσματος διαφορετικών απόψεων, από ανθρώπους ωστόσο που μετέχουν του ζητήματος. Επίσης, για τον ίδιο λόγο επιλέχθηκαν Πόντιοι 3^{ης} και 4^{ης} γενιάς. Στο δείγμα περιλαμβάνονται άντρες και γυναίκες ηλικίας 21 έως 70 ετών. Θα ήταν προτιμότερο να συμπεριληφθούν και άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, αλλά κάτι τέτοιο για μια σειρά από λόγους, που δεν άπτονται της εργασίας, δεν κατέστη δυνατό. Τέλος, όλοι οι ερωτώμενοι έχουν ως έδρα πόλεις της βόρειας Ελλάδας και συγκεκριμένα της Κεντρικής Μακεδονίας. Σημαντικό ρόλο στην επιλογή αυτή έπαιξε το γεγονός ότι ο υποφαινόμενος αντλεί την καταγωγή του από εκεί, η περιοχή του είναι οικεία και προσφέρεται για τέτοιου είδους έρευνες μιας και εκεί εντοπίζεται ο κύριος όγκος Ποντίων σε Ελλαδικό έδαφος. Έτσι, η δειγματοληψία πήρε «μορφή χιονοστιβάδας», καθώς από μερικά άτομα που χρησίμευσαν ως πληροφοριοδότες προέκυψε το σύνολο αυτών που πληρούσαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για να ενταχθούν στην έρευνα (Cohen, και άλλοι, 2007, σελ. 173).

Συνολικά, στην έρευνα έλαβαν μέρος δεκατρία άτομα ποντιακής καταγωγής, επτά γυναίκες και έξι άντρες. Μπορεί ο αριθμός να φαντάζει μικρός, ωστόσο από ένα σημείο και μετά επήλθε κορεσμός. Ομολογουμένως, οι νέες πληροφορίες άρχισαν να ελαττώνονται με το πέρασμα των συνεντεύξεων, ώσπου κατέληξαν οι πληροφορίες να αναπαράγονται με συγκεκριμένο μοτίβο. Στις ποιοτικές έρευνες, άλλωστε, ο κορεσμός εν πολλοίς καθορίζει το δείγμα (Mason, 2010).

Η έρευνα διήρκεσε περί τις σαράντα ημέρες. Οι περισσότερες συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στην οικία των συμμετεχόντων. Αυτή η επιλογή προκρίθηκε καθώς εκεί ήταν πιο εύκολη η δημιουργία γόνιμου κλίματος συζήτησης και οικειότητας με τα υποκείμενα. Σε μερικές, λίγες περιπτώσεις επιλέχθηκε ουδέτερο μέρος (ο τοπικός πολιτιστικός σύλλογος) καθώς ήταν αδύνατη η πραγματοποίηση

συνέντευξης κατ' οίκον. Και εκεί όμως το κλίμα αποδείχθηκε κατάλληλο για τη διεξαγωγή συζήτησης.

4. Ανάλυση συνεντεύξεων

Η ανάλυση των συνεντεύξεων συνίσταται κυρίως στην αποδόμηση των απομαγνητοφωνημένων γραπτών κειμένων που προήλθαν από αυτές στα συστατικά τους μέρη και στην ανασύνθεση αυτών με νέο τρόπο ώστε να δημιουργηθεί όσο το δυνατό μια εικόνα με λογική συνέπεια που να μπορεί να μεταδώσει στους άλλους τι είδε ο ερευνητής στο ερευνητικό υλικό (Benincasa, 2006).

Σε πρώτη φάση, επιχειρήθηκε, ύστερα από προσεκτική μελέτη των απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων, η καταγραφή επαναλαμβανόμενων ή ιδιαίτερα τονισμένων εννοιών. Μόλις ολοκληρώθηκε αυτή η διαδικασία, ακολούθησε ομαδοποίηση των εννοιών. Φυσικά καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας γινόταν συχνά ανάκληση της σχετικής βιβλιογραφίας και αντιπαραβολή με τα λεγόμενα των συμμετεχόντων, προκειμένου να εντοπιστεί σε ποιο βαθμό η προϋπάρχουσα θεωρία συμπλέει με τα δεδομένα που συλλέχθηκαν. Έπειτα από όλα αυτά ακολούθησε ο εντοπισμός μεμονωμένων προτάσεων ή απόψεων που μπορεί να μην προσέθεσαν καινούριες πληροφορίες στον υπάρχοντα όγκο δεδομένων, παρόλα αυτά επέτρεψαν μια διαφορετική θέαση και έδωσαν μια ενδιαφέρουσα πνοή στα προς συζήτηση θέματα. Βεβαίως όλη αυτή η διαδικασία πραγματοποιήθηκε με σκοπό να διευκολυνθεί η ερμηνεία των ευρημάτων και να καταστεί ευκολότερη η ανάδειξη της οπτικής των ερωτώμενων γύρω από την ποντιακή ταυτότητα και ποντιακή μουσική.

IV. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Ελληνικός Πόντος – Σύντομη ιστορική αναδρομή

Αρχαϊκή περίοδος

Με γεωγραφικούς όρους ο Πόντος, κατά την αρχαιότητα, εκτεινόταν κατά μήκος των νοτιών ακτών του Ευξείνου Πόντου, από τον Φάση ποταμό μέχρι την Ηρακλεία την Ποντική, ενώ στο εσωτερικό έφτανε σε βάθος 200-300 χιλιομέτρων (Βλαχοπούλου, 2007, σελ. 43). Οι Έλληνες άρχισαν να ταξιδεύουν στην περιοχή, αναζητώντας μεταλλεύματα και εμπορικές ευκαιρίες (Σαμουηλίδης, 2002, σελ. 10). Οι πρώτοι εμπορικοί σταθμοί μετετράπησαν σε μόνιμους οικισμούς-πόλεις περί τα 800 π.Χ. Άποικοι από τη Μίλητο ίδρυσαν την Ηράκλεια και τη Σινώπη. Οι Έλληνες άποικοι συνάντησαν στην περιοχή διάφορα βαρβαρικά φύλα όπως οι Κόλχοι, οι Χάλυβες, οι Μοσύνοικοι, οι Μάκρωνες, οι Δρίλες, οι Σκύθες, οι Καρδούχοι, κ.α., τα οποία όμως δεν ήταν οργανωμένα πολιτικά (Βλαχοπούλου, 2007, σελ. 43). Έτσι, οι Έλληνες επικράτησαν και η ελληνική γλώσσα κυριάρχησε στο εμπόριο.

Περσική κυριαρχία-Ελληνιστική περίοδος

Με το πέρασμα των χρόνων οι ελληνικές αποικίες περιήλθαν υπό περσική κυριαρχία. Οι Πέρσες κατέλαβαν το 368 π.Χ. την Αμισό και τη Σινώπη. Ο ανατολικός Πόντος έμεινε ελεύθερος, αλλά και ο δυτικός αν και υπό περσική κυριαρχία, διατήρησε τη γλώσσα και τον πολιτισμό του. Όπως παραδίδουν, άλλωστε, ο Ηρόδοτος και ο Ξενοφώντας, οι πόλεις του Πόντου μόνο τυπικά υποδουλώθηκαν στους Πέρσες (Χατζηκυριακίδης, 2020).

Την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου αλλά και την ελληνιστική περίοδο, η περιοχή διατήρησε την ανεξαρτησία της, αφού τα στρατεύματα του Έλληνα στρατηλάτη παρέκαμψαν τα παράλια του Πόντου. Από τη στιγμή που ο Μέγας Αλέξανδρος δεν επεξέτεινε την κυριαρχία του βορειότερα της Άγκυρας, ο δυτικός Πόντος εξακολούθησε να διοικείται από περσικής καταγωγής σατράπες (Βλαχοπούλου, 2007). Ένας από αυτούς, ο Μιθριδάτης ο Α', δημιούργησε το 302 π.Χ. το Βασίλειο του Πόντου, με πρωτεύουσα την Αμάσεια (Σαμουηλίδης, 2002, σελ. 33). Αρκετά χρόνια αργότερα, το 183 π.Χ., το Βασίλειο του Πόντου επεκτάθηκε ανατολικότερα σε ολόκληρη τη Μαύρη Θάλασσα (Βλαχοπούλου, 2007, σελ. 54). Η δυναστεία των Μιθριδατών έφτασε στο απόγειό της με την ηγεμονία του Μιθριδάτη του Ευπάτορα,

ο οποίος ανέλαβε τις τύχες του βασιλείου το 120 π.Χ. Ο ίδιος παρουσίασε τον εαυτό του ως απελευθερωτή των Ελλήνων από τη ρωμαϊκή κατοχή και προκάλεσε την εξέγερσή τους (Αγτζίδης, 2009, σελ. 25).

Ρωμαϊκή κυριαρχία

Κατά τη ρωμαϊκή κυριαρχία ο Πόντος γνώρισε σημαντική ανάπτυξη. Κατασκευάστηκαν σπουδαία έργα, ιδρύθηκαν νέες πόλεις, διανοίχθηκαν δρόμοι (Φωτιάδης, 2002, σελ. 70). Εξέχον παράδειγμα η πόλη της Τραπεζούντας, η ραγδαία ανάπτυξη της οποίας οφείλεται εν πολλοίς στις νέες μεγάλες οδούς που διευκόλυναν τις μετακινήσεις και έδωσαν ώθηση στο εμπόριο. Έτσι, η Τραπεζούντα αποτέλεσε διαμετακομιστικό κόμβο και «γέφυρα» μεταξύ Ανατολής και Δύσης (Χατζηκυριακίδης, 2020).

Ο διαχωρισμός του ρωμαϊκού κράτους σε δυτικό και ανατολικό και η επικράτηση της ελληνικής γλώσσας διαμόρφωσαν σταδιακά τις προϋποθέσεις που οδήγησαν στη δημιουργία του βυζαντινού Πόντου. Με τη μεταφορά της έδρας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, το 330 μ.Χ., στην Κωνσταντινούπολη, οι επαρχίες αυτές αποτέλεσαν τα ανατολικά σύνορα και απέκτησαν μεγάλη στρατηγική σημασία.

Ο Χριστιανισμός εξαπλώθηκε στον Πόντο από τους Απόστολο Ανδρέα και Άγιο Γρηγόριο Νεοκαισάρειας. Παράλληλα ξακουστές μονές του Πόντου όπως, η Μονή του Αγίου Ιωάννη Βαζελώνα το 270 μ.Χ., η Μονή της Παναγίας Σουμελάς το 386 μ.Χ. και η Μονή του Αγίου Γεωργίου του Περιστερεώτα το 752 μ.Χ. έπαιξαν εξίσου καθοριστικό ρόλο στην εδραίωση και διάδοση του Χριστιανισμού και αποτέλεσαν στήριγμα των Ελλήνων του Πόντου καθ' όλη την ιστορική διαδρομή στην περιοχή αυτή (Σαμουηλίδης, 2002, σελ. 45-46).

Σταδιακά η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία άρχισε να αποκρυσταλλώνει όλο και περισσότερο τον ελληνικό της χαρακτήρα. Η ελληνική γλώσσα είχε αποκτήσει κεντρική θέση στην αυτοκρατορία ήδη από την εποχή του Ιουστινιανού (527-565 μ.Χ.). Επιπλέον, με τον 28^ο κανόνα της Δ' Οικουμενικής Συνόδου το 451 μ.Χ. η Εκκλησία του Πόντου εντάχθηκε στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης (Χατζηκυριακίδης, 2020).

Το Βυζάντιο

Στα μέσα του 5^{ου} αιώνα άρχισαν οι επιθέσεις των Περσών, οι οποίες κορυφώθηκαν τον 7^ο αιώνα. Αργότερα (7^{ος} – 10^{ος} αιώνας μ.Χ.), μόνιμη απειλή για τον ανατολικό Πόντο αποτέλεσαν οι Άραβες. Τα εδάφη του Πόντου μοιράστηκαν σε τρία θέματα, της Κολωνίας, το Αρμενιακόν και της Χαλδίας (Χατζηκυριακίδης, 2020). Όμως, η νέα δύναμη που σταδιακά επικράτησε είναι οι Σελτζούκοι Τούρκοι, οι οποίοι με το πλήθος των εμιράτων που ίδρυσαν στη Μικρά Ασία, εξελίχθηκαν σε μόνιμο κίνδυνο για το Βυζάντιο στην ευρύτερη περιοχή. Μετά τη χαμένη μάχη στο Ματζικέρτ, εναντίον των Σελτζούκων, στις 26 Αυγούστου 1071, η Βυζαντινή Αυτοκρατορία άρχισε να χάνει τις ανατολικές επαρχίες της. Η ημερομηνία αυτή αποτελεί έως και σήμερα ορόσημο της παρουσίας του Ισλάμ στην περιοχή (Αγτζίδης, 2009, σελ. 36).

Οι Σελτζούκοι κατά διαστήματα καταλάμβαναν ελληνικές πόλεις, της οποίες η κεντρική διοίκηση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας προσπαθούσε να ανακαταλάβει. Παρόλα αυτά, το Βυζάντιο εκείνη την περίοδο εγκατέλειψε την πολιτική παραχώρησης προνομίων στους θεματάρχες του Πόντου και αδιαφόρησε για τα ανατολικά της σύνορα. Ο Θεόδωρος Γαβράς, αντιλαμβανόμενος την αδυναμία της κεντρικής εξουσίας να διοικήσει αποτελεσματικά τις επαρχίες αυτές, διεκδίκησε την αυτονομία της περιοχής και κατάφερε να κηρύξει το Πόντο ανεξάρτητο το 1074 μ.Χ. Αναχαίτισε αποτελεσματικά τη σελτζουκική επιδρομή που απειλούσε την ακεραιότητα αυτών των περιοχών (Σαββίδης, 2007). Το 1098, όμως, ο Γαβράς έπεσε στα χέρια των Σελτζούκων και θανατώθηκε μαρτυρικά. Γι' αυτό τον λόγο μάλιστα ανακηρύχθηκε Άγιος. Την αυτόνομη διοίκηση της περιοχής συνέχισαν οι απόγονοί του μέχρι το 1140. Από εκεί και έπειτα η περιοχή επανήλθε στην κεντρική διοίκηση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, διατηρώντας, ωστόσο ορισμένα προνόμια (Χατζηκυριακίδης, 2020).

Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας

Η οργάνωση της αυτοκρατορίας ακολούθησε τις βυζαντινές οργανωτικές δομές του 11^{ου} αιώνα, ενώ και η εκκλησία της Τραπεζούντας υπάχθηκε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η εισβολή και σταδιακή εδραίωση των προοθωμανικών τουρκικών φύλων στην ευρύτερη περιοχή της Μικράς Ασίας αποτέλεσε τον μόνιμο πονοκέφαλο του νεοσύστατου κράτους. Η αυτοκρατορία επιδόθηκε σε συνεχείς μάχες και

προσπάθεια συγκράτησης των κεκτημένων από την επεκτατική διάθεση των γειτονικών λαών (Σαββίδης και Γεωργιάδης, 2007, σελ. 184).

Κατά τη μετασελτζουκική περίοδο ισχυροποιήθηκαν τα τουρκομανικά εμιράτα. Ένα εξ' αυτών, ισχυροποιήθηκε τόσο πολύ, ώστε κατέστη κυρίαρχη δύναμη στην περιοχή. Επρόκειτο για το εμιράτο των Οθωμανών Τούρκων. Τα περιθώρια είχαν στενέψει και το τέλος, όχι μόνο της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας, αλλά και της Βυζαντινής, ήταν πλέον ορατό. Πράγματι, στις 15 Αυγούστου του 1461, ύστερα από πολιορκία 30 ημερών η Τραπεζούντα έπεσε στα χέρια των Οθωμανών. Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας κατάφερε να διατηρηθεί για 257 χρόνια (Χατζηκυριακίδης, 2020).

Με την κατάκτηση του τελευταίου «προπύργιου» του μεσαιωνικού Ελληνισμού, πολλοί λόγιοι της εποχής, όπως ο Βησσαρίων ο Καρδινάλιος, κατέφυγαν στη Δύση και συνέβαλαν με τον τρόπο τους στην μετάβαση προς την Αναγέννηση. Άλλοι πάλι, όπως οι Υψηλάντηδες, αναζήτησαν καλύτερη μοίρα στις Παραδουνάβιες περιοχές, τη Ρωσία ή ακόμα και πέριξ της Αργυρούπολης, όπου οι περιοχές παρέμεναν προνομιούχες λόγω της έντονης μεταλλευτικής δραστηριότητας. Για όλους τους υπόλοιπους ακολούθησε φάση αθρόων εξισλαμισμών, καταπιέσεων και γενικότερα άθλιων συνθηκών διαβίωσης (Κυριακίδης, 2020).

Οθωμανική κυριαρχία

Την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας στον Πόντο ο ελληνικός πληθυσμός οργανώθηκε σε κοινότητες με προεξάρχουσες φυσιογνωμίες τους δημογέροντες. Κύρια υποχρέωση των τελευταίων προς την οθωμανική διοίκηση ήταν η «ευνομία» των Ελλήνων υπηκόων, του μιλλετιού των Ρωμιών, δηλαδή, και η απόδοση των φόρων στην Πύλη (Γκρίτση-Μιλλιέξ, 1991). Στο Οικουμενικό Πατριαρχείο δόθηκαν προνόμια που στόχευαν ακριβώς στον πολιτικό έλεγχο των υπόδουλων. Οι Έλληνες συνέδεσαν ουσιαστικά την ύπαρξη τους με το Πατριαρχείο (Αγτζίδης, 2009, σελ. 106). Τα μεγάλα μοναστήρια του Πόντου διατήρησαν τα προνόμιά τους. Ο ρόλος των μονών αποκρυσταλλώθηκε με τον θεσμό της εξαρχίας, ο οποίος αποδόθηκε στις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Έτσι, οι Έλληνες προσέφευγαν στις μονές για να βρουν λύση πέρα από τα θρησκευτικά τους ζητήματα, στα εκπαιδευτικά, στα κοινωνικά, στις δικαστικές διαφορές, αλλά και σε θέματα επιβίωσης (Χατζηκυριακίδης, 2020).

Μετά το τέλος του ρωσοτουρκικού πολέμου και τη συνθήκη της Αδριανούπολης το 1829, η πολιτική κατάσταση άρχισε σταδιακά να αλλάζει. Ύστερα από πίεση των

Μεγάλων Δυνάμεων, η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγκάστηκε να αποδώσει κάποιες ελευθερίες στα διάφορα μιλλέτ (Κυριακίδης, 2020). Ειδικότερα, με τα μεταρρυθμιστικά διατάγματα Χάτι Σερίφ (1839) και Χάτι Χουμαγιούν (1856) παραχωρήθηκαν διάφορα προνόμια στους Έλληνες και τις λοιπές μειονότητες. Κάποια από τα αποτελέσματα αυτών των προνομίων ήταν η οικονομική και εκπαιδευτική πρόοδος των υπόδουλων. Παράλληλα εμφανίστηκε το φαινόμενο αποκάλυψης πολλών κρυπτοχριστιανών. Ο κρυπτοχριστιανισμός, δηλαδή η εξωτερική αποδοχή του Ισλάμ παράλληλα με την διατήρηση έστω και κρυφά της χριστιανικής πίστης, ήταν ένα τέχνασμα των χριστιανών με σκοπό η πίστη τους να παραμείνει ζωντανή. Αντλώντας, λοιπόν, θάρρος από το Χάτι Χουμαγιούν, το οποίο μιλούσε μεταξύ άλλων και για θρησκευτικές ελευθερίες, οι κρυπτοχριστιανοί άρχισαν σιγά σιγά να αποκαλύπτονται (Σαμουηλίδης, 2002, σελ. 155).

Από τον 19^ο αιώνα άρχισε η άνθηση του Ελληνισμού στον Εύξεινο Πόντο και δημιουργήθηκε μια ιδιαίτερα δυναμική, ελληνική, αστική τάξη. Η εκπαίδευση οργανώθηκε, ιδρύθηκαν πολιτιστικοί και φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι. Ιδιαίτερα το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα οι Έλληνες ήλεγχαν σχεδόν όλη την οικονομία του ανατολικού Πόντου. Όλοι αυτοί οι κοινωνικοί, πνευματικοί και οικονομικοί παράγοντες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και διατήρηση της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων (Φωτιάδης, 2002).

Την ίδια περίοδο που άρχιζαν να ανθούν οι κατακτημένοι λαοί, η Οθωμανική Αυτοκρατορία έφθινε με ταχύτατους ρυθμούς. Ένα ένα τα υπόδουλα έθνη κέρδιζαν την ανεξαρτησία τους, με συνέπεια η αυτοκρατορία να περιορίζεται όλο και περισσότερο προς την Ανατολή. Η καταρρέουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία αποτέλεσε πεδίο έντονου οικονομικοπολιτικού ανταγωνισμού για τις Μεγάλες Δυνάμεις οι οποίες προσπαθούσαν να επωφεληθούν από αυτή την κατάσταση. Πέρα από την εθνική αφύπνιση στα Βαλκάνια, η οποία σαφώς είχε αντίκτυπο και στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας, για την αυτοκρατορία πρόβλημα αποτελούσε το γεγονός ότι ο έλεγχος των οικονομικών δραστηριοτήτων βρισκόταν σε χριστιανικά χέρια (Χατζηκυριακίδης, 2020).

Συνέπεια όλης αυτής της κρίσης ήταν η ανάδειξη του τουρκικού εθνικισμού, ο οποίος γινόταν δυνατότερος με την σταδιακή απώλεια εδαφών. Οι μειονότητες έγιναν μάρτυρες εχθρικής αντιμετώπισης. Οι Έλληνες και οι Αρμένιοι, υπήκοοι της

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μετατράπηκαν σε εχθρούς του οθωμανικού κράτους. Οι σφαγές των Αρμενίων το 1895-96 ήταν μόνο η αρχή. Η συνέχεια της ιστορίας είναι γνωστή και καταλήγει με τους Νεότουρκους, που ανέλαβαν τα «ηνία» του οθωμανικού κράτους, να εξαφανίζουν ολοκληρωτικά τους χριστιανικούς πληθυσμούς.

Οι Νεότουρκοι

Το 1908 ανέλαβαν την εξουσία οι Νεότουρκοι. Ο σουλτάνος άρχισε να παραγκωνίζεται. Οι Τούρκοι, έχοντας απολέσει τα προηγούμενα χρόνια πολλά εδάφη κυρίως στα Βαλκάνια, ήταν αποφασισμένοι να αναχαιτίσουν αυτή την τάση. Σύμφωνα με τη κύρια θέση των Νεότουρκων, όλα τα έθνη εκτός του τουρκικού έπρεπε να εξοντωθούν (Πελαγίδης, 2007, σελ. 486). Συγκεκριμένα, τον Οκτώβριο του 1911 στη Θεσσαλονίκη διατυπώθηκε από τους πρωτεργάτες του κινήματος (Ενβέρ, Ταλαάτ, Τζεμάλ) το σύνθημα «η Τουρκία για τους Τούρκους» (Αγτζίδης, 2009, σελ. 23). Το μόνο που χρειάζονταν πλέον ήταν μια αφορμή για να προωθήσουν τα σχέδιά τους και αυτή δόθηκε με τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Σύμμαχος στη γενοκτονική πρακτική, που εξαπέλυσε η Τουρκία, ήταν η Γερμανία η οποία είχε τεράστια οικονομικά και στρατιωτικά συμφέροντα στην περιοχή. Υπό την καθοδήγηση του Γερμανού στρατηγού Liman von Sanders ξεκίνησαν το 1914 οι συστηματικοί διωγμοί. Η Γενοκτονία των Αρμενίων το 1915 ήταν επακόλουθο αυτών των διωγμών (Χατζηκυριακίδης, 2020).

Όσο αφορά στη συστηματική εξολόθρευση των Ελλήνων, το πρώτο σοβαρό βήμα ήταν ο εμπορικός αποκλεισμός των επιχειρήσεών τους που άρχισε το 1914. Λίγο αργότερα ξεκίνησε και η επιστράτευση των ανδρών από 15 έως 45 ετών. Τους έστελναν στα τάγματα εργασίας (αμελέ ταμπουρού). Οι συστηματικές εκτοπίσεις είχαν στόχο την φυσική εξόντωση των χριστιανών, γι' αυτό τον λόγο πραγματοποιούνταν χειμώνα (Πελαγίδης, 2007, σελ. 492). Κατά τη διάρκεια της απουσίας του αρσενικού πληθυσμού, άτακτες ομάδες έκαναν επιθέσεις στα ελληνικά χωριά λεηλατώντας και καταστρέφοντας. Οι ίδιες τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν για τους Αρμένιους εφαρμόζονταν τώρα και στους Ελληνικούς πληθυσμούς.

Σύντομο «ανάχωμα» στην καταστρεπτική μανία που είχε ενσκήψει στην Οθωμανική Αυτοκρατορία αποτέλεσε η είσοδος των ρωσικών στρατευμάτων τον Απρίλιο του 1916 στην Τραπεζούντα και η παραμονή τους εκεί μέχρι τον Οκτώβριο του 1918

(Βλασσίδης, 1996). Την περίοδο αυτή οι κάτοικοι της Τραπεζούντας δεν υπέστησαν σφαγές για δύο ακόμη λόγους. Πρώτον, η παρουσία στην πόλη τόσων διπλωματικών αποστολών εμπόδιζε τα νεοτουρκικά σχέδια, απροκάλυπτη γενοκτονική δράση θα ξεσήκωνε τη διεθνή κοινή γνώμη. Δεύτερον, στον μητροπολιτικό θρόνο της πόλης βρισκόταν μια εμβληματική φυσιογνωμία, ο Χρύσανθος Φιλιππίδης. Η εκτίμηση των τουρκικών αρχών προς το πρόσωπό του και η σύνεση με την οποία εκείνος διοικούσε την Τραπεζούντα κατά τη ρωσική κατοχή απέτρεψαν τα αντίποινα προς τους Έλληνες, κατά την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων από την πόλη το 1918 (Χατζηκυριακίδης, 2020).

Οι αγώνες των Ποντίων - Το αντάρτικο και οι προσπάθειες αυτοδιάθεσης

Η αντίδραση των Ελλήνων στην πολιτική εξολόθρευσης που ακολουθούσαν οι Τούρκοι ήταν η δημιουργία αντάρτικων ομάδων. Οι ομάδες αυτές λειτουργούσαν κυρίως ως «πολιτοφυλακή» των χωριών και προστάτευαν τους κατοίκους. Οι Τούρκοι χρησιμοποίησαν το αντάρτικο ως δικαιολογία για μαζικές σφαγές (Φωτιάδης, 2004). Η μητροπολιτική Ελλάδα δεν ανταποκρίθηκε σε καμία από τις εκκλήσεις των ανταρτών, ενώ μετά και την Οκτωβριανή Επανάσταση άλλαξε η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας. Η νέα κομμουνιστική κυβέρνηση στήριζε το δόγμα της ακεραιότητας των Τούρκων και έβλεπε τους Νεότουρκους ως επαναστάτες που και αυτοί έδιναν αγώνα ενάντια στην καθεστηκυία τάξη (Παπαϊωάννου, χ.χ., σελ. 27).

Με την ήττα των Κεντρικών Δυνάμεων στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τη Συνθήκη του Μούδρου (30 Οκτωβρίου 1918) οι ελπίδες του ποντιακού ελληνισμού αναζωπυρώθηκαν (Αναγνωστοπούλου, 2003). Ο Βενιζέλος όμως, μη έχοντας επαρκή πληροφόρηση για την υπόθεση του Πόντου, κατέθεσε στην Συνδιάσκεψη της Ειρήνης (30 Δεκεμβρίου 1918) πρόταση ενσωμάτωσης του Πόντου στην Αρμενία. Ο Χρύσανθος αργότερα (Απρίλιος 1919) συνάντησε τον Βενιζέλο στο Παρίσι προκειμένου να τον ενημερώσει σε βάθος για το ποντιακό ζήτημα. Ήταν όμως πλέον αργά. Ο Βενιζέλος παραδέχτηκε τον λανθασμένο χειρισμό του ζητήματος και κατέθεσε ειδικό υπόμνημα για τη δημιουργία Ανεξάρτητης Ελληνικής Δημοκρατίας του Πόντου, αλλά είχε χαθεί πολύτιμος χρόνος (Γεωργανόπουλος, 2002).

Ημερομηνία σταθμό για την Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου αποτελεί η 19^η Μαΐου 1919. Την μέρα αυτή ο Μουσταφά Κεμάλ (αργότερα Ατατούρκ = πατέρας των Τούρκων) αποβιβάστηκε στην Σαμψούντα, με την εντολή να προστατέψει τους

Οθωμανούς υπηκόους, δηλαδή τους Έλληνες και τους Αρμένιους, από τις σφαγές των άτακτων ομάδων (Φωτιάδης, 2004, σελ. 265). Αντ' αυτού ο Κεμάλ αυτονομήθηκε και ξεκίνησε την προώθηση της εθνικιστικής του ατζέντας. Βασικό του μέλημα ήταν η καταστολή του ποντιακού αντάρτικου. Στην προσπάθεια αυτή αρωγό είχε εκτός από τον τακτικό στρατό και άτακτες ομάδες ενόπλων, τους τσέτες, στους οποίους είχε δοθεί απόλυτη ελευθερία κινήσεων. Πλιατσικολόγοι, ληστές και πρώην κατάδικοι έβαλαν αδιακρίτως κατά των χριστιανικών πληθυσμών (Hofmann, 2021).

Όσο η Ελλάδα βυθιζόταν σε πολιτική κρίση και ο Βενιζέλος έχανε το έρεισμά του στον λαό, τόσο η Τουρκία προχωρούσε μεθοδικά στην πραγματοποίηση του σχεδίου της. Με τις Μεγάλες Δυνάμεις φανερά πλέον στο πλευρό του ο Κεμάλ ανασύνταξε τον στρατό και εξαπέλυσε την τελική επίθεση. Το αποτέλεσμα της επίθεσης έμεινε στην ιστορία ως η Μικρασιατική Καταστροφή (Κυριακίδης, 2020).

Η Μικρασιατική Καταστροφή σφραγίστηκε με τη Συνθήκη της Λωζάνης (24 Ιουλίου 1923), με την οποία επιβεβαιωνόταν η νίκη του τουρκικού εθνικισμού σε βάρος των χριστιανικών πληθυσμών, με συνέπεια η περιοχή να εξελιχθεί σε αμιγώς τουρκική. Περισσότεροι από 1.300.000 άνθρωποι εγκατέλειψαν, με βάση το θρήσκευμα, τις πατρογονικές τους εστίες.

2. Η εξέλιξη της μουσικής των Ελλήνων του Πόντου

Η ιστορική εξέλιξη της μουσικής των Ελλήνων του Πόντου αποτελεί ένα μεγάλο και σημαντικό κεφάλαιο της παρουσίας τους στην περιοχή, παρόλα αυτά δεν έχει ερευνηθεί επαρκώς. Δυστυχώς, οι γραπτές, ηχητικές και φωτογραφικές πηγές για την μουσική των Ελλήνων του Πόντου είναι περιορισμένες και αυτό δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο την έρευνα πάνω στο θέμα.

Για σχεδόν 3.000 χρόνια οι Πόντιοι ζούσαν ως μια συμπαγής ομάδα σε κοινό έδαφος. Οι συνέπειες της Μικρασιατικής καταστροφής ανάγκασαν τον ελληνοποντιακό πληθυσμό να μετεγκατασταθεί. Η Συνθήκη της Λωζάνης, που υπογράφηκε στις 30 Ιανουαρίου του 1923, άνοιξε νέα προσφυγική σελίδα για τους Έλληνες του Πόντου. Αντίστοιχα και ο μουσικός τους πολιτισμός εξελισσόταν σταθερά, στα πλαίσια της ειρηνικής συμβίωσης με τις γειτονικές περιοχές, μέχρι και τα ιστορικά γεγονότα στις αρχές της δεκαετίας του 1920.

Η ιδιαιτερότητα της ιστορικής εξέλιξης της μουσικής των Ελλήνων του Πόντου οφείλεται στη διαρκή παρουσία τους στα ίδια εδάφη και συγκεκριμένα στα νοτιοανατολικά παράλια της Μαύρης Θάλασσας από τον 8^ο αιώνα π.Χ. μέχρι το 1923 μ.Χ. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε τη βασική αιτία για την εξέλιξή της στο πλαίσιο της κλειστής κοινωνίας, που με τη σειρά της παρείχε τη μοναδική ευκαιρία για τη δυνατότητα διατήρησης αρχαιοελληνικών πολιτισμικών αρχών, όπως η γλώσσα, τα έθιμα, ο χορός, η μουσική. Στη συνέχεια παρατίθενται οι βασικές φάσεις αυτής της εξέλιξης, με σημαντικότερο σταθμό, φυσικά, το 1923 και τον βίαιο διωγμό που έλαβε χώρα.

Ο μουσικός πολιτισμός των Ελληνοποντίων πριν τον ξεριζωμό

Η επιρροή του αρχαιοελληνικού πνεύματος

Από τον 8^ο αιώνα π.Χ. δημιουργούνται οι πρώτες αποικίες στον Άξενο (αφιλόξενο δηλαδή, λόγω της αγριότητας και του χρώματος της θάλασσας) Πόντο που αργότερα, εξαιτίας αυτών ακριβώς των αποικιών μετονομάστηκε σε Εύξεινο (φιλόξενο) Πόντο (Χατζηκυριακίδης, 2020). Οι κάτοικοι αυτών των πόλεων ήταν Ίωνες (Αγτζίδης, 2009), έτσι εύλογα συμπεραίνεται ότι ο πολιτισμός τους ήταν ταυτόσημος με τον αρχαιοελληνικό. Κατ' επέκταση τα βασικά αρχαιοελληνικά μουσικά όργανα όπως η λύρα, η αρχαία κιθάρα, η άρπα, πνευστά σαν τον αυλό και τον δίαυλο και διάφορα κρουστά (Michels, 1994, σελ. 178) ήταν ίδια. Παρόλα αυτά οι ιστορικές περίοδοι που θα ακολουθήσουν (Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, Βυζάντιο και Τουρκοκρατία) θα στιγματίσουν και αυτές την παράδοση του Ελληνισμού του Πόντου.

Μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, μέχρι και τα βάθη της Ανατολής, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για τη μεγάλη πρόσμιξη των πολιτισμών των περιοχών αυτών. Αυτό είναι έκδηλο και κατά τη διάρκεια της ίδρυσης του Βασιλείου του Πόντου (3^{ος} αιώνας π.Χ.) με πρωτεύουσα την Τραπεζούντα από τους Περσικής καταγωγής Μιθριδάτες βασιλείς. Στο πλαίσιο του Βασιλείου αυτού ο πολιτισμός συνεχίζει να διαφοροποιείται λόγω της γεωγραφικής του θέσης και των ευρείας κλίμακας επαφών με τους πολιτισμούς της Ασίας και της Ανατολής (ως επί το πλείστον των Περσών και των Αράβων). Η τοπική ελληνική πολιτιστική παράδοση αφομοιώνει τα ντόπια στοιχεία και κάνει τη θαυμαστή σύνθεση, να παίρνει δηλαδή στοιχεία πολιτισμού από την Ανατολή, να τα μεταπλάθει και να τα κάνει δικά της (Σαμουηλίδης, 2002, σελ. 26).

Παρόλα αυτά, τη μεγαλύτερη συμβολή στη διατήρηση του ελληνικού πολιτισμού στην περιοχή του Πόντου έχει ο τελευταίος και πιο γνωστός από τους Μιθριδάτες, ο επονομαζόμενος Ευπάτωρ (120-63 π.Χ.), η μητέρα του οποίου ήταν ελληνικής καταγωγής. Αυτός προσπαθεί να δημιουργήσει ένα ενιαίο ποντιακό έθνος και πολιτισμό που σε μεγάλο βαθμό θα βασίζεται στα αρχαιοελληνικά πρότυπα (Σαμουηλίδης, 2002).

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία

Κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (64 π.Χ.-330 μ.Χ.) ο πολιτισμός των Ρωμαίων βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της Αρχαίας Ελλάδας. Αυτή ήταν μία από τις αιτίες που δεν υπήρχε σημαντική διαφοροποίηση του μουσικού πολιτισμού των Ελλήνων του Πόντου. Μία άλλη αιτία που ο πολιτισμός παραμένει περισσότερο ελληνικός από άλλα μέρη της Αυτοκρατορίας φαίνεται ότι ήταν η γεωγραφικά απομονωμένη θέση του Πόντου. Ωστόσο ο Πόντος διατηρεί εμπορικές σχέσεις με όλη την Ανατολή, γεγονός που ενδεχομένως να επέφερε κάποιες αλλαγές και να επενέργησε στη διαμόρφωση του μουσικού πολιτισμού. Εύλογα, λοιπόν, προκύπτει το ερώτημα, σε ποιο βαθμό διαφοροποιήθηκε ο ποντιακός μουσικός πολιτισμός και από ποιους επηρεάστηκε εν τέλει.

Παρότι, όπως προαναφέρθηκε, ο πολιτισμός των Ρωμαίων είναι κατά βάση προϊόν αρχαιοελληνικής προέλευσης, εντούτοις εντοπίζονται κάποιες διαφορές στη πολιτισμική ζωή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας που με τη σειρά τους επιφέρουν αλλαγές στη χρήση μουσικών οργάνων. Εξέχον παράδειγμα αυτών των διαφοροποιήσεων είναι η οργάνωση μεγάλων ορχηστρών (ενίοτε πλέον των 100 ατόμων) στις αυλές των αυτοκρατόρων στη Ρώμη, όπου και χρησιμοποιούνταν διάφορα μουσικά όργανα (όπως η υδραυλίσ, ένα καινούριο, μουσικό, υδραυλο όργανο, που είχε ιδιαίτερες τεχνικές και ακουστικές δυνατότητες και σταδιακά έγινε το κυριότερο όργανο της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας) (Αθανασιάδης, 2000). Αφενός δημιουργούνται έτσι οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη των μουσικών οργάνων και αφετέρου γεννιέται ένα είδος αυλικής μουσικής που απέχει από τις λαϊκές μάζες. Η τάση αυτή, ωστόσο, δεν υιοθετείται πλήρως στον Πόντο. Εκεί οι ελληνικοί πληθυσμοί διατηρούν το ελληνικό φρόνημα και τον πολιτισμό τους, με συνέπεια τη διαίρεση της μουσικής σε αυλική και δημοτική (Σαμουηλίδης, 2002, σελ. 32).

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία

Στα χρόνια που ακολουθούν, ασκείται σαφώς μεγαλύτερη επιρροή στο ελληνικό πολιτισμικό γίνεσθαι, εξαιτίας της επικράτησης του χριστιανισμού. Τα πρώτα χρόνια η Εκκλησία δέχεται τόσο τη μουσική όσο και τα όργανα των Ελλήνων μέσα στη θεία λειτουργία (παρά το γεγονός ότι αυτά τα μουσικά όργανα θεωρούνταν ειδωλολατρικά και η Εκκλησία ήθελε να αποστασιοποιηθεί η Θεία Λειτουργία από κάθε είδους επίδραση, αρκετοί ιερείς τα επέτρεπαν, για να φέρουν στους κόλπους της Εκκλησίας περισσότερους ειδωλολάτρες) (Udaltsova, 1984, σελ. 46). Με την πάροδο του χρόνου τα μουσικά όργανα απαγορεύονται ρητά, ως κάτι το οποίο είναι συνδεδεμένο με την ειδωλολατρία και εμποδίζει τη σωστή επικοινωνία των πιστών με τη θεία λειτουργία.

Στη μουσική της Ανατολικής Εκκλησίας εμφωλεύουν στοιχεία από την αρχαία ελληνική και κυρίως την εβραϊκή μουσική (Romanof, 1979, σελ. 12). Αντίθετα, η δημοτική μουσική των Ελλήνων του Πόντου ανθίσταται στην ξένη μουσική επιρροή, διότι, όπως προαναφέρθηκε, ήδη λειτουργεί στην κλειστή κοινωνία, στο εσωτερικό της οποίας σώζονται σε μεγαλύτερο βαθμό στοιχεία από την πρωτοχριστιανική ελληνική μουσική παράδοση.

Όπως σημειώθηκε και προηγουμένως, από την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας υπήρξε διαφοροποίηση ανάμεσα στην αυλική μουσική και τη μουσική της λαϊκής μάζας (δημοτική), έτσι και στην περίοδο του Βυζαντίου παρατηρείται εκ νέου διαχωρισμός μεταξύ της δημοτικής και της εκκλησιαστικής μουσικής αυτή τη φορά. Αργότερα, κατά τον 9^ο-10^ο αιώνα μ.Χ. εμφανίζονται τα ακριτικά τραγούδια, στα οποία ακούγονται οι απόηχοι των θρύλων και των παραδόσεων των Ελλήνων (Μάρκος, 1999).

Με την ίδρυση της αυτοκρατορίας των Μεγάλων Κομνηνών (1204) και ιδίως της πρωτεύουσας Τραπεζούντας οι τέχνες και ο πολιτισμός ανθούν στην περιοχή (Σαμουηλίδης, 2002, σελ. 56). Παράλληλα στο Βυζάντιο αναπτύσσεται η λόγια μουσική σε μορφή ορχηστρών λεπτών οργάνων, που παρουσίαζαν τα έργα Ελλήνων συνθετών και επίσης μουσικά έργα των γύρω περιοχών (Αθανασιάδης, 2000, σελ. 162). Αυτά τα χρόνια η παραδοσιακή μουσική των Ελλήνων του Πόντου απομονώνεται περισσότερο στις κλειστές κοινωνίες των χωριών και των μικρών πόλεων των εν λόγω περιοχών, οι επαφές με τη λόγια μουσική της πόλης είναι πλέον ελάχιστες.

Η Οθωμανική αυτοκρατορία

Πριν από την επικράτηση των Οθωμανών επί της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ο πολιτισμός και οι τέχνες στον Πόντο και όχι μόνο ανθούσαν (Σαμουηλίδης, 2002). Μετά την άλωση της Τραπεζούντας το 1461 και μέχρι τη δημιουργία Σχολών και Φροντιστηρίων (ύστερα από δύο και πλέον αιώνες) η ποντιακή μουσική συνέχιζε να διατηρείται μόνο στις λαϊκές μάζες (Μιχαηλίδης, 2021). Πιο συγκεκριμένα οι άνθρωποι είχαν τις εξής διόδους έκφρασης:

- Παίξιμο των παραδοσιακών οργάνων (λύρα, γαβάλ, ζουρνάς, τουλούμ-ζουρνάς, νταούλι)
- Εκτέλεση δημοτικών τραγουδιών
- Εκτέλεση δημοτικών χορών

Αυτές οι εκτελέσεις λάμβαναν χώρα στα σπίτια ή τις αυλές των ανθρώπων για μικρές, οικογενειακού τύπου συναθροίσεις και σε μεγάλους, ανοιχτούς χώρους όταν επρόκειτο για αντίστοιχου μεγέθους γιορτές και πανηγύρια (Ευσταθιάδης, 1981).

Την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και έπειτα από πολλές ζυμώσεις με την πάροδο του χρόνου η μουσική των Ελλήνων του Πόντου διακρίνονταν σε 4 κατηγορίες (Μιχαηλίδης, 2021):

1. Τη λατρευτική μουσική της Ορθόδοξης Εκκλησίας (εκκλησιαστική ή βυζαντινή)
2. Τη μουσική του λαού και της υπαίθρου (δημοτική)
3. Την μουσική των πόλεων (αστική)
4. Τη μουσική με ευρωπαϊκές επιρροές (λόγια)

Παράλληλα με τη δημοτική μουσική, συμβάδιζε και η εκκλησιαστική (Μιχαηλίδης, 2021). Σε κάθε μορφή διασκέδασης ιεροψάλτες προσκαλούνταν και έψαλλαν διάφορες εκκλησιαστικές υμνωδίες, τροπάρια, μελωδίες, ψαλμούς. Ακόμα και χωρίς την παρουσία ιεροψάλτων, ακούγονταν, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο, επίκαιρες ψαλμωδίες από όλους ανεξαιρέτως τους παρευρισκόμενους (Άκογλου, 1964, σελ. 335).

Τα τελευταία χρόνια πριν τον ξεριζωμό

Η περίοδος από το τέλος του 19^{ου} αιώνα μέχρι τις αρχές του 20^{ου}, σε αντίθεση με τα παρελθόντα χρόνια, είναι πλούσια σε γραπτές και ακουστικές πηγές της μουσικής παράδοσης των Ελλήνων του Πόντου. Έτσι γι' αυτή την περίοδο (τέλη 19^{ου} αιώνα έως αρχές 20^{ου}) υπάρχει σαφέστερη εικόνα, σε σύγκριση με παλαιότερες εποχές, για την κατάσταση που περιήλθε η μουσική (δημοτική κυρίως) του Πόντου.

Η δημοτική μουσική, ο κυριότερος εκπρόσωπος της ποντιακής μουσικής παράδοσης, σταματάει τη φυσική της εξέλιξη με τους ανθρώπους οι οποίοι γεννήθηκαν, μεγάλωσαν στον Πόντο και άντλησαν τα βιώματά τους από τα τοπία και τις παραστάσεις της ζωής εκείνης της πατρίδας. Σήμερα, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι, πιο κοντά σε αυτές τις δημοτικές ρίζες βρίσκονται οι εξισλαμισμένοι Πόντιοι της Τουρκίας, οι οποίοι δεν έχασαν την επαφή με τις πατρογονικές εστίες. Οι Πόντιοι δεύτερης, τρίτης, κ.ο.κ. γενιάς αναπαράγουν μεν τις δημοτικές μελωδίες και στίχους, αλλά χρησιμοποιούν δε όλο και περισσότερες νέες δημιουργίες. Όλες οι επώνυμες μελωδίες που εκτελούν, θεωρούνται λόγια ποντιακή μουσική. Ίσως σε μεταγενέστερο χρόνο αποτελέσουν μέρος της ποντιακής παράδοσης, μόνο όμως ως λόγια και όχι ως δημοτική, ανώνυμη (αυτό είναι το προεξάρχον χαρακτηριστικό της δημοτικής μουσικής άλλωστε) μουσική (Μαντζούρης, 2021).

Ο μουσικός πολιτισμός των Ελληνοποντίων μετά τον ξεριζωμό

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με αρχές του 20^{ου} οι διαδικασίες εξέλιξης των μουσικών δραστηριοτήτων στην ελληνική κοινότητα του Πόντου έφτασαν στην κορύφωσή τους (Ανδρέαδης, 1964). Τα ιστορικά γεγονότα που ακολούθησαν όμως, άλλαξαν ριζικά την κατάσταση. Ως συνέπεια των διωγμών από τους Τούρκους, οι Πόντιοι αναγκάστηκαν να αφήσουν τα μέρη με τα οποία είχαν συνδεθεί για περίπου τρεις χιλιετίες. Αυτό αντανακλάται άμεσα στην αλλαγή των λειτουργιών των μουσικών τους δρωμένων. Μετά και τη Μικρασιατική καταστροφή «κόβεται ο ομφάλιος λώρος» με την ιστορική πατρίδα και αρχίζει ένα καινούριο στάδιο ανάπτυξης της ποντιακής μουσικής εκτός των πατριών εδαφών. Οι περισσότεροι Πόντιοι καταφεύγουν στην Ελλάδα και τη Ρωσία, έτσι τα δύο αυτά κράτη γίνονται τον 20^ο αιώνα οι κύριοι χώροι υποδοχής των ελληνικών πληθυσμών και των πολιτισμικών τους χαρακτηριστικών.

Οι Πόντιοι που ήρθαν στην Ελλάδα προσαρμόστηκαν σταδιακά στην κοινωνία και υπέστησαν όλα τα δεινά που αντιμετώπισε στο σύνολό του όλος ο ελληνικός λαός. Στην Ελλάδα υπήρχαν πολύ δύσκολες κοινωνικές συνθήκες που δεν βοήθησαν στην ανάπτυξη λόγιων δραστηριοτήτων από μέρους των ελληνοποντίων. Γι' αυτό για πολλά χρόνια η μουσική τους πορεία περιορίζεται στο πλαίσιο της δημοτικής μουσικής αν και σιγά σιγά από τη δεκαετία του '70 εμφανίζονται τα πρώτα δείγματα της νεοποντιακής μουσικής (ως νεοποντιακή μουσική ορίζονται τα στιχουργήματα στην ποντιακή διάλεκτο που έχουν επώνυμους δημιουργούς) (Ευσταθιάδης, 1981, σελ. 32-33).

Οι καλλιτέχνες της πρώτης γενιάς που γεννήθηκαν στον Πόντο, βασίστηκαν στην αναπαραγωγή της αυτούσιας δημοτικής παράδοσης, όπως την έφεραν από τον Πόντο (Μαντζούρης, 2021). Τη δεκαετία του '60 κάνουν την εμφάνιση τους, στους κύκλους της παραδοσιακής μουσικής του Πόντου, εκτελεστές, δεύτερης γενιάς προσφύγων. Από τα τέλη της δεκαετίας του '80 με αρχές της δεκαετίας του '90 μεγάλο μέρος των Ελλήνων της ΕΣΣΔ μεταναστεύει στην Ελλάδα και γίνονται διάφορες, νέες, μουσικές παραγωγές. Την ίδια περίοδο προωθήθηκαν οι συνεργασίες Ελλήνων καλλιτεχνών με τους εξισλαμισμένους Ποντίους της Τουρκίας.

V. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Στο κεφάλαιο αυτό περιλαμβάνονται τα κομμάτια εκείνα των συνεντεύξεων που περιστρέφονται γύρω από τα θέματα του καταλόγου ενδεικτικών ερωτήσεων (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β), όπως αυτά διαμορφώθηκαν με βάση το ερευνητικό ερώτημα. Τα σχόλια των συμμετεχόντων έχουν ανασυντεθεί με τέτοιο τρόπο ούτως ώστε να έχουν συνοχή, να ακολουθούν μια λογική σειρά και να συμπίπτουν με τις θεματικές ενότητες που συζητήθηκαν κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων. Έτσι, λοιπόν, εντοπίζονται τρεις κατηγορίες απαντήσεων (ποντιακή ταυτότητα, μουσική γενικότερα, ποντιακή μουσική) αντίστοιχες των τριών θεμάτων συζήτησης.

1. Ποντιακή ταυτότητα: Όσο κρατήσουν οι χοροί...

Κατά την προσπάθεια οριοθέτησης της ποντιακής ταυτότητας αναδείχθηκαν διάφορες οπτικές επί του ζητήματος. Άλλες συχνότερα και άλλες πιο σπάνια, μερικές αξιοπερίεργες και πολλές αναμενόμενες, όλες όμως συνηγορούσαν στο ότι η ποντιακή ταυτότητα υπόκειται στην ελληνική εθνική ταυτότητα. Όλοι ανεξαιρέτως, μιλούσαν για την ποντιακή ταυτότητα ως μέρος της ελληνικής και εκφράζονταν γι' αυτή ως Έλληνες πρώτα και μετά ως Πόντιοι. Επομένως όλα τα σχόλια που ακολουθούν στη συνέχεια ειπώθηκαν για την ποντιακή ταυτότητα η οποία όμως εν τέλει είναι ελληνοποντιακή ταυτότητα. Με εξαίρεση βέβαια κάποιους λίγους που μπήκαν στον κόπο να αποσαφηνίσουν την διαφορά μεταξύ Ποντίων και Ελλήνων Ποντίων, όλοι οι υπόλοιποι αναφερόμενοι στον Πόντο, την ποντιακή ταυτότητα και οτιδήποτε άλλο ποντιακό εννοούν το κομμάτι που συνδέεται με τους Έλληνες που κατοικούσαν στην περιοχή και θεωρούν δεδομένο ότι και ο συνομιλητής τους έχει την ίδια θέση. Γενικότερα υπάρχει μια περιρρέουσα ατμόσφαιρα στον ελλαδικό χώρο πως οτιδήποτε ποντιακό είναι και ελληνικό κάτι που ανιχνεύθηκε σε μεγάλο βαθμό και στις θέσεις που έπαιρναν οι συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις.

1.1 Καταγωγή, μουσική, χορός, γλώσσα – Η «ραχοκοκαλιά» της ποντιακής ταυτότητας

Τα τέσσερα στοιχεία που χαίρουν καθολικής αποδοχής και αναφέρθηκαν και από τους δεκατρείς συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις είναι η καταγωγή, η μουσική, ο χορός και η γλώσσα. Οι περισσότεροι χρησιμοποιούσαν αυτό το «τετράπτυχο» με στόμφο και δεν δέχονταν να θεωρήσουν κάποιον Πόντιο χωρίς να μιλάει την ποντιακή διάλεκτο, να ασχολείται με την μουσική ή/και τον χορό ή έστω να

αφορμάται η καταγωγή του από τον Πόντο. Ειδικά χωρίς την καταγωγή, τις «ρίζες» όπως ανέφεραν πολλοί, είναι αδύνατο να νοείται κάποιος Πόντιος.

Επίσης η μουσική είναι κατά γενική ομολογία αναπόσπαστο κομμάτι της ποντιακής ταυτότητας. «Ποντιακή μουσική», «μουσική», «ποντιακά τραγούδια», «τραγούδια», «στιχάκια των Ποντίων», «μουσικοχορευτική παράδοση» είναι οι όροι που χρησιμοποίησαν οι συμμετέχοντες στην προσπάθεια να εντάξουν την ποντιακή μουσική στο φάσμα της ποντιακής ταυτότητας. Ο όρος που χρησιμοποίησε ο καθένας, φαίνεται πως συσχετίζεται με τον βαθμό εξοικείωσης που έχει με την ποντιακή μουσική, αλλά και την πτυχή της ποντιακής μουσικής με την οποία ασχολείται, π.χ. ο Νικηφόρος, ένας μουσικός και μέλος ποντιακού συλλόγου ανέφερε τον όρο «μουσικοχορευτική παράδοση» μιας και στον χώρο του το ένα συνυπάρχει με το άλλο, ενώ η Βασιλική, φιλόλογος και ερασιτέχνης ερευνήτρια, ανέφερε και τον ευρύτερο όρο «μουσική» και τον στενότερο «στιχάκια των Ποντίων» καθώς αυτά μελετάει και με αυτά έχει μεγαλύτερη εξοικείωση.

Ως συνέχεια της μουσικής και κάποιες φορές ως αυθύπαρκτο στοιχείο ποντιακής ταυτότητας αναφέρθηκε και η ποντιακή λύρα, η οποία για κάποιους αποτελεί ένα σύμβολο που ξεπερνάει τα στενά όρια ενός μουσικού οργάνου. Συγκεκριμένα η Μαρία Π. τονίζει: «Χωρίς να ξέρω να παίζω το όργανο [λύρα], χωρίς να είμαι σε θέση να τραγουδάω, έχω δύο λύρες στο σπίτι μου» και σε ερώτησή μου αν θα ξεθωριάσει με το πέρασμα των χρόνων η ποντιακή ταυτότητα απαντά «η λύρα δεν θα χαθεί, η ποντιακή μουσική δεν θα χαθεί». Επίσης ο Νικηφόρος σημειώνει: «Ένα βασικό χαρακτηριστικό για εμένα είναι η χρήση της ποντιακής λύρας». Εντυπωσιακό είναι πως η Βασιλική αναφέρεται για μεγάλο διάστημα στη λύρα μεμονωμένα και μετά από αρκετή ώρα εξηγεί πως λέγοντας λύρα, εννοεί την ποντιακή μουσική. Εκούσια ή ακούσια ο λόγος της εμπεριέχει μια χαρακτηριστική περίπτωση συνεκδοχής, μιας και γίνεται χρήση ενός μέρους (ποντιακή λύρα) αντί ενός συνόλου (ποντιακή μουσική).

Ακόλουθος της μουσικής είναι ο χορός. Αρκετοί δυσκολεύτηκαν να κάνουν την διάκριση μιας και αυτές οι δύο έννοιες είναι άμεσα συνυφασμένες. Μάλιστα ο Στυλιανός αναφέρει «ο χορός συνεπάγεται τη μουσική». Πράγματι ο χορός ακολουθεί πάντα την μουσική στη λίστα των χαρακτηριστικών που συνιστούν την ποντιακή

ταυτότητα. Σε αυτό το πνεύμα ο Νικηφόρος κάνει λόγο για «μουσικοχορευτική παράδοση» μιας και του ήταν αδύνατο να κάνει τον διαχωρισμό.

Τέλος, η γλώσσα συμπληρώνει το καρέ βασικών στοιχείων της ποντιακής ταυτότητας. Οι όροι που χρησιμοποιήθηκαν γι' αυτή έχουν ως εξής: «ποντιακή γλώσσα», «ποντιακή διάλεκτος», «συνέχεια των αρχαίων ελληνικών», «η γλώσσα των προγόνων», «ποντιακές λέξεις». Μολονότι την ανέφεραν άπαντες δεν έχαιρε της ίδιας εκτίμησης από όλους. Ο Νικηφόρος σε ερώτηση μου για τα βασικά χαρακτηριστικά της ποντιακής ταυτότητας ονομάζει αρχικά την καταγωγή, τη μουσικοχορευτική παράδοση και τη λύρα συγκεκριμένα και συμπληρώνει μεταξύ σοβαρού και αστείου: «Βλέπεις, δεν βάζω πρώτη τη γλώσσα!». Η Βασιλική και η Μαρία Α. εξέθεσαν την άποψη ότι η γλώσσα είναι ιδιαίτερα σημαντική μιας και έχει «ιστορία τριών χιλιάδων χρόνων» και «έντονες επιρροές από την αρχαία ελληνική». Συμπεραίνεται εδώ ότι η γλώσσα πλέον έχει συμβολική σημασία και όχι τόσο χρηστική. Απροσδόκητη η συνέχεια των δηλώσεων της Μαρίας Α. μιας και εν τέλει αντιφάσκει σχετικά με τη σημασία της γλώσσας ως κομμάτι της ποντιακής ταυτότητας. Αρχικά δηλώνει: «Εγώ θα ήθελα και λίγο έστω [κάποιος που προσδιορίζεται ως Πόντιος] να καταλαβαίνει τη γλώσσα... Για να νιώσουμε καλά να ξέρει και πέντε κουβέντες» και στη συνέχεια λέει «η γλώσσα δεν είναι απαραίτητη αρκεί να συνεχίζει τον χορό και το τραγούδι [των Ποντίων]». Δεδομένα προκαλείται σύγχυση από τέτοιες αλληλοσυγκρουόμενες τοποθετήσεις.

1.2 Υπερηφάνεια – «Αφανής» αναφορά

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι αναφορές στην υπερηφάνεια, μιας και κανένας δεν έθεσε αυτή ως στοιχείο της ποντιακής ταυτότητας, μολαταύτα η εισαγωγική δήλωση των περισσότερων ήταν μεταξύ: «Τιμή μου και καμάρι μου που είμαι Πόντια και μεγάλωσα σε ποντιακό περιβάλλον», «Είμαι τόσο περήφανη που είμαι Πόντια που δεν θα ήθελα να είμαι τίποτα άλλο», «Είναι πολύ σημαντική [η ποντιακή καταγωγή], για εμένα είναι ό,τι ωραιότερο υπάρχει», «Η ποντιακή καταγωγή για εμένα σημαίνει υπερηφάνεια». Παρότι, λοιπόν, η υπερηφάνεια διέπνεε το σύνολο των συμμετεχόντων, κανείς δεν ανέφερε ποτέ, ρητά και κατηγορηματικά ότι αυτή αποτελεί μέρος της ποντιακής ταυτότητας, γεγονός που προσδίδει μια ιδιαίτερη «υφή» και καθιστά μοναδικό το στοιχείο της υπερηφάνειας.

1.3 Χαρακτήρας – Πόντιος είναι αυτός που συμπεριφέρεται ποντιακά

Προς μεγάλη έκπληξη του γράφοντος, παρατηρήθηκε η τάση, από ορισμένους συμμετέχοντες, να αναφέρονται ως Πόντιοι οι άνθρωποι που έφεραν ορισμένα χαρακτηριστικά, εκ των οποίων η συντριπτική πλειοψηφία είχε θετική χροιά. Διαμορφώθηκε, στην ουσία, ένα «ποντιακό προφίλ», ένα σύνολο χαρακτηριστικών που συνθέτουν τον χαρακτήρα του «κατ' εξοχήν» Ποντίου. Στην τάση αυτή συνέβαλαν κυρίως άνθρωποι χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου (αυτοί που δεν έχουν πανεπιστημιακή εκπαίδευση δηλαδή) οι οποίοι ταυτίζουν από ό,τι φαίνεται την (ποντιακή) ταυτότητα με τον χαρακτήρα του ανθρώπου. Κάποιες αναφορές παρατηρήθηκαν συχνότερα από άλλες, όλες όμως χρησιμοποιήθηκαν περισσότερες της μιας φορές. Ο καθένας με τον τρόπο του και ανάλογα με τις δυνατότητες που του παρέχει ο λεξιλογικός του πλούτος «έβαλαν το λιθαράκι τους» στο παρακάτω σύνολο γνωρισμάτων. Σύμφωνα, λοιπόν, με την πλειοψηφία των συμμετεχόντων ο Πόντιος είναι:

- εξωστρεφής
- φιλότιμος
- φιλόξενος (ιδιαίτερη έμφαση στο πνεύμα φιλοξενίας)
- χαρωπός
- κοινωνικός
- ειλικρινής
- αυθεντικός
- εξυπηρετικός
- απονήρευτος
- φερέγγυος
- συνεπής
- αυτός που δεν κοροϊδεύει, ούτε εκμεταλλεύεται κανέναν
- αυτός που λέει ανοιχτά τη γνώμη του
- ασυμβίβαστος όταν θίγονται τα πιστεύω και η οικογένεια του
- αυτός που έχει δημοκρατικά ιδεώδη
- αυτός που βάζει την οικογένεια πάνω από όλα (περισσότερα γι' αυτό στη συνέχεια)
- αυτός που σέβεται τους μεγαλύτερους

- αυτός που στηρίζει τον συμπατριώτη του (γενικότερα Έλληνα και ειδικότερα Ελληνοπόντιο)
- αυτός που έχει χιούμορ και αυτοσαρκάζεται για την καταγωγή του

Σύμφωνα με την Ελένη «σε περίπτωση που κάποιος δεν φέρει ένα από αυτά τα χαρακτηριστικά, τούτο συμβαίνει διότι δεν είναι 100% Πόντιος, σίγουρα έχει και κάποια άλλη καταγωγή», αυτή η δήλωση προκάλεσε μεγάλη εντύπωση στον υποφαινόμενο.

1.4 Οικογένεια – Το σόι πάνω από όλα

Άλλοι ως προέκταση του αντίστοιχου χαρακτηριστικού (Πόντιος είναι αυτός που βάζει την οικογένεια πάνω από όλα) και άλλοι ως ανεξάρτητο στοιχείο της ποντιακής ταυτότητας ανέφεραν το σφρίγος της ποντιακής οικογένειας ως στοιχείο της ποντιακής ταυτότητας. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στο πόσο δεμένη είναι η ποντιακή οικογένεια, πόσο πρόθυμο είναι το κάθε μέλος της οικογένειας να βοηθήσει το «αίμα» του και πόσο μεγάλη σημασία έχει το σόι για τους Ποντίους. Η Σοφία περιγράφει γλαφυρά αυτή τη νοοτροπία, δηλώνοντας: «Τρέχει, βοηθάει ο ένας τον άλλο, είναι διαφορετικά, επειδή έχω ζήσει τον άντρα μου που ήταν Σμυρνιός και είδα πως ήταν η οικογένειά του, ούτε καν τα αδέρφια του δεν ήταν ενωμένα, ενώ εμείς είμαστε μια γροθιά όλοι».

1.5 Το συναίσθημα ότι είσαι Πόντιος – Ο καθένας είναι αυτό που αισθάνεται

Αρχικά μπορεί να μοιάζει με κυκλικό ορισμό, με μια δεύτερη ανάγνωση όμως αναδεικνύεται η ανάγκη που έχουν οι άνθρωποι να ταυτιστούν με κάτι που όσο περνάει ο καιρός αρχίζει και ξεθωριάζει. Ο Νικηφόρος δηλώνει κατηγορηματικά: «Εγώ θεωρώ ως [ποντιακή] ταυτότητα την επιθυμία κάποιου να ταυτιστεί με κάτι, εφόσον κάποιος επιθυμεί να ταυτιστεί με κάτι αυτή είναι η ταυτότητά του» και με τη σειρά του ο Στέλιος θεωρεί «το πιο σημαντικό είναι το τι αισθάνεται ο καθένας, η [ποντιακή] ταυτότητα έχει να κάνει με την αίσθηση του καθενός, τον προσδιορισμό του καθενός ως τέτοιου [Ποντίου]». Στη συνέχεια της συζήτησης βέβαια και τα δύο αυτά άτομα ξεκαθάρισαν πως αυτό το στοιχείο δεν μπορεί να σταθεί μόνο του, «δεν αρκεί να θες να είσαι Πόντιος», αλλά αντίθετα ενισχύει την επιθυμία για υιοθέτηση και ανάδειξη όλων των υπόλοιπων στοιχείων της ποντιακής ταυτότητας. Πιθανώς τούτη η κοινή τοποθέτηση να οφείλεται στην γνωριμία που συνδέει τον Νικηφόρο και τον Στέλιο.

1.6 Κοινός τόπος, ταξίδια στον Πόντο – Η πατρίδα και τα «υποκατάστατά» της

Πριν τον ξεριζωμό ήταν ο Πόντος, στη συνέχεια τα αμιγώς ποντιακά χωριά, οι ποντιακές γειτονιές και εσχάτως οι ποντιακοί σύλλογοι, φυσικά όλα αυτά στην ελληνική επικράτεια. Με το πέρασμα των χρόνων άλλαξε ο χώρος συνάθροισης, αλλά παρέμεινε η ανάγκη για έναν κοινό τόπο, ένα σημείο αναφοράς. Κάποιοι έκαναν λόγο για τις αναμνήσεις από το χωριό όπου οι παππούδες και οι γείτονες μιλούσαν ποντιακά, άλλοι τόνισαν την αξία των ποντιακών πολιτιστικών συλλόγων, ενώ υπήρχε και αναφορά σε ποντιακά κέντρα διασκέδασης τα οποία δεν υπάρχουν πλέον. Η Βασιλική κάνει ένα βήμα παραπάνω και στην προσπάθειά της να αναδείξει την αξία των ποντιακών κοινοτήτων δηλώνει:

Αν ήμουν σε ένα άλλο περιβάλλον πιθανότατα δεν θα ασχολούμουν με όλα αυτά τα ποντιακά... Φοβάμαι ότι θα εκλείψει η ποντιακή ταυτότητα, είναι σαν ένα λάστιχο που μπορείς να το τραβήξεις μέχρι ενός σημείου... Ο ξάδερφος μου έφυγε από το χωριό και πήγε στην Αυστραλία, τα παιδιά του δεν μιλάνε καλά καλά τα ελληνικά πόσο μάλλον τα ποντιακά.

Επίσης η Άννα και η Εύη, αδερφές που έχουν εγκαταλείψει τα τελευταία χρόνια το, ως επί το πλείστον, ποντιακό χωριό όπου μεγάλωσαν, δηλώνουν αμφότερες: «Είναι πιο εύκολο να νιώθουμε Πόντιες και να ασχολούμαστε με αυτά τα πράγματα [ποντιακή ταυτότητα] όταν επιστρέφουμε στο χωριό».

Από την άλλη, δεν ήταν λίγοι εκείνοι που ανέφεραν το ταξίδι στις «πατρογονικές εστίες» με ιδιαίτερη νοσταλγία και συγκίνηση, θεωρώντας το ως ένα «εκ των ων ουκ άνευ» στοιχείο για κάθε Πόντιο. Κάτι σαν το προσκύνημα στη Μέκκα για τους μουσουλμάνους. Ο Στέλιος είχε την ευκαιρία να επισκεφθεί το χωριό της γιαγιάς του και ένιωθε «ευλογημένος» γι' αυτό, ενώ η Μαρία Π. επισκέφθηκε τον Πόντο αλλά όχι την ιδιαίτερη πατρίδα της: «Ευελπιστώ ότι κάποια στιγμή θα μπορέσω να ξανακάνω το ταξίδι και να πάω να προσκυνήσω αυτά τα χώματα» λέει και αναστενάζει. Να σημειωθεί ότι η Μαρία Π. είναι 70 ετών και ακόμα έχει την επιθυμία να «τιμήσει τις ρίζες της» όπως δήλωσε. Ο Αλέξανδρος με τη σειρά του δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ταξίδι στον Πόντο και θεωρεί «τίποτα δεν μπορεί να υποκαταστήσει αυτή την εμπειρία». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ιστορία συγγενικού προσώπου του Στέλιου που στην θέα, μετά από 50 και πλέον χρόνια, του σπιτιού που άφησε κατά τον ξεριζωμό «άλλαξε 14 χρώματα και παραλίγο να πάθει

εγκεφαλικό». Αληθής ή μη αυτή η ιστορία λέει πολλά για την βαρύτητα που έχει η πατρίδα για τους Ποντίους. Όπως φαίνεται, λοιπόν, από τα λεγόμενα των συμμετεχόντων, ένας Πόντιος πρέπει να επισκεφτεί τον Πόντο, δε υπάρχει υποκατάστατο για την πατρίδα, κάτι που επιβεβαιώνεται και από την ονομασία αμιγώς ποντιακού χωριού που επισκέφθηκα κατά τη διάρκεια διεξαγωγής των συνεντεύξεων (Πατρίδα Ημαθίας).

1.7 Η συναναστροφή με Ποντίους 1^{ης} γενιάς – Οι «κατ' εξοχήν» Πόντιοι

Απόρροια του κοινού τόπου για τον Στέλιο είναι η συνύπαρξη με Ποντίους πρόσφυγες πρώτης γενιάς: «Είμαι τυχερός που πρόλαβα τους παππούδες μου και γνώρισα και άλλους Ποντίους πρώτης γενιάς στο χωριό... Αυτοί μου έδειξαν τι σημαίνει πραγματικά να είσαι Πόντιος... Οι νεότερες γενιές είναι άτυχες επειδή δεν είχαν αυτή την ευκαιρία» δηλώνει χαρακτηριστικά. Στον ίδιο τόνο η Βασιλική σημειώνει: «[ποντιακή ταυτότητα] είναι ό,τι πρόλαβαν να μας μεταδώσουν οι παππούδες γιατί οι γονείς τρέχανε στα χωράφια όλη μέρα». Την ίδια έμφαση δίνουν και η Μαρία Π. με την Ελένη που αναφέρουν αντίστοιχα: «Έμαθα πολλά πράγματα από την γιαγιά μου, μου έδωσε να καταλάβω πολλά πράγματα», «Ακούγαμε από τις γιαγιάδες μας που μιλούσαν για την πατρίδα και όλα αυτά». Επίσης, ο Νικηφόρος θυμάται: «Όταν ξυπνούσαμε στο χωριό ακούγαμε τις γιαγιάδες να πίνουν τον καφέ τους και να λένε τα νέα τους στα ποντιακά». Η πολιτισμική γνώση μεταβιβάζεται στο πλαίσιο της επαναλαμβανόμενης καθημερινής αλληλεπίδρασης με σημαντικά πρόσωπα. Η συνύπαρξη και μόνο ενός ανθρώπου με τους προγόνους του μπορεί να μην φαντάζει ως στοιχείο της ταυτότητας του, εν προκειμένω της ποντιακής ταυτότητας, ωστόσο πρέπει να γίνει κατανοητό πως όταν πρόκειται για τους φέροντες την ποντιακή ταυτότητα οτιδήποτε τους συνδέει νοητά ή φυσικά με τον πάλαι ποτέ τόπο τους γίνεται αυτομάτως μέρος του ποντιακού «είναι», συσχετίζεται άμεσα με την ίδια τους την «ποντιακότητα». Έχουν την ανάγκη να ταυτιστούν με κάτι, που δεν είχαν την ευκαιρία να βιώσουν, και η γνωριμία με άτομα που ζούσαν στον Πόντο και κουβάλησαν μαζί τους όλες τις γνώσεις, τις εμπειρίες και τα βιώματα από τον τόπο τους, τους δημιουργεί την αίσθηση ότι μετείχαν και οι ίδιοι αυτής της ζωής.

1.8 Θέατρο, ενδυμασία, κουζίνα, συνήθειες, έθιμα – Η καθημερινότητα των Ποντίων

Άλλοι ανέφεραν μεμονωμένα το θέατρο, την ενδυμασία, την κουζίνα, τις συνήθειες, τα έθιμα και άλλοι τα περιέκλειαν στην «ομπρέλα» της ποντιακής καθημερινότητας/ποντιακής παράδοσης. Για όλους όμως είχαν δευτερεύουσα σημασία και δεν γινόταν ιδιαίτερη μνεία σε αυτά. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μαρτυρίες του Αλέξανδρου και του Στέλιου οι οποίοι θεωρούν ότι είναι αδύνατον να αναπαραχθούν στο 100% αυτά τα στοιχεία στη σημερινή εποχή δεδομένου του ότι η καθημερινότητα των ανθρώπων, πλέον, έχει αλλάξει άρδην. Ο μεν αναφέρει «αν θέλει κανείς, πραγματικά, να παραμείνει αναλλοίωτη η ποντιακή ταυτότητα έτσι όπως ήταν όλα τα προηγούμενα χρόνια, τότε πρέπει να παραμείνουν όλα, γιατί όλα είναι εξίσου σημαντικά, οποιοδήποτε στοιχείο και αν αλλάξεις τότε δεν θα έχεις να κάνεις με Ποντίους αλλά με μια ομάδα ανθρώπων που μοιάζει με Ποντίους αλλά δεν είναι Πόντιοι γιατί δεν φέρουν τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά και αυτό συμβαίνει τη σήμερον ημέρα» και ο δε τονίζει «δυστυχώς σήμερα ποιος ζει με έναν εντελώς παραδοσιακό τρόπο ζωής ούτως ώστε να καλλιεργήσει αυτή την ταυτότητα», υπονοώντας, από ό,τι φαίνεται, πως η ταυτότητα δεν υπάρχει σε πολιτισμικό και κοινωνικό κενό, αλλά διαμορφώνεται σε σχέση με το πλαίσιο.

1.9 Θρησκευτικότητα

Παρά το ότι στον Πόντο εντοπίζονται ξακουστές μονές και μοναστήρια των οποίων η ιστορία είναι συνυφασμένη με τον Ελληνισμό της περιοχής, παρά το ότι η Παναγία Σουμελά είναι το ύψιστο σύμβολο του ποντιακού ελληνισμού και το Δεκαπενταύγουστο εορτάζεται με μεγάλη ευλάβεια από τους απανταχού Ποντίους υπήρξε μια και μοναδική αναφορά στη θρησκευτικότητα ως στοιχείο της ποντιακής ταυτότητας. Ο Λεωνίδας, λοιπόν, αναφέρεται στο «έντονο θρησκευτικό συναίσθημα», στον «σεβασμό στα θεία», σε «τραγούδια που μολονότι έχουν ως κεντρικό θέμα την προσφυγιά, τους αγώνες των Ποντίων, τη μάνα, εντοπίζεται συχνά και επίκληση στην Παναγιά» και στο «ιδιαίτερο δέσιμο των Ποντίων με την Παναγιά».

1.10 Καθαρότητα, ελληνική παιδεία, επιθυμία για ενσωμάτωση στην Ελλάδα – Οι Πόντιοι πριν τον ξεριζωμό

Αυτά τα τρία στοιχεία αναφέρονται από μία και μόνο συμμετέχουσα και έχουν να κάνουν με την ποντιακή ταυτότητα όπως αυτή νοούνταν από τους Έλληνες του Πόντου πριν καταφύγουν στην Ελλάδα. Τονίζοντας αυτά τα στοιχεία η Βασιλική προσπαθεί να αποδείξει την ελληνικότητα της ποντιακής ταυτότητας και την αδιάκοπη παρουσία που έχει αυτή μέσα στο πέρασμα των χρόνων.

Σχετικά με την καθαρότητα της ποντιακής ταυτότητας κάνει μνεία σε δύο πάγιες τακτικές των Ποντίων. Στο απευκταίο σενάριο που «κάποιος Τούρκος έκλεβε μια κοπέλα [Πόντια], αυτή την κοπέλα οι δικοί της την ξεγράφανε, γινότανε τουρκάλα, γινότανε μουσουλμάνα», ωστόσο για να μην συμβαίνουν τέτοια πράγματα «αρραβωνιάζανε τα παιδιά τους από πολύ μικρά, σουμάδεμα το λέγανε, σημάδευαν τις κούνιες των μωρών για να φαίνεται ότι είναι λογοδοσμένα, γιατί μόνο έτσι αποτρέπονταν οι Τούρκοι από το να πάρουν ένα κορίτσι για σύζυγο και διατηρούνταν καθαρή και ελληνική η ποντιακή ταυτότητα». Εντύπωση προκαλεί ότι ο όρος «σουμάδεμα» χρησιμοποιείται μέχρι και σήμερα όταν γίνεται ένας αρραβώνας, όπως πληροφορεί η Βασιλική.

Όσο αφορά στην ελληνική παιδεία αναφέρει «στον Πόντο πήγαιναν σε ελληνικά σχολεία και μάθαιναν ελληνικά...Ήταν σπουδαγμένοι, όταν ήρθαν στην Ελλάδα έφεραν μαζί τους βιβλία, έτσι διατήρησαν την συνείδησή και την ταυτότητα τους ελληνική και ποντιακή».

Τέλος, στοιχείο της ελληνικής ποντιακής ταυτότητας ήταν η επιθυμία για ενσωμάτωση του Πόντου στην Ελλάδα: «Θέλαν την ένωση με την Ελλάδα, είναι γνωστό άλλωστε από την ιστορία και την Μεγάλη Ιδέα, αυτό δεν χρειάζεται να αναφερθούμε περαιτέρω, αλλά ως Έλληνες του Πόντου η ψυχή τους ήταν ελληνική απλά η πατρίδα τους ήταν ο Πόντος».

Αυτό το τρίπτυχο αναδεικνύει το πού βρίσκονταν οι Έλληνες του Πόντου. Σωματικά στον Πόντο και πνευματικά στην Ελλάδα. Από ό,τι φαίνεται μεγάλος μέρος των Ποντίων, αν όχι όλοι, ένιωθαν και συνεχίζουν να νιώθουν Έλληνες και αυτή η νοοτροπία είναι ίδιον τους πριν και μετά τον ξεριζωμό.

1.11 Μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας – Αποτυχημένες προσπάθειες και εμπόδια

Κάποιες τοποθετήσεις μολονότι περιστρέφονται γύρω από την ποντιακή ταυτότητα και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δεν σχετίζονται με την καθαυτή ποντιακή ταυτότητα μα με τις προσπάθειες μεταβίβασης αυτής. Επομένως, εντάχθηκαν σε ξεχωριστή κατηγορία υπό το όνομα *Μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας – Αποτυχημένες προσπάθειες και εμπόδια*.

Δύο γυναίκες συμμετέχουσες, μητέρες και παντρεμένες με άτομα μη ποντιακής καταγωγής δήλωσαν, με πόνο ψυχής, ότι δεν κατάφεραν να γαλουχήσουν τα παιδιά τους, ούτε τα ώθησαν στην ενασχόληση με τα της ποντιακής ταυτότητας, όπως έκαναν οι γονείς τους στις ίδιες. Κατά σύμπτωση φέρουν και το ίδιο όνομα, Μαρία. Η Μαρία Α. δηλώνει: «Όσες φορές προσπάθησα μέσω του χορού ή μιλώντας στα ποντιακά, αυτά [τα παιδιά] αντιδρούσαν, δεν ήθελαν, έλεγαν δεν είμαστε ούτε από το ένα ούτε [Πόντιοι] από το άλλο [τοπική καταγωγή του πατέρα], είμαστε νεοέλληνες» και η Μαρία Π. ομολογεί: «Τον γιο μου δεν τον επηρέασα [σχετικά με την ποντιακή καταγωγή του] και ήταν λάθος μου». Το φαινόμενο της άρνησης των παιδιών τους να εντυπώσουν στην ποντιακή ταυτότητα ίσως σχετίζεται και με μια γενικότερη απροθυμία των νεότερων γενεών να ασχοληθούν με ζητήματα εθνικών/εθνοτικών ταυτοτήτων. Αυτή η απροθυμία και η έλλειψη εμβάθυνσης παρατηρήθηκε σε όλους τους συμμετέχοντες νεαρής ηλικίας, οι οποίοι ανέφεραν μόνο τα άκρως αναμενόμενα στοιχεία που συνθέτουν την ποντιακή ταυτότητα (καταγωγή, μουσική, χορός, γλώσσα) και αυτά έπειτα από προσπάθεια και αρκετές διευκρινιστικές ερωτήσεις.

Αναφερόμενη και αυτή στις νεότερες γενιές Ποντίων, η Βασιλική, κάνει μια δυσοίωνη πρόβλεψη:

Η καταγωγή γίνεται μεικτή με το πέρασμα των χρόνων, οι ρίζες χάνονται, το λάστιχο της ποντιακότητας μπορείς να το τραβήξεις λίγο ακόμα, αλλά σύντομα θα σπάσει, από ένα σημείο και μετά όλων των ανθρώπων η τοπική/εθνοτική ταυτότητα θα απορροφηθεί από την ενιαία, ελληνική, εθνική ταυτότητα (Βασιλική).

Για τους παλιούς, από την άλλη, ακόμα και σήμερα, η ποντιακή ταυτότητα σημαίνει πολλά. Η Μαρία Π. αναφέρει: «Όταν βρίσκομαι κάπου με άγνωστα πρόσωπα και μου λέει κάποιος "είμαι Πόντιος" η καρδιά μου σκιρτάει» και ο Λεωνίδας με τη σειρά

του συμπληρώνει: «Όταν ακούω επίθετο σε -αδης ή -ιδης, αμέσως νιώθω οικειότητα και τον ρωτάω από πού είσαι, κτλ». Η ποντιακή καταγωγή παραμένει ένας «ενισχυτής» του αισθήματος του «ανήκειν».

Παρόλα αυτά, σύμφωνα με τον Στέλιο, «η πρώτη γενιά δεν ένιωθε την ανάγκη να αποδείξει ότι είναι κάτι συγκεκριμένο [Πόντιοι], ούτε όμως ντρεπόταν γι' αυτό που ήταν, δεν το έκρυβε... Ένιωθε απλά την ανάγκη να μεταλαμπαδεύσει τις γνώσεις και τα βιώματα της όχι ως ένα ενιαίο σώμα, μια ταυτότητα που πρέπει να διατηρηθεί, αλλά ως μια ιστορία που πρέπει να ακουστεί» και συμπληρώνει «αντίθετα η δεύτερη γενιά έφερε ως βάρος την ποντιακή καταγωγή και δεν εκφραζόταν ανοιχτά γι' αυτή, σε αυτή την εσωστρέφεια συνέβαλαν και τα ανέκδοτα για τους Ποντίους που άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους». Συμπεραίνεται, επομένως, ότι η πρώτη και η δεύτερη γενιά αδιαφορούσαν ή υπέσκαπταν τις προσπάθειες διατήρησης και μεταβίβασης της ιδιαίτερης συλλογικής τους ταυτότητας. «Από την τρίτη γενιά και συγκεκριμένα από τη δεκαετία του '80 και έπειτα άρχισε η συστηματική προσπάθεια ανάδειξης και διατήρησης της ποντιακής ταυτότητας από τους πολιτιστικούς συλλόγους κυρίως» όπως επιβεβαιώνει και ο Στέλιος, ερασιτέχνης ερευνητής και μέλος ποντιακού συλλόγου.

1.12 Η ποντιακή ταυτότητα υπό διαπραγμάτευση – Οι αντιφάσεις ως ίδιον της ανθρώπινης ύπαρξης

Οι επιμέρους ταυτότητες του κάθε συμμετέχοντα επηρεάζουν τον τρόπο που βιώνεται και ερμηνεύεται η ποντιακή ταυτότητα. Μπορεί να φαντάζει μεροληπτική ή και τεχνηέντως ειπωμένη μια θετική άποψη για τους ποντιακούς συλλόγους από ένα μέλος τους, αλλά αναπόφευκτα ο καθένας ερμήνευσε την ποντιακή ταυτότητα από το δικό του «μετερίζι». Έτσι, όσοι έφεραν την ιδιότητα του μουσικού στάθηκαν στην αξία της μουσικής, ο χοροδιδάσκαλος εξήρε τη σημασία του χορού και ο φιλόλογος φώτισε αθέατες πτυχές της ιστορίας των Ποντίων. Ο καθένας με τον δικό του τρόπο και όσο του επέτρεπαν οι γνώσεις του συνέβαλε στη σύνθεση του «μωσαϊκού» της ποντιακής ταυτότητας. Φυσικά δεν έλειψαν οι αντιφάσεις και οι παλινωδίες στην προσπάθεια να αντικειμενικοποιηθούν την άποψη τους και να εξιδανικεύσουν αυτό που θεωρούν δικό τους, την ποντιακή ταυτότητα. Για την Μαρία Α.: «είναι τιμή η ποντιακή ταυτότητα και χρέος στους παππούδες να μην ξεχαστεί». Από την άλλη όμως υπερασπίζεται: «Όσες φορές προσπάθησα μέσω του χορού ή μιλώντας στα

ποντιακά, αυτά [τα παιδιά] αντιδρούσαν, δεν ήθελαν, έλεγαν δεν είμαστε ούτε από το ένα ούτε [πόντιοι] από το άλλο [τοπική καταγωγή του πατέρα], είμαστε νεοέλληνες». Ενώ για τον Στέλιο «είσαι αυτό που νιώθεις ότι είσαι» παρόλα αυτά εκτιμά «το περιβάλλον σου δίνει να καταλάβεις τι σημαίνει να είσαι Πόντιος». Παρόμοιες περιπτώσεις εντοπίζονται και στη θεματική ενότητα της ποντιακής μουσικής.

2. Η μουσική γενικότερα: Η μουσική είναι μια φωλιά, ένας τρόπος να ξεφύγει κανείς από τα προβλήματά του...

Αυτή η θεματική ενότητα διαμορφώθηκε ως μεταβατικό στάδιο, μια «γέφυρα» από την ποντιακή ταυτότητα στην ποντιακή μουσική. Πράγματι και οι συμμετέχοντες έτσι την έβλεπαν και οι απαντήσεις τους ήταν λιτές, σχεδόν βιαστικές. Χωρίς ίχνος απαξίωσης, βέβαια, προς τα λοιπά είδη μουσικής οι ερωτώμενοι απαντούσαν πολύ σύντομα, σχεδόν μηχανικά και περνούσαν στο επόμενο θέμα συζήτησης (ποντιακή μουσική), όπου πολύ άνετα έδιναν πλήθος μακροσκελών και περιεκτικών απαντήσεων. Άλλωστε ως νεοέλληνες έχουν «γαλουχηθεί με Χατζηδάκη και Θεοδωράκη, αλλά η ποντιακή μουσική είναι κάτι διαφορετικό» και επίσης μπορεί να αισθάνονται «χαρούμενοι με ένα χαρούμενο τραγούδι ή να κλάψουν αντίστοιχα, αλλά σαν τα ποντιακά δεν είναι τα άλλα είδη μουσικής, δεν δημιουργούν τα ίδια έντονα συναισθήματα». Φαίνεται, λοιπόν, ότι αυτή η θεματική ενότητα πέτυχε τον σκοπό της που δεν ήταν άλλος από το να αναδείξει την αδυναμία που έχουν οι Πόντιοι στην ποντιακή μουσική έναντι οποιουδήποτε άλλου είδους. Η αγωνία και η λαχτάρα να περάσουν στην επόμενη και μια εκ των πλέον ενδιαφερουσών για τους ίδιους θεματικών ενοτήτων ήταν ασύγκριτη.

Μολαταύτα, όλοι ακούνε μουσική, κάποιους τους «ανεβάζει την ψυχολογία» και τους κάνει «ορεξάτους για τη δουλειά», άλλους τους «χαλαρώνει» ή τους «ξεκουράζει από μια δύσκολη μέρα», για μερικούς πάλι «έχει διαμορφωτικό χαρακτήρα» και είναι «μια φωλιά όπου ξεφεύγουν από τα προβλήματά τους», για όλους όμως, αναντίρρητα είναι «αναπόσπαστο κομμάτι της πραγματικότητας».

3. Ποντιακή μουσική: Όταν πεθάνω, θέλω μια ποντιακή λύρα να με συνοδεύει...

Για τη δυναμική, το «στάτους», τη θέση, την αξία της ποντιακής μουσικής ειπώθηκαν πολλά, αλλά αν κάτι έχει πραγματική σημασία και άμεση συσχέτιση με το θέμα της παρούσας εργασίας, αυτό είναι οι πέντε λειτουργίες της ποντιακής μουσικής όπως αυτές αναδείχθηκαν από τα λεγόμενα των συμμετεχόντων. Ο καθένας με τον τρόπο του και όσο του επέτρεπε το μορφωτικό επίπεδο και τα βιώματά του συνέβαλε στην προσπάθεια σκιαγράφησης της ποντιακής μουσικής ως άκουσμα, αλλά και ως φορέα διατήρησης της ποντιακής ταυτότητας. Στη συνέχεια παρατίθενται αυτές οι λειτουργίες.

3.1 Η ποντιακή μουσική ως μέσο διασκέδασης

Αυτή η θέση είναι «κοινός τόπος» για οποιονδήποτε έχει ασχοληθεί με την ποντιακή μουσική, επομένως και για το σύνολο των ερωτώμενων. Όλοι δήλωσαν ότι μετέχουν της ποντιακής μουσικής είτε ως οργανοπαίκτες, είτε τραγουδιστές, είτε ως ερευνητές ή απλοί ακροατές. Σωρεία «διθυραμβικών» σχολίων παρατηρήθηκαν από κάθε συμμετέχοντα, μικρό και μεγάλο, αμόρφωτο και μορφωμένο, άτεχνο και έντεχνο, κανείς δεν βρέθηκε να αρνηθεί την διασκεδαστική λειτουργία της ποντιακής μουσικής. Έτσι, λοιπόν, οι τοποθετήσεις διαμορφώθηκαν ως εξής: «Επηρεάζει θετικά», «ανεβάζει τη διάθεση», «ακούγεται ευχάριστα όλες τις ώρες», «σε κάνει να ξεχνιέσαι», «σε ξεσηκώνει», «σε κάνει να θες να χορέψεις», «συνοδεύει τις χαρούμενες στιγμές του ανθρώπου, π.χ. γάμο, βάφτιση, πανηγύρι», «έχει μεγαλύτερη απήχηση στους νέους από ότι άλλες δραστηριότητες γιατί με αυτή μπορούν και περνάνε καλά», «χοροπηδός ακόμα και αν είσαι άρρωστος».

Ιδιαίτερα βοηθητικός, για την μετάβαση στη δεύτερη λειτουργία, είναι ο διαχωρισμός που κάνουν ορισμένοι ερωτώμενοι μεταξύ «παλιάς», «παραδοσιακής», «όπως μας την έμαθαν οι παππούδες μας», «από στόμα σε στόμα», «ποιοτικής» ποντιακής μουσικής από τη μία και «νέότερης», «ελαφρότερης», «επώνυμης», «σκυλοποντιακής» από την άλλη.

3.2 Η ποντιακή μουσική ως μέσο ψυχαγωγίας

Αν οι ανθρώπινες δραστηριότητες ήταν ένα συνεχές όπου στο ένα άκρο βρισκόταν η διασκέδαση και στο άλλο η ψυχαγωγία, η ποντιακή μουσική θα μπορούσε να βρεθεί

εκατέρωθεν με βάση το πώς την εκλαμβάνει ο καθένας. Το βάθος, το ιδιαίτερο νόημα το προσδίδει ή δεν το προσδίδει κατ' επιλογή αυτός που τη βιώνει. Αυτό θα μπορούσε να ειπωθεί ως γενικό συμπέρασμα για την εικόνα που έχουν οι συμμετέχοντες γύρω από την ποντιακή μουσική ως άκουσμα. Πιο συγκεκριμένα «η ποντιακή μουσική είναι ψυχαγωγία από ένα σημείο και μετά αν τη μελετάς εις βάθος και προσεκτικά, με έμφαση στα χαρακτηριστικά της» ο Νικηφόρος δηλώνει.

Από την άλλη η Μαρία Π. τονίζει: «Η ποντιακή μουσική με ανεβάζει, κατά Δάντη, στον έβδομο, όγδοο και ένατο ουρανό, όταν ακούω ποντιακά ανατριχιάζω, βγαίνει από μέσα μου, με γαληνεύει, ηρεμώ». Φαίνεται έντονα η καταπραϋντική επίδραση που έχει η ποντιακή μουσική στην ψυχή της και επίσης η σχεδόν μεταφυσική σχέση που έχει αναπτύξει με αυτή. Στο ίδιο πνεύμα, η Ελένη δηλώνει: «Με την ποντιακή μουσική χαλαρώνω, με ηρεμεί».

Με τη σειρά της η Βασιλική, με μεστό λόγο και πληθώρα αξιοπρόσεκτων τοποθετήσεων γύρω από την ποντιακή μουσική, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Σκέφτομαι με τα στιχάκια» και αποτυπώνει γλαφυρά την επιρροή που έχει η ποντιακή μουσική σε πνευματικό επίπεδο. Στη συνέχεια συμπληρώνει: «Ακούω ποντιακή μουσική και γεμίζω τις ώρες και την ψυχή μου» και παρακάτω δηλώνει: «Επιλέγω προσεκτικά τα [ποντιακά] τραγούδια που ακούω, κάθε λέξη τη νιώθω». Κλείνει το λόγο της γύρω από την ψυχαγωγική λειτουργία της ποντιακής μουσικής με έναν παραλληλισμό-μομφή προς τους νέους «οι νέοι φτάνουν στο πάνω πάνω κομμάτι της τούρτας, την διασκέδαση, δεν πάνε στο πιο κάτω, το σιροπιασμένο που είναι και πιο γλυκό, δεν εντρυφούν στο βαθύτερο νόημα των στίχων, δεν ενδιαφέρονται να ανακαλύψουν γιατί και υπό ποιες συνθήκες γράφτηκαν αυτοί οι στίχοι» μια τοποθέτηση φαινομενικά ανάλαφρη μα πολύ βαθιά, μεστή νοήματος. Γενικά η συγκεκριμένη συμμετέχουσα σε αυτή τη θεματική ενότητα εξέθεσε μερικές αξιομνημόνευτες θεωρήσεις όπως θα φανεί και από τη συνέχεια.

Για τη Μαρία Π. η ποντιακή μουσική αποδείχτηκε ζωτικής σημασίας σε ημέρες οικογενειακού πένθους: «Η ποντιακή μουσική μου δίνει ζωή, με συνοδεύει στις χαρές και στον θάνατο με παρηγορεί. Όταν έχασα τα αδέρφια μου μέσα σε μια μέρα, οι χειρότερες στιγμές που πέρασα ποτέ, άκουγα ποντιακά και τους μοιρολογούσα, άκουγα ώρες ολόκληρες [ποντιακά] τραγούδια και τους τα αφιέρωνα, μόνη μου, εγώ,

αυτοί και η ποντιακή μουσική». Τα λόγια αυτά φανερώνουν με τον πλέον emphaticό τρόπο το βάθος που μπορεί να προσδώσει κάποιος στην ποντιακή μουσική.

Γενικότερα, στα προβλήματα της καθημερινής ζωής η ποντιακή μουσική προσλαμβάνει ιδιαίτερο ρόλο, όπως μαρτυρεί η Ελένη: «Η ποντιακή μουσική έχει να πει κάτι για κάθε πρόβλημα που έχω, με αγγίζει βαθιά σε κάθε περίπτωση, αν, δηλαδή, ερμηνεύσεις τους στίχους των τραγουδιών καταλαβαίνεις ότι αυτά πότε εκφράζουν πόνο, πότε χαρά».

3.3 Η ποντιακή μουσική ως ώθηση για την αναζήτηση των ριζών και αναβίωση του παρελθόντος

Για τους ερωτώμενους μεγαλύτερης ηλικίας και ειδικά αυτούς που έζησαν με τους Ποντίους πρώτης γενιάς «ξυπνάνε» οι θύμησες, «ζωντανεύουν» οι αναμνήσεις ενός κοντινού παρελθόντος όπως το έζησαν στο χωριό και ενός απώτερου παρελθόντος όπως τους το διηγήθηκαν οι παππούδες και οι γιαγιάδες. Για τους νέους, από την άλλη, η ποντιακή μουσική συχνά αποτελεί το έναυσμα για να στραφούν στην αναζήτηση της ποντιακής καταγωγής και να αποσαφηνίσουν την ποντιακή τους ταυτότητα.

Ο Νικηφόρος δηλώνει: «Η γλώσσα, τα έθιμα, όλα αυτά τα βιώματα από το χωριό που με διαμόρφωσαν συνδέονται με τη μουσική» αφενός και αφετέρου: «Με γεμίζει το να καθίσω να ψάξω αρχείο, καμιά ηχογράφηση παλιά και να εντυφήσω στο πώς παίζει ο άνθρωπος αυτός, σκεπτόμενος τα βιώματα που είχε, γιατί παίζει όπως παίζει, από ποια περιοχή είναι, γιατί ακούγεται έτσι το δοξάρι, γιατί είναι σε αυτή τη δομικότητα, κτλ, όλη αυτή η μελέτη με γεμίζει». Έτσι, και ωθείται στην εμβάθυνση των γνώσεων για το παρελθόν του και θυμάται, παράλληλα, αυτά που ο ίδιος έζησε ως αποτέλεσμα της ποντιακής του ταυτότητας.

Ο Αλέξανδρος, που είναι εκ των νεότερων συμμετεχόντων, αναφέρει: «Ένα ποντιακό τραγούδι μπορεί να μου ανοίξει την όρεξη να μάθω περισσότερα πράγματα για τον Πόντο» και επιπροσθέτως θεωρεί «μέσω της [ποντιακής] μουσικής μαθαίνεις από πού κατάγεται, ανακαλύπτεις τον πολιτισμό των προγόνων σου, αναζητάς την πατρίδα σου». Θα μπορούσε να ειπωθεί στο σημείο αυτό, πως οι παλαιότερες γενιές εγγράφοντας στοιχεία ποντιακότητας στην ποντιακή μουσική πραγματοποιούν μια έμμεση μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας.

Η Βασιλική, μητέρα και εσχάτως γιαγιά, διδάσκει στα παιδιά και πλέον στα εγγόνια της την ποντιακή ιστορία «μέσα από ποντιακά στιχάκια», ενώ παράλληλα εκτιμά πως «η ποντιακή μουσική είναι ένας διάλογος επικοινωνίας με την ιστορία και τον ποντιακό ελληνισμό».

Η Μαρία Π. και η Ελένη έμαθαν για την καταγωγή τους μέσα από τις ιστορίες των γιαγιάδων τους. Η μεν θυμάται: «Με αφορμή τη [ποντιακή] μουσική έμαθα πολλές ιστορίες από τη γιαγιά μου» και η δε αναπολεί: «Η γιαγιά μου τραγουδούσε ποντιακά στιχάκια και με αφορμή αυτά εξιστορούσε γεγονότα από την ζωή στον Πόντο».

Σύμφωνα με τις θέσεις των συμμετεχόντων, είτε θέλει κανείς να αναβιώσει το παρελθόν του, είτε επιθυμεί να μάθει περισσότερα γι' αυτό, τη λύση δίνει σε αμφότερες τις περιπτώσεις η ποντιακή μουσική.

3.4 Η ποντιακή μουσική ως ένα ζωντανό κομμάτι της ιστορίας των Ελλήνων του Πόντου, μια δεξαμενή γνώσεων

Κατά μια μερίδα των ερωτώμενων εκτός από κίνητρο, είναι και γνώση η ποντιακή μουσική. Στέκει στο πέρασμα των χρόνων ζωντανή και αναλλοίωτη, «θεματοφύλακας» της ποντιακής ιστορίας.

Για τον Νικηφόρο «η ποντιακή μουσική είναι παρακαταθήκη, μεταφέρθηκε από γενιά σε γενιά, κουβαλάει συναισθήματα, διαμορφώθηκε για να εξυπηρετήσει κάποιους σκοπούς, κάποιες τελετουργίες π.χ. γάμο, βάπτισμα, πανηγύρι, ακόμα και την κηδεία, κουβαλάει μνήμες που τις βιώνεις με την ενασχόληση [με την ποντιακή μουσική]». Η Μαρία Α. επιβεβαιώνει πως η μουσική κρατάει ζωντανή την ιστορία των προγόνων της «τα ήθη και τα έθιμα σίγουρα, υπάρχουν τραγούδια που αναφέρονται στα ήθη του γάμου, τα λόγια είναι ακριβώς πώς γινόταν ο γάμος...από εκεί και πέρα μπορείς να αποκομίσεις στοιχεία πολιτισμικά μέσα από τα τραγούδια τα οποία αναφέρονται σε συνήθειες που είχαν οι Πόντιοι». Επίσης, για την Βασιλική η ποντιακή μουσική συνεπάγεται ιστορική γνώση: «Πίσω από κάθε τραγούδι είναι ο πολιτισμός, τα ήθη και τα έθιμα των Ποντίων» λέει χαρακτηριστικά και συμπληρώνει: «Εγώ δίνω σημασία στα στιχάκια, γιατί τα στιχάκια μέσα τους κουβαλάνε ιστορία». Τέλος, η Ελένη όταν ακούει προσεκτικά τους στίχους: «Τότε είναι που ζωντανεύουν οι μνήμες, όλες οι ιστορίες που έχω ακούσει από τους παππούδες και τις γιαγιάδες αποκτούν νόημα και νιώθω δέος, υπερηφάνεια για την ποντιακή μου καταγωγή, το ένδοξο παρελθόν και όλες τις δυσκολίες που πέρασαν οι πρόγονοί μου».

Από ό,τι φαίνεται, η ποντιακή μουσική εξιστορεί το παρελθόν των Ποντίων, καταγράφει τη ζωή και τα γεγονότα από την πατρίδα, λειτουργεί «τρόπον τινά», ως μια προφορική εγκυκλοπαίδεια όπου στρέφονται οι Πόντιοι για να μάθουν για τους προγόνους τους, ένα διδακτικό εργαλείο στη διαδικασία μεταβίβασης της ποντιακής ταυτότητας.

3.5 Η ποντιακή μουσική ως παράγοντας κοινωνικοποίησης

Η ποντιακή μουσική εκτός των άλλων, έχει και κοινωνικοποιητικό ρόλο. Μέσα από αυτή οι άνθρωποι έρχονται πιο κοντά, επικοινωνούν, ανταλλάσσουν ιδέες, απόψεις και προβληματισμούς γύρω από την πορεία της ταυτότητας τους και όχι μόνο, υιοθετούν αξίες και πρότυπα, διαμορφώνουν χαρακτήρα. Όλα αυτά αναφέρονται περιεκτικότερα, στις παρακάτω δηλώσεις των ερωτώμενων.

Ο Νικηφόρος θεωρεί «η ποντιακή μουσική είναι ένα μέσο κοινωνικοποίησης, γιατί από μόνη της η διαδικασία αυτή σε κάνει να θες να τη μεταλαμπαδεύσεις, να επικοινωνήσεις με άλλους, να δεις αν το βλέπουνε και αυτοί έτσι όπως το βλέπεις και εσύ». Επίσης εκτιμά «διαμορφώνει χαρακτήρα, σου δίνει πολύ δυνατές αξίες που μπορούν να σε κρατήσουν σε δύσκολες στιγμές της ζωής, να είναι το αποκούμπι σου».

Από την σκοπιά της, η Σοφία αναφέρει «η [ποντιακή] μουσική συμβάλλει στη διατήρηση μιας κατάστασης μέσα από την ανάδειξη ορισμένων προτύπων, γι' αυτό πρέπει να γίνεται η επιλογή κατάλληλων τραγουδιών, προκειμένου τα παιδιά να έχουν σωστές προσλαμβάνουσες». Ειδικά με το δεύτερο σκέλος της δήλωσης της κάνει έμμεση αναφορά στην αξία που έχουν «τα παλιά ποντιακά τραγούδια που ήταν πιο ποιοτικά και αναφέρονταν στη ζωή των προγόνων μας στον Πόντο». Κατά την ίδια, αυτή τη λειτουργία επιτελούσαν «τα ποντιακά κέντρα διασκέδασης» στα οποία «έπαιζαν μόνο ποντιακά τραγούδια και μαζεύονταν οι Πόντιοι ανεξάρτητου ηλικίας και μιλούσαν, έλεγαν τα νέα τους και ειδικά τα μικρότερα παιδιά μάθαιναν και τα τραγούδια μας». Με απογοήτευση δηλώνει «αυτά έκλεισαν γιατί το πήραν πάνω τους, έχασαν τον προσανατολισμό τους και ανέβασαν πολύ τις τιμές, ο κόσμος δεν μπορούσε πλέον να πάει εκεί και έτσι χάθηκε ένας πόλος συγκέντρωσης των Ποντίων».

3.6 Οι αφανείς λειτουργίες – Η ποντιακή μουσική ως καθημερινή πράξη, αντικείμενο λογοκρισίας, υπερβατική δύναμη

Όπως και με την ενότητα της ποντιακής ταυτότητας, έτσι και στην ποντιακή μουσική καταγράφηκαν θέσεις που δύσκολα εντάσσονται στις ως άνω κατηγορίες, μολαταύτα παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και έτσι δημιουργήθηκε ξεχωριστή κατηγορία γι' αυτές υπό τον τίτλο *Οι αφανείς λειτουργίες*. Μαθήματα μουσικολογίας, υποθετικά σενάρια, ανασφάλειες και φοβίες, παλινωδίες και αντιφάσεις, βρίσκονται όλα εδώ.

Ο Νικηφόρος ως μουσικός και γνώστης του αντικειμένου της ποντιακής μουσικής στην αντίστοιχη ερώτηση έκανε μια μακροσκελή αναφορά στη ρυθμολογία και τα διαφορετικά είδη χορού που προκύπτουν σε κάθε ρυθμό (5/8, 9/8, 2/4, Ομάλ, Τικ, Εμπροπίζ). Στη συνέχεια εξήγησε ότι ο κάθε λαός στα παράλια του Πόντου είχε διαφορετική μουσικοχορευτική παράδοση και αυτή η οποία έχει επικρατήσει στην Ελλάδα ως ποντιακή μουσικοχορευτική παράδοση ήταν των Ελλήνων της περιοχής. Τέλος έκανε διάκριση μεταξύ οργάνων αμιγώς του Ανατολικού Πόντου (αγγείο, χειλίουλιν, ακορντεόν) και οργάνων που παιζόντουσαν και στον Δυτικό Πόντο (λύρα, κεμανές, ζουρνάς, βιολί στο πόδι). Παρόλες τις γνώσεις του όμως δεν κατάφερε να αποσαφηνίσει αν προϋπήρχε η ποντιακή ταυτότητα ή αν η ποντιακή μουσική τη διαμόρφωσε από κοινού με τα υπόλοιπα στοιχεία. Από τη μία ανέφερε «οι ποντιακές κοινότητες τη μεταλαμπάδευσαν από γενιά σε γενιά, είναι η παρακαταθήκη τους» και από την άλλη λέει «απορρέει φυσικά και επιβιώνει από μόνη της».

Από την πλευρά τους η Μαρία Α. και ο Στυλιανός έχουν άλλο πρόβλημα, καθώς δεν τους επιτρέπεται, υπάρχει ένα νοητό ή και υπαρκτό ενδεχομένως εμπόδιο, στο άκουσμα της ποντιακής μουσικής καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας. Η μεν αναφέρει: «Άμα μου πουν τι θες να σου βάλουν να ακούσεις θα έλεγα ποντιακά, αλλά όχι να υποχρεώσω όλη την παρέα, όλο τον κόσμο να ακούσει σώνει και καλά ποντιακά» και ο δε σημειώνει «δεν μπορείς να ακούς σε όλους τους χώρους ποντιακή μουσική». Εσωτερικές (ντροπή, ανασφάλεια, φόβος για το πώς θα εκλάβει ο κόσμος τις μουσικές επιλογές) ή εξωτερικές δυνάμεις (αυστηρό περιβάλλον, επικριτικός περίγυρος) αποτρέπουν αυτά τα άτομα από το να εκφραστούν ελεύθερα.

Η Βασιλική, που εξέθεσε αξιοσημείωτες απόψεις γύρω από την ποντιακή μουσική, εκτιμά πως «σύντομα όλα αυτά [ποντιακή μουσική] θα χαθούν». Αυτή η δήλωση δεν

προκαλεί έκπληξη, καθώς αποτελεί συνέχεια της αντίστοιχης πρόβλεψης για την ποντιακή ταυτότητα. Η εντυπωσιακότερη κουβέντα ειπώθηκε από τα χείλη της στη συνέχεια και έχει ως εξής: «Αν μου έλεγαν πρέπει να στείλεις στο διάστημα τρία τραγούδια ως σήματα στους άλλους [εξωγήινους] πολιτισμούς, θα διάλεγα τη Σέρρα πρώτη πρώτη και ειδικά το γρήγορο κομμάτι που είναι σαν ιεροτελεστία και δημιουργεί συγκλονιστικά, έντονα συναισθήματα, μετά το Άξιον Εστί και τέλος κάποιο κομμάτι κλασικής μουσικής». Ανέδειξε την ποντιακή μουσική με τον πλέον γλαφυρό τρόπο μέσω μιας τρόπον τινά «ιεραρχίας» στις ταυτότητες που την χαρακτηρίζουν. Στην κορυφή της ιεραρχίας βρίσκεται η ποντιακή, έπεται η ελληνική και στο τέλος υπάρχει η ευρωπαϊκή/ δυτικού κόσμου ταυτότητα.

Για επίλογο και δίχως άλλο σχολιασμό προκρίθηκαν οι εξής δύο κουβέντες της Μαρίας Π.: «Χωρίς να ξέρω να παίζω το όργανο [λύρα], χωρίς να είμαι σε θέση να τραγουδάω, έχω δύο λύρες στο σπίτι μου», «Όταν πεθάνω, θέλω μια ποντιακή λύρα να με συνοδεύει».

VI. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Σε αυτό το κεφάλαιο επιχειρείται μια βαθύτερη ερμηνεία του νοήματος που απέδωσαν στην ποντιακή ταυτότητα και την ποντιακή μουσική τα άτομα τα οποία συμμετείχαν στις συνεντεύξεις.

1. Ποντιακή ταυτότητα

1.1 Η αμφίσημη ερμηνεία της ποντιακής ταυτότητας

Όλοι οι συμμετέχοντες, μολονότι τους καθίστατο σαφές ότι το ζητούμενο στη συζήτηση είναι η προσωπική τους άποψη για το τι είναι ποντιακή ταυτότητα, εξέφραζαν ή μάλλον προσπαθούσαν να εκφράσουν θέσεις, οι οποίες ήταν όσο το δυνατόν «αντικειμενικότερες». Η επιθυμία τους να προσδώσουν διαχρονικότητα, σταθερότητα και κύρος στην ποντιακή ταυτότητα τους οδηγούσε στην παράθεση στοιχείων όπως η καταγωγή, η γλώσσα, η μουσική, ο χορός κυρίως και το θέατρο, η ενδυμασία, η κουζίνα, οι συνήθειες, τα έθιμα, η θρησκευτικότητα, ο χαρακτήρας, η καθαρότητα δευτερευόντως ως στοιχεία ασάλευτα στον χρόνο που περιχαρακώνουν την ποντιακή ταυτότητα. Κατά τον Cuche, η τάση αυτή, ένας πεπερασμένος αριθμός κριτηρίων να θεωρείται ως επαρκής και ικανοποιητικός για τον ορισμό της ταυτότητας, εμπίπτει στην «αντικειμενιστική» αντίληψη της ταυτότητας (Cuche, 2001, σελ. 149). Έτσι λοιπόν, στα μάτια των λαμβανόντων μέρος στη συνέντευξη, αν κάποιο από αυτά τα στοιχεία εξέπιπτε στο άτομο τότε κλονιζόταν η αυθεντικότητα της ταυτότητας του. Αυτή η αμφισβήτηση αναδείχθηκε πρωτίστως μέσα από την εξής δήλωση της Ελένης: «Σε περίπτωση που κάποιος δεν φέρει ένα από αυτά τα γνωρίσματα [του ποντιακού χαρακτήρα], τούτο συμβαίνει διότι δεν είναι 100% Πόντιος, σίγουρα έχει και κάποια άλλη καταγωγή».

Από την άλλη όμως, υπήρξε και λόγος προς την αντίθετη κατεύθυνση. Όσο αντιφατικό και αν φαίνεται, ερωτώμενοι από τη μία προσπαθούσαν να θέσουν την ποντιακή ταυτότητα σε στέρεες βάσεις και να αναδείξουν το ακλόνητο της φύσης της και από την άλλη, υποστήριζαν ότι «το πιο σημαντικό είναι το τι αισθάνεται ο καθένας, η [ποντιακή] ταυτότητα έχει να κάνει με την αίσθηση του καθενός, τον προσδιορισμό του καθενός ως τέτοιου [Ποντίου]» και «[ποντιακή] ταυτότητα είναι η επιθυμία κάποιου να ταυτιστεί με κάτι, εφόσον κάποιος επιθυμεί να ταυτιστεί με κάτι αυτή είναι η ταυτότητά του». Τέτοια θέση, όπου η ταυτότητα δεν είναι παρά το συναίσθημα ένταξης ή η ταύτιση με μία λίγο πολύ φαντασιακή συλλογικότητα

εντάσσεται στην «υποκειμενιστική» αντίληψη της ταυτότητας (Cuche, 2001, σελ. 150). Ωστόσο, αυτή η ερμηνεία της ποντιακής ταυτότητας ως ελεύθερη επιλογή, δεν εκφράστηκε παρά μόνο από δύο άτομα, μολονότι η αντιφατικότητα είναι χαρακτηριστικό της ανθρώπινης ύπαρξης όπως θεωρεί ο Berliner. Κατά τον ίδιο, οι άνθρωποι είναι πάντα έτοιμοι να εκφράσουν, να δημιουργήσουν και να αποδεχτούν πολλές αντιφάσεις τόσο στη ζωή τους όσο και στη ζωή των άλλων (Berliner και άλλοι, 2016).

Φαίνεται, λοιπόν, πως στην περίπτωση που η ταυτότητα ενός ατόμου τίθεται υπό διαπραγμάτευση, το άτομο αυτό νιώθει την ανάγκη να προστατέψει αυτό που θεωρεί δικό του χτίζοντας φράκτες, «σαφή» όρια ως προς το τι είναι «εμείς» και τι είναι «αυτοί». Τυχόν κλωνισμός ή ανάγκη για ανασύνθεση της ταυτότητας θα οδηγούσε το άτομο σε αβέβαια μονοπάτια, εκτός και αν εκ προοιμίου ένιωθε ότι η ταυτότητα του δεν είναι παρά μια αυθαίρετη ατομική επιλογή.

1.2 Η ρευστότητα της ποντιακής ταυτότητας

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, όλοι οι συμμετέχοντες, επιχείρησαν να ορίσουν όσο το δυνατόν «αντικειμενικότερα» την ποντιακή ταυτότητα και να προσδώσουν ορισμένα σαφή και αμετάβλητα χαρακτηριστικά σε αυτή. Η ποντιακή ταυτότητα, λοιπόν, παρουσιάστηκε ως ένα προκαθορισμένο σύνολο στοιχείων που κληροδοτείται από γενιά σε γενιά και οι μετέχοντες την παραλαμβάνουν και την μεταφέρουν με τη σειρά τους στην επόμενη γενιά παθητικά, χωρίς να τη μεταβάλλουν. Ακριβώς όπως γίνεται η μεταφορά πληροφοριών στο γραμμικό μοντέλο επικοινωνίας (Liu και άλλοι, 2018). Παρόλα αυτά υπήρξαν εκ νέου μερικές εξαιρέσεις που ανέδειξαν με τις θέσεις τους μια διαφορετική αντίληψη περί ποντιακής ταυτότητας.

Φαίνεται πως για κάποιους η ταυτότητα μεταβάλλεται χωρικά και χρονικά. Οι αντίστοιχες δηλώσεις ποικίλλουν ως εξής: «Αν ήμουν σε ένα άλλο περιβάλλον πιθανότατα δεν θα ασχολούμουν με όλα αυτά τα ποντιακά... Ο ξάδερφος μου έφυγε από το χωριό και πήγε στην Αυστραλία, τα παιδιά του δεν μιλάνε καλά καλά τα ελληνικά πόσο μάλλον τα ποντιακά», «Είναι πιο εύκολο να νιώθουμε Πόντιες και να ασχολούμαστε με αυτά τα πράγματα [ποντιακή ταυτότητα] όταν επιστρέφουμε στο χωριό», «Ευελπιστώ ότι κάποια στιγμή θα μπορέσω να ξανακάνω το ταξίδι και να πάω να προσκυνήσω αυτά τα χώματα», «Είμαι τυχερός που πρόλαβα τους παππούδες μου και γνώρισα και άλλους Πόντιους πρώτης γενιάς στο χωριό... Αυτοί μου έδειξαν

τι σημαίνει πραγματικά να είσαι Πόντιος», «Ως Έλληνες του Πόντου η ψυχή τους ήταν ελληνική απλά η πατρίδα τους ήταν ο Πόντος». Ο κοινός τόπος, τα ταξίδια στις πατρογονικές εστίες, η συνύπαρξη με Ποντίους 1^{ης} γενιάς και η επιθυμία για ενσωμάτωση στην Ελλάδα θεωρούνται παράγοντες που συμβάλλουν στην ευμεταβλητότητα της ποντιακής ταυτότητας. Έτσι αυτός που αυτοπροσδιορίζεται ή ετεροπροσδιορίζεται ως Πόντιος μπορεί να τροποποιήσει αυτή την ταυτότητα κατά περίπτωση. Αυτή τη σύλληψη του ταυτοτικού φαινομένου στο επίπεδο των σχέσεων μεταξύ κοινωνικών ομάδων ο Cuche την ονομάζει σχεσιακή. Υπό αυτό το πρίσμα για να οριστεί η ταυτότητα μιας ομάδας αυτό που έχει σημασία δεν είναι η καταγραφή του συνόλου των διακριτών γνωρισμάτων, αλλά ανάμεσα σε αυτά τα χαρακτηριστικά ο εντοπισμός εκείνων που χρησιμοποιούνται από τα μέλη της ομάδας για να δηλώνουν και να διατηρούν μια διάκριση (Barth, όπως στο Cuche, 2001, σελ. 151).

Προφανώς για όλους τους συμμετέχοντες είναι σημαντικό να νιώθουν Πόντιοι και το περιβάλλον τους να τους χαρακτηρίζει ως τέτοιους, αλλά αυτό για κάποιους επιτυγχάνεται ευκολότερα υπό ορισμένες συνθήκες. Είτε ως σύνολο υπαρκτών χαρακτηριστικών είτε ως ατομική επιλογή, η σύλληψη και η εκδήλωση της ποντιακής ταυτότητας αναπλάθεται λόγω κοινωνικών διεργασιών.

1.3 Η ποντιακή ταυτότητα μέσα από τα χαρακτηριστικά της γνωρίσματα

Μπορεί τα περισσότερα στοιχεία, όπως τα περιέγραψαν οι ερωτώμενοι, να επιδέχονται συστοιχίσεων και ομαδικών ερμηνειών, παρόλα αυτά έχουν επίσης αξία ως μεμονωμένες πηγές απόψεων γύρω από την ποντιακή ταυτότητα. Κάθε άποψη (προσδοκάται ότι) αντικατοπτρίζει τον εσωτερικό κόσμο των ερωτώμενων, έτσι με τη δέουσα προσοχή δύνανται να αναδειχθούν οι μηχανισμοί υιοθέτησης, αναπαραγωγής και μεταβίβασης της ποντιακής ταυτότητας.

1.3.1 Καταγωγή, μουσική, χορός, γλώσσα

Όπως σημειώθηκε και στο κεφάλαιο της παρουσίασης των ευρημάτων, αυτά τα τέσσερα γνωρίσματα είναι «εκ των ων ουκ άνευ» για όλους. Η άποψη ότι τέτοια χαρακτηριστικά αποτελούν τον σκελετό μιας ταυτότητας, εν προκειμένω της ποντιακής, αναδεικνύεται και μέσα από το θεωρητικό υπόβαθρο. Σύμφωνα με τους επιστήμονες που υιοθετούν την «αντικειμενιστική» θεώρηση, οι άνθρωποι ανέκαθεν συνέθεταν την ταυτότητά τους γύρω από έναν άξονα φαινομενικά συμπαγών και αμετάβλητων χαρακτηριστικών. Έτσι προκύπτει η θεώρηση πως η εθνική ταυτότητα

αποτελεί προϊόν μακρών, συνεχών και αδιάσπαστων ιστορικών διαδικασιών. Πολύ συχνά εμφανίζεται ως φυσική ταυτότητα, ταυτότητα που στηρίζεται σε συγγενικούς δεσμούς (Θεοδωρίδης, 2001, σελ. 59-60). Έχει αποσαφηνιστεί σε προηγούμενα κεφάλαια ότι η ποντιακή ταυτότητα δεν εντάσσεται πλήρως στην εθνοτική, πολλώ δε μάλλον στην εθνική, παρόλα αυτά στην προκειμένη περίπτωση αυτές οι ταυτότητες συγκλίνουν.

Από την άλλη, η εθνότητα θεωρείται ότι βασίζεται σε έναν μύθο συλλογικής καταγωγής, ο οποίος συνήθως φέρει μαζί του χαρακτηριστικά που πιστεύεται ότι είναι έμφυτα. Η ιδέα της απόδοσης αυτών των χαρακτηριστικών στις επόμενες γενιές, όσο αδρή κι αν είναι, και της συγγένειας που απορρέει από αυτήν, είναι συνυφασμένες με την έννοια της εθνότητας (Horowitz, 1985, σελ. 52). Κατ' επέκταση μια εθνοτική ομάδα είναι μια ομάδα που ξεπερνά τα όρια της οικογένειας, για την οποία η ιδιότητα μέλους υπολογίζεται κυρίως από την καταγωγή, είναι καταρχήν αυτόνομη και έχει μια συμβατικά αναγνωρισμένη «φυσική ιστορία» ως ομάδα (Fearon, 2003).

Η σύλληψη της καταγωγής ως συστατικό στοιχείο συλλογικής ταυτότητας δεν είναι ένα φαινόμενο που συναντάται μόνο στους Ποντίους, απλά από αυτή την ομάδα ανθρώπων επιβεβαιώνεται η τάση για αναζήτηση σταθερότητας και διαχρονικότητας κατά τη διαδικασία της ταύτισης.

Όπως με την καταγωγή, έτσι και με τη μουσική, τον χορό και τη γλώσσα, οι συμμετέχοντες επιχείρησαν να εδραιώσουν την σταθερότητα της ταυτότητάς τους. Ο Yinger επιβεβαιώνει αυτή την εκτίμηση. Συγκεκριμένα, σημειώνει πως εθνοτική ταυτότητα είναι η ταύτιση του ατόμου με ένα κομμάτι μιας ευρύτερης κοινωνίας τα μέλη της οποίας θεωρούνται ή θεωρούν πως έχουν κοινή καταγωγή, μετέχουν ενός κοινού πολιτισμού και λαμβάνουν μέρος σε κοινές δραστηριότητες όπου η κοινή καταγωγή και ο κοινός πολιτισμός έχουν ξεχωριστή σημασία (Yinger, 1994). Ιδιαίτερα στο σημείο όπου αναφέρεται ο κοινός πολιτισμός περικλείονται έννοιες όπως η γλώσσα και η μουσική, συστατικά στοιχεία του κάθε πολιτισμού δηλαδή. Έπειτα, κατά τον Ott, η εθνοτική ταυτότητα είναι το πλαίσιο στο οποίο τα άτομα ενσυνείδητα ή ασυνείδητα ταυτίζονται με αυτούς που νιώθουν ένα δεσμό λόγω παρόμοιων παραδόσεων, συμπεριφορών, αξιών και πεποιθήσεων (Ott, 2021). Στις παρόμοιες παραδόσεις προφανώς εντάσσεται η «μουσικοχορευτική παράδοση», όπως

αυτή επισημάνθηκε από τον Νικηφόρο ως σύνολο και από όλους τους υπόλοιπους ως δύο διαφορετικές έννοιες, μουσική και χορός δηλαδή.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι στο λόγο των συμμετεχόντων επικρατεί μία «αντικειμενιστική» αντίληψη περί ταυτότητας όπως την περιέγραψε ο Cuche, και οι λοιποί προαναφερθέντες ερευνητές υπό το δικό τους πρίσμα, και τα άτομα αδυνατούν να περιγράψουν την ποντιακή ταυτότητα χωρίς αυτό το υποσύνολο χαρακτηριστικών (καταγωγή, μουσική, χορός, γλώσσα).

1.3.2 Χαρακτήρας, υπερηφάνεια, οικογένεια

Για την υπερηφάνεια, τον χαρακτήρα και την οικογένεια ως συστατικά στοιχεία της ταυτότητας οι συμμετέχοντες, σε αντίθεση με την προηγούμενη ομάδα χαρακτηριστικών, δεν έδωσαν μεγάλο όγκο πληροφοριών. Αυτό ενδεχομένως οφείλεται στη θολή εικόνα που είχαν γύρω από αυτά τα στοιχεία. Είναι εύλογη η αδυναμία τους να στηρίζουν θέσεις οι οποίες δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς στις τάξεις των Ποντίων και εν πολλοίς αποτελούν αυθαίρετες ατομικές υποθέσεις. Σε αντίθεση με άλλα στοιχεία που τουλάχιστον έως ένα βαθμό ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, τούτα τα στοιχεία είναι προϊόν της φαντασίας ορισμένων ατόμων. Αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός ότι καταγράφηκαν περισσότερες της μίας τέτοιες θεωρήσεις.

Παρόλα αυτά υπάρχει θεωρία που ανταποκρίνεται σε τέτοιου είδους θεάσεις της ταυτότητας. Συγκεκριμένα, κατά τον Cuche, ταυτότητα είναι ένα εργαλείο που αναδεικνύει την άρθρωση του ψυχολογικού και κοινωνικού στοιχείου στο άτομο, εκφράζει, δηλαδή, τη συνισταμένη των διαφόρων αλληλοδράσεων ανάμεσα στο άτομο και στο κοινωνικό του περιβάλλον (Cuche, 2001, σελ. 147). Έτσι ο ποντιακός χαρακτήρας και όλα τα γνωρίσματα που απορρέουν από αυτόν, είναι η αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμου και κοινωνικού περιβάλλοντος. Με άλλα λόγια, ο ποντιακός χαρακτήρας αντικατοπτρίζει το σύνολο των χαρακτηριστικών που αφομοιώνουν από το περιβάλλον τους οι Πόντιοι κατά τη διαδικασία κοινωνικοποίησης τους. Όπως αναμενόταν, αναδείχθηκαν μόνο τα χαρακτηριστικά που έχουν θετική χροιά, καθώς έτσι επιτυγχάνεται ευκολότερα η ταύτιση μεταξύ των μελών της ποντιακής συλλογικότητας. Κατά τον Θεοδωρίδη όταν κάποια άτομα αλληλοαναγνωρίζονται ως όμοια, αυτό σημαίνει ότι υπερτονίζουν μια ιδιότητα ως

κυρίαρχη, που τα καθιστά συμμετόχους ευρύτερων ομαδώσεων, αλλά και ότι αποκλείουν ή υποτονίζουν άλλες ιδιότητες (Θεοδωρίδης, 2001, σελ. 58).

Τέλος όσο αφορά στην υπερηφάνεια και το δέσιμο της οικογένειας συγκεκριμένα, αυτά αποκτούν νόημα μόνο ως μέρη του ευρύτερου συνόλου του χαρακτήρα. Μέσα σε αυτό το σύνολο αποκτούν αξία και συνεπικουρούν στην ανάδειξη του ποντιακού χαρακτήρα ως καλού και αγαθού, τρόπον τινά κατά το αρχαϊκό πρότυπο.

1.3.3 Το συναίσθημα ότι είσαι Πόντιος

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα (1.2 «Η αμφίσημη ερμηνεία της ποντιακής ταυτότητας») το συναίσθημα ότι είσαι Πόντιος αφορμάται από την «υποκειμενιστική» αντίληψη της ταυτότητας. Τα άτομα που υποστήριξαν αυτή την θέση στην ουσία εκτιμούν ότι η ποντιακή ταυτότητα είναι μια επιλογή και όχι μια παθητική πρόσληψη. Ωστόσο τα δύο αυτά άτομα ξεκαθάρισαν πως αυτό το στοιχείο δεν μπορεί να σταθεί μόνο του, «δεν αρκεί να θες να είσαι Πόντιος», αλλά αντίθετα ενισχύει την επιθυμία για υιοθέτηση και ανάδειξη όλων των υπόλοιπων στοιχείων της ποντιακής ταυτότητας. Ίσως από άγνοια, ίσως από ανασφάλεια και φόβο, εν τέλει, στράφηκαν στον πάγιο ορισμό της ποντιακής ταυτότητας μέσω προκαθορισμένων «αντικειμενικών» στοιχείων. Μολαταύτα η τοποθέτηση τους ανέδειξε και έναν διαφορετικό τρόπο σκέψης.

1.3.4 Κοινός τόπος, ταξίδια στον Πόντο

Η ποντιακή ταυτότητα, εξαιτίας της πολυπλοκότητας της, δεν είναι αμιγώς εθνοτική μα ούτε και εθνική, καθώς δεν υπάρχει κράτος σημείο αναφοράς, παρά το γεγονός ότι για ένα μικρό χρονικό διάστημα υπήρξε και τέτοια διεκδίκηση. Τοπική δεν θα μπορούσε να είναι έπειτα από τον ξεριζωμό, οπότε προκύπτει μια δυσκολία στον ακριβή προσδιορισμό της.

Για την πλειοψηφία των συμμετεχόντων ο κοινός τόπος ή/και το ταξίδι στον Πόντο είναι υψίστης σημασίας για την εδραίωση και διατήρηση του συναισθήματος της ποντιακότητας. Ο κοινός τόπος, εκ των πραγμάτων, δεν θα είναι ποτέ ξανά οι πατρογονικές εστίες, ωστόσο υπάρχουν υποκατάστατα όπως τα αμιγώς ποντιακά χωριά, οι ποντιακές γειτονιές και εσχάτως οι ποντιακοί σύλλογοι. Σε αυτούς τους χώρους «εδρεύει» η επιθυμία των Ποντίων για συνύπαρξη με τους ομοίους.

Ο άνθρωπος έχει την ανάγκη να βιώνει την ολοκλήρωση μέσα από την μοναδικότητά του, σε συνάρτηση όμως με τις «ρίζες» ή τον χώρο που χρειάζεται να διεκδικεί μέσα σε μία ομάδα, όπως η οικογένεια ή η κοινωνία (Fromm, όπως αναφέρεται στο Βαφέα και Χουντουμάδη, 2017). Κάνοντας την αναγωγή στις εθνικές/εθνοτικές συλλογικές ταυτότητες, φαίνεται ότι και οι αυτές, διεκδικούν μεταφορικά τον χώρο τους ανάμεσα στις υπόλοιπες ταυτότητες και κυριολεκτικά ένα κομμάτι γης όπου θα εντοπίζονται ευκολότερα. Η εύρεση αυτού του χώρου για την ποντιακή ταυτότητα είναι σαφώς δυσκολότερη κρίνοντας από τα λόγια των ερωτώμενων, αλλά και από τα ιστορικά γεγονότα. Γι' αυτό, άτομα όπως η Άννα και η Εύη όταν βρίσκουν πρόσφορο έδαφος εκφράζουν πιο άνετα την ποντιακότητά τους. Στον κατάλληλο χώρο (το ποντιακό χωριό) «είναι πιο εύκολο να νιώθουν Πόντιες και να ασχολούνται με αυτά τα πράγματα» κατά δήλωσή τους. Η Βεργέτη επιβεβαιώνει αυτή την διαδικασία ανάπλασης της ταυτότητας. Συγκεκριμένα, αναφέρει: «Η ταυτότητα αποτελεί δυναμικό φαινόμενο που αναπροσαρμόζεται συνεχώς στο πλαίσιο της σχέσης της ομάδας με τον κοινωνικό της περίγυρο» (Βεργέτη, 1992, σελ. 90). Ίσως, λοιπόν, θα έπρεπε η ποντιακή ταυτότητα να μην θεωρείται ως *de facto* κατάσταση, αλλά θα μπορούσε να εξετάζεται χρονικά και τοπικά.

Τα ταξίδια στον Πόντο, από την άλλη, καλύπτουν την ανάγκη σύνδεσης των ατόμων με μια πατρίδα. Είτε η ομάδα έχει μια πατρίδα, είτε θυμάται μια πατρίδα (Fearon, 2003, σελ. 7), όπως στην περίπτωση των Ποντίων δεύτερης γενιάς και έπειτα, τα άτομα συσπειρώνονται γύρω από αυτή και χτίζουν την ταυτότητά τους. Επειδή, λοιπόν, για τους Ποντίους η πατρίδα «εδρεύει» πλέον στη μνήμη, τα ταξίδια διατηρούν την θύμησή της ζωντανή. Η διέξοδος αυτή αποκτά βαρύνουσα σημασία για τους Ποντίους, εξαιτίας του τρόπου που αποχωρίστηκαν τις πατρογονικές εστίες. Η Κακάμπουρα επιβεβαιώνει: «Η βίαιη αποκοπή από τις ρίζες ενισχύει τη συναισθηματική βαρύτητα της πατρίδας που εγκατέλειψαν οι πρόσφυγες» (Κακάμπουρα, 2003, σελ. 301). Φαίνεται, λοιπόν, πως το τραύμα του ξεριζωμού μεταφέρεται από γενιά σε γενιά και οι προσπάθειες για την επούλωσή του παίρνουν διάφορες μορφές με το πέρασμα του χρόνου.

1.3.5 Συναναστροφή με Ποντίους 1^{ης} γενιάς

Απόρροια του κοινού τόπου, για τους συμμετέχοντες μεγαλύτερης ηλικίας, ήταν η συνύπαρξη με Ποντίους 1^{ης} γενιάς. Ο Στέλιος δηλώνει: «Είμαι τυχερός που πρόλαβα

τους παππούδες μου και γνώρισα και άλλους Ποντίους πρώτης γενιάς στο χωριό... Αυτοί μου έδειξαν τι σημαίνει πραγματικά να είσαι Πόντιος... Οι νεότερες γενιές είναι άτυχες επειδή δεν είχαν αυτή την ευκαιρία» δηλώνει χαρακτηριστικά. Στον ίδιο τόνο η Βασιλική σημειώνει: «[ποντιακή ταυτότητα Είναι ό,τι πρόλαβαν να μας μεταδώσουν οι παππούδες γιατί οι γονείς τρέχανε στα χωράφια όλη μέρα». Και σε αυτή την περίπτωση γίνεται εμφανής η πλαστικότητα της ποντιακής ταυτότητας. Η «αυθεντική» ποντιακή ταυτότητα για τους συγκεκριμένους συμμετέχοντες ήταν αυτή που έφεραν και μετέδωσαν οι Πόντιοι 1^{ης} γενιάς. Για άλλα άτομα όπως η Μαρία Π., η Ελένη και ο Νικηφόρος οι αναμνήσεις που έχουν από τους συγγενείς 1^{ης} γενιάς εμπλούτισαν τις ιστορικές τους γνώσεις, ενίσχυσαν το συναίσθημα ποντιακότητας και θα τους συντροφεύουν για πάντα.

Σχετικά με τη μνήμη ή/και λήθη που εμπλέκεται στη διαμόρφωση κάθε ταυτότητας ο Θεοδωρίδης αναφέρει:

Όπως το κάθε άτομο έτσι και το κάθε έθνος έχει την ξεχωριστή του ιστορία, τις δικές του μνήμες. Όμως, από την άλλη μεριά, το έθνος, όπως και το κάθε άτομο, κατασκευάζει εκ των υστέρων τη βιογραφία του, με αναμνήσεις, δηλαδή ξαναθυμάται επιλεκτικά, φωτίζοντας άλλες πλευρές της ζωής του, λησμονώντας άλλες. Όπως το κάθε άτομο δεν θυμάται την ιστορία του μόνο του, αλλά την ξαναθυμάται με την βοήθεια άλλων, έτσι και το συλλογικό-εθνικό Εμείς ξαναθυμάται το παρελθόν του με τη βοήθεια εξωτερικών παραγόντων. (Θεοδωρίδης, 2001, σελ. 60).

Να σημειωθεί για πολλοστή φορά ότι η ποντιακή ταυτότητα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως εθνική μολονότι εμφανίζει αρκετά στοιχεία που εντοπίζονται στις εθνικές ταυτότητες.

Για την διατήρηση της «πραγματικής» ποντιακής ταυτότητας όπως την πρέσβευαν οι Πόντιοι 1^{ης} γενιάς οι μηχανισμοί μνήμης έχουν μεγάλη σημασία. Μεταξύ αυτών των μηχανισμών ο πιο νοσταλγικός και γεμάτος συναισθήματα είναι γι' αυτούς τους συμμετέχοντες η συναναστροφή με τους προγόνους τους. Φυσικά όσο περνάνε τα χρόνια γίνεται όλο και δυσχερέστερη η επαφή με Ποντίους 1^{ης} γενιάς λόγω γήρατος, έτσι η ευθύνη για την διατήρηση της «αυθεντικής» ποντιακής ταυτότητας βαραίνει τη 2^η γενιά, στη συνέχεια την 3^η κ.ο.κ.. Όπως, όμως, η έννοια της ταυτότητας είναι ρευστή, έτσι και η μνήμη, ατομική ή συλλογική, είναι μεταβαλλόμενη από νέα

ερεθίσματα, αλλά και από τη χρονική απόσταση. Εκτός από τους εξωτερικούς παράγοντες που συμβάλλουν στη μεταβολή ή στη μετατόπιση μιας ανάμνησης, η μνήμη κάνει τη δική της επιλογή, έστω και αν υπάρχουν σε αυτή εσωτερικές αντιφάσεις (Passerini, 1998, σελ.224). Γι' αυτό, το σενάριο η ποντιακή ταυτότητα να διατηρηθεί ατόφια στο πέρασμα των χρόνων κρίνεται δυσοίωνο παρά τις όποιες προθέσεις έχουν μερικοί ή και όλοι οι Πόντιοι. Θα μπορούσε κάποιος σε αυτό το σημείο να υποθέσει ότι τελικά αυτό που μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά δεν είναι πάντα το ίδιο περιεχόμενο, αλλά μάλλον μία αίσθηση ταυτότητας.

1.3.6 Θέατρο, ενδυμασία, κουζίνα, συνήθειες, έθιμα

Είτε ως μέρη του συνόλου ποντιακή καθημερινότητα/ποντιακή παράδοση είτε μεμονωμένα ως θέατρο, ενδυμασία, κουζίνα, συνήθειες, έθιμα, τα στοιχεία αυτά θεωρήθηκαν δευτερεύοντα από τους συμμετέχοντες και ακόμα και αυτοί που τα ανέφεραν δεν εμβάθυναν σε αυτά. Απροσδόκητη αυτή η τάση, καθώς σύμφωνα με τη «αντικειμενιστική» θεώρηση η λαϊκή παράδοση, τα έθιμα, οι κοινές δραστηριότητες εντάσσονται στα χαρακτηριστικά μιας συλλογικής ταυτότητας. Ίσως αυτή η αδιαφορία να σχετίζεται με την απομάκρυνση των νεότερων γενεών από τον «αυθεντικό» ποντιακό τρόπο ζωής. Κάτι τέτοιο επιβεβαιώνουν οι απόψεις του Αλέξανδρου και του Στέλιου οι οποίοι θεωρούν ότι είναι αδύνατον να αναπαραχθούν στο 100% αυτά τα στοιχεία στη σημερινή εποχή δεδομένου του ότι η καθημερινότητα των ανθρώπων, πλέον, έχει αλλάξει άρδην. Ο μεν αναφέρει:

Αν θέλει κανείς, πραγματικά, να παραμείνει αναλλοίωτη η ποντιακή ταυτότητα έτσι όπως ήταν όλα τα προηγούμενα χρόνια, τότε πρέπει να παραμείνουν όλα, γιατί όλα είναι εξίσου σημαντικά, οποιοδήποτε στοιχείο και αν αλλάξεις τότε δεν θα έχεις να κάνεις με Ποντίους αλλά με μια ομάδα ανθρώπων που μοιάζει με Ποντίους αλλά δεν είναι Πόντιοι γιατί δεν φέρουν τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά και αυτό συμβαίνει τη σήμερα ημέρα. (Αλέξανδρος).

Ο δε τονίζει: «Δυστυχώς σήμερα ποιος ζει με έναν εντελώς παραδοσιακό τρόπο ζωής ούτως ώστε να καλλιεργήσει αυτή την ταυτότητα».

Πάντως υπάρχει θεωρητικό υπόβαθρο που αναδεικνύει τη σημασία των λαογραφικών στοιχείων σε μια συλλογική ταυτότητα. Αρχικά, ο Woodard υποστηρίζει πως η συλλογική ταυτότητα προσδιορίζεται από τη συμμετοχή του ατόμου σε κοινές

δράσεις της ομάδας που εντάσσεται (Woodard, 1999, σελ. 6). Έπειτα, ο Guibernau εκτιμά ότι το έθνος ορίζεται ως μια επώνυμη κοινότητα που μοιράζεται ένα ιστορικό έδαφος, κοινούς μύθους και αναμνήσεις, κοινή λαϊκή κουλτούρα, κοινούς νόμους και έθιμα (Guibernau, 2004, σελ. 127). Εντύπωση προκαλεί ότι τέτοια στοιχεία για την ποντιακή ταυτότητα «μετά βίας» αναφέρθηκαν, από τους ερωτώμενους. Πιθανώς να έχουν αποξενωθεί τόσο οι συμμετέχοντες από αυτά που να μην είναι σε θέση να διακρίνουν τον ρόλο που παίζουν στη σύνθεση της ποντιακής ταυτότητας. Ίσως πάλι, με το πέρασμα του χρόνου και την αλλαγή περιβάλλοντος να μεταβλήθηκε το περιεχόμενο των ορίων που διαφοροποιούν την ποντιακή από τις λοιπές ταυτότητες με τρόπο τέτοιο που δραστηριότητες της καθημερινότητας, λαογραφικά στοιχεία και έθιμα να έχουν ήσσονα σημασία.

1.3.7 Θρησκευτικότητα

Οι αναφορές στη θρησκευτικότητα ως στοιχείο της ποντιακής ταυτότητας δεν πλησίασαν ούτε στο ελάχιστο το αναμενόμενο. Μόλις ένας συμμετέχων μπήκε στη διαδικασία να παραθέσει τη θρησκευτικότητα ως μέρος της ποντιακής ταυτότητας. Ίσως η απομάκρυνση από τον χώρο της Εκκλησίας να δικαιολογούσε εν μέρει αυτή την αδιαφορία στις μικρότερες ηλικίες, αλλά η έλλειψη αναφορών διαπερνούσε όλες τις ηλικιακές ομάδες. Είναι πραγματικά απροσδόκητη η μη αναφορά στη θρησκευτικότητα, δεδομένης της ιστορίας των Ποντίων και της βαρύτητας που είχε η ορθόδοξη πίστη.

Σύμφωνα με τη Βεργέτη, ο ιδιαίτερος πολιτισμός των Ποντίων βιώνταν ως ελληνικός και οριοθετούσε κοινωνικά την ταυτότητα, διαφοροποιώντας και αντιδιαστέλλοντας τους Έλληνες της περιοχής από τον περιβάλλοντα αλλοεθνή κοινωνικό χώρο με τη θρησκεία, τη γλώσσα και γενικότερα τον τρόπο ζωής (Βεργέτη, 1993, σελ. 179). Σε μια ομάδα όπου η ορθόδοξη πίστη είναι ή τουλάχιστον ήταν για κάποιο διάστημα χαρακτηριστικό γνώρισμα, θα ήταν εύλογο, αν όχι ως κύριο χαρακτηριστικό πλέον, τουλάχιστον να κατείχε μια κάποια θέση στη συνείδηση των Ποντίων, η θρησκευτικότητα.

Μολαταύτα, το ζήτημα επιδέχεται λογικής εξήγησης, αν ιδωθεί υπό το πρίσμα της σχεσιακής θεώρησης της ταυτότητας (Cuche, 2001). Η θρησκεία είχε μεγάλη σημασία για τους Ποντίους όσο ζούσαν σε επαφή με μουσουλμάνους, πλέον όμως δεν είναι ένα στοιχείο διαφοροποίησης από τις περιβάλλουσες ταυτότητες. Τώρα που

ζουν με μη Ποντίους Έλληνες η θρησκεία χάνει τη σημασία της γιατί δεν βοηθάει στη χάραξη συνόρων στην καθημερινή ζωή, μιας και οι λοιποί Έλληνες είναι και αυτοί ως επί το πλείστον χριστιανοί ορθόδοξοι.

1.3.8 Καθαρότητα, επιθυμία για ενσωμάτωση στην Ελλάδα

Η καθαρότητα και η επιθυμία για ενσωμάτωση στην Ελλάδα είναι στοιχεία που συνθέτουν την ποντιακή ταυτότητα, όπως αυτή νοούνταν μέχρι τον ξεριζωμό. Η μία συμμετέχουσα που αναφέρθηκε σε αυτά επιχείρησε να αναδείξει την συνέχεια που έχει η ποντιακή ταυτότητα στο πέρασμα των χρόνων.

Όσο αφορά στα παραδείγματα που έδωσε η Βασιλική για την καθαρότητα της ποντιακής ταυτότητας, αυτά είχαν να κάνουν με ορισμένες πάγιες τακτικές των Ποντίων. Αφενός δεν δέχονταν οι γυναίκες να παντρεύονται μουσουλμάνους και τις «εξοστράκιζαν» από το χωριό και αφετέρου αρραβώνιαζαν τα παιδιά από πολύ μικρή ηλικία προκειμένου να μην τα παίρνουν Τούρκοι. Αυτές οι μέθοδοι διασφάλιζαν το αίσθημα ιστορικής συνέχειας (Arce, 1982, σελ. 137) για τους Ποντίους και εδραίωναν την εικόνα που έχουν οι άλλοι γι' αυτούς, αλλά και αυτοί για τον εαυτό τους. Σύμφωνα με την εξής θεώρηση: «Η συλλογική ταυτότητα αποτελεί συνάρτηση του τρόπου με τον οποίο μία ομάδα ή μία συλλογικότητα βλέπει τον εαυτό της [ή επιθυμεί να τον βλέπει] και του τρόπου με τον οποίο οι άλλοι βλέπουν αυτή την ομάδα. Δηλαδή, η συλλογική ταυτότητα από τη μία είναι η αυτοεικόνα και από την άλλη η στερεοτυπική αντίληψη των άλλων» (Arts και Halman, 2006, σελ. 181). Η καθαρότητα της εικόνας των Ποντίων και προς τα μέσα (στα μέλη της συλλογικότητας) και προς έξω (σε όλους τους υπόλοιπους) διασφαλιζόταν με τακτικές όπως οι προαναφερθείσες.

Για την ελληνικότητα της ποντιακής ταυτότητας πολλά ειπώθηκαν, τίποτα όμως δεν την αναδεικνύει περισσότερο από την ακόλουθη δήλωση της Βασιλικής «Ως Έλληνες του Πόντου η ψυχή τους ήταν ελληνική απλά η πατρίδα τους ήταν ο Πόντος». Αυτή η θέση ενισχύεται και από τους Κοταλακίδη και Χαλκία όταν κάνουν λόγο για την «προϋπάρχουσα έντονη αίσθηση ελληνικότητας των Ποντίων» (Κοταλακίδης και Χαλκία, 2003, σελ. 153). Ακόμα και η άποψη της Βασιλικής ότι οι Πόντιοι «θέλαν την ένωση με την Ελλάδα, είναι γνωστό άλλωστε από την ιστορία και την Μεγάλη Ιδέα» τεκμαίρεται από τα λόγια της Βεργέτη: «Η συλλογική ταυτότητα του ελληνισμού στον Πόντο ήταν ελληνική. Το ιστορικό πλαίσιο την ευνοούσε. Τον 19^ο

αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} επικρατούσε το αίτημα για εθνική ολοκλήρωση, δηλαδή για ενσωμάτωση στο εθνικό κράτος του συνόλου του εδάφους επάνω στο οποίο κατοικούσαν συμπαγείς ομοεθνείς πληθυσμοί. Στην περίπτωση της Ελλάδας η κυρίαρχη Ιδεολογία εκφράστηκε από τη Μεγάλη Ιδέα» (Βεργέτη, 1992, σελ. 87).

Παρά την έντονη συναισθηματική φόρτιση, η Βασιλική κατάφερε να αρθρώσει λόγο που τεκμηριώνεται επιστημονικά και ανταποκρίνεται, τουλάχιστον εν μέρει, στην κατάσταση που επικρατούσε στον Πόντο πριν τον διωγμό. Μπορεί η ελληνικότητα των Ποντίων να φαντάζει ως ευσεβής πόθος ή ιστορική ανακρίβεια, μα χάρη σε θέσεις όπως της Βασιλικής αναδεικνύεται το πόσο διαφορετική ήταν η πραγματικότητα. Η ελληνικότητα δεν ήταν προϊόν φαντασίας ορισμένων κατοίκων του Πόντου, μα ένας υπαρκτός στόχος για το σύνολο της ποντιακής κοινότητας.

1.3.9 Μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας – Αποτυχημένες προσπάθειες και εμπόδια

Δύο θεωρήσεις που δίνουν τροφή για σκέψη εντοπίζονται μέσα στο σύνολο των πολλών και ξεχωριστών που εντάσσονται στην ενότητα *Μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας – Αποτυχημένες προσπάθειες και εμπόδια*. Η μία είναι ότι οι νέοι αδιαφορούν και δεν εμβαθύνουν στα της ποντιακής ταυτότητας και η άλλη ότι οι δύο πρώτες γενιές, με τον τρόπο τους εμπόδισαν την ανάδειξη της ποντιακής ταυτότητας.

Η πρώτη θεώρηση διαπνέει το σύνολο των μεγαλύτερων σε ηλικία συμμετεχόντων. Άλλοι την εκφράζουν ρητά και άλλοι δείχνουν δυσφορία όταν η συζήτηση οδηγείται εκεί. Ακόμα και αυτοί που επιχείρησαν να εμφυσήσουν την ποντιακή ταυτότητα στις νεότερες γενιές, όπως η Μαρία Α. και η Μαρία Π. με τα παιδιά τους, αποτυγχάνουν και το φέρνουν βαρέως. Οι εξής αντίστοιχες δηλώσεις αναδεικνύουν την απογοήτευση τους γι' αυτό το γεγονός: «Όσες φορές προσπάθησα μέσω του χορού ή μιλώντας στα ποντιακά, αυτά [τα παιδιά] αντιδρούσαν, δεν ήθελαν, έλεγαν δεν είμαστε ούτε από το ένα ούτε [πόντιοι] από το άλλο [τοπική καταγωγή του πατέρα], είμαστε νεοέλληνες», «Τον γιο μου δεν τον επηρέασα [σχετικά με την ποντιακή καταγωγή του] και ήταν λάθος μου». Όπως λέει και ο Θεοδωρίδης, το κάθε άτομο δεν θυμάται την ιστορία του μόνο του, αλλά την ξαναθυμάται με την βοήθεια άλλων, έτσι και το συλλογικό-εθνικό Εμείς ξαναθυμάται το παρελθόν του με τη εξωτερική βοήθεια (Θεοδωρίδης, 2001, σελ. 60). Αυτό που δεν αποσαφηνίζεται όμως είναι από πού προκύπτει αυτή η άρνηση των νέων που εν τέλει οδήγησε στην αποτυχημένη

προσπάθεια των δύο γυναικών και ενδεχομένως και άλλων ατόμων που αποπειράθηκαν το ίδιο.

Αυτή η απροθυμία των νέων και η αποστροφή σε ορισμένες περιπτώσεις, προς την ποντιακή ταυτότητα εντοπίζεται και στον λόγο της Βεργέτη. Συγκεκριμένα αναφέρει πως ένα μέρος της γενιάς αυτής (τρίτη γενιά) έχει χάσει την ιστορική της μνήμη, υφίσταται μόνο η γνώση του ονόματος της ιδιαίτερης πατρίδας των παππούδων και γιαγιάδων στον Πόντο και αναμνήσεις από τις διώξεις της οικογένειας, οι οποίες όμως πολλές φορές στερούνται χρονολογικής ακρίβειας (Βεργέτη, 1992, σελ. 92). Επομένως είναι βάσιμες οι ανησυχίες των γηραιότερων, η ποντιακή ταυτότητα όπως την βίωσαν αυτοί, θα αλλοτριωθεί ου μη και θα χαθεί. Η Βασιλική περιγράφει γλαφυρά αυτό τον φόβο κάνοντας μια δυσοίωνη πρόβλεψη:

Η καταγωγή γίνεται μεικτή με το πέρασμα των χρόνων, οι ρίζες χάνονται, το λάστιχο της ποντιακότητας μπορείς να το τραβήξεις λίγο ακόμα, αλλά σύντομα θα σπάσει, από ένα σημείο και μετά όλων των ανθρώπων η τοπική/εθνοτική ταυτότητα θα απορροφηθεί από την ενιαία, ελληνική, εθνική ταυτότητα. (Βασιλική).

Αντίθετα, για τους Ποντίους μεγαλύτερης ηλικίας η ιδιαίτερη συλλογική τους ταυτότητα έχει ακόμα βαρύνουσα σημασία. Εκτιμούν τους ξένους όταν μαθαίνουν ότι μετέχουν της ίδιας ταυτότητας, νιώθουν οικειότητα όταν βρίσκονται ανάμεσα σε ομοίους και αναζητούν τη συνύπαρξη με συμπατριώτες τους. Οι Arts και Halman εκτιμούν πως η συλλογική ταυτότητα αποτελεί, μεταξύ άλλων, τον τρόπο με τον οποίο μία ομάδα ή μία κοινότητα βλέπει ή επιθυμεί να βλέπει τον εαυτό της (Arts και Halman, 2006, σελ. 181). Όντας ανάμεσα σε ομοίους οι Πόντιοι αυτοί ενισχύουν το συναίσθημα της ποντιακότητας και αποκρυσταλλώνουν την αυτοεικόνα τους.

Εξετάζοντας τη δεύτερη θεώρηση, προκύπτει ευθύς εξαρχής ένα μεγάλο ερώτημα: Πώς γίνεται οι ίδιοι οι άνθρωποι που ασπάζονται μια ταυτότητα να την «πολεμάνε», έστω και ακούσια; Κατά τον Στέλιο «η πρώτη γενιά δεν ένιωθε την ανάγκη να αποδείξει ότι είναι κάτι συγκεκριμένο [Πόντιοι], ούτε όμως ντρεπόταν γι' αυτό που ήταν, δεν το έκρυβε», «η δεύτερη γενιά έφερε ως βάρος την ποντιακή καταγωγή και δεν εκφραζόταν ανοιχτά γι' αυτή, σε αυτή την εσωστρέφεια συνέβαλαν και τα ανέκδοτα για τους Ποντίους που άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους». Σύμφωνα με την Hirschon σε αυτή την τάση επίσης συνέβαλε «το αντιπροσφυγικό κλίμα στην

Ελλάδα και η αδιαφορία του ελληνικού κράτους» (Hirschon, 2006, σελ. 90-91). Ίσως οι Πόντιοι μη έχοντας άλλη επιλογή και με σκοπό τη γρηγορότερη ενσωμάτωση από την Ελλάδα να απαρνήθηκαν την ιδιαίτερη εθνοτική/πολιτισμική/τοπική ταυτότητά τους. Ίσως πάλι να αδιαφορούσαν ειλικρινά, ειδικά η πρώτη γενιά.

Το μόνο που μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα είναι ότι μπροστά στην εθνική ελληνική ταυτότητα όλες οι άλλες έχουν δευτερεύουσα σημασία και αυτό το πιστοποιήσαν όλοι οι συμμετέχοντες με εμφατικό τρόπο. Η ποντιακή ταυτότητα εκφράζεται ως δικαίωμα στην πολιτισμική και ιστορική ιδιαιτερότητα, το αίτημα αυτό δεν δηλώνει τάση απόσχισης, αντίθετα η διεκδίκησή του αποτελεί παράγοντα ισχυροποίησης της κοινής εθνικής ταυτότητας, η ενότητα εξασφαλίζεται μέσα από την ιδιαιτερότητα, γιατί η τελευταία αντιμετωπίζεται ως η μετεξέλιξη της κοινής αρχικής συλλογικής ταυτότητας σε διαφορετικούς γεωγραφικούς χώρους, όπως επιβεβαιώνει η Βεργέτη (Βεργέτη, 1993, σελ. 220).

2. Μουσική γενικότερα

Για τη θεματική ενότητα της μουσικής πέραν της ποντιακής, δεν ειπώθηκαν πολλά, δεν έγινε ιδιαίτερη εμβάθυνση. Μολονότι αναφέρθηκαν γνωρίσματα όμοια με αυτά της ποντιακής μουσικής, όπως ψυχαγωγικός χαρακτήρας («φωλιά όπου ξεφεύγω από τα προβλήματά μου»), διασκεδαστικός χαρακτήρας («ανεβάζει την ψυχολογία», «σε κάνει ορεξάτο για τη δουλειά»), κοινωνικοποιητικός χαρακτήρας («έχει διαμορφωτικό χαρακτήρα») και για όλους ήταν «αναπόσπαστο κομμάτι της πραγματικότητας», άπαντες περνούσαν στο θέμα, το οποίο ήθελαν πραγματικά να μιλήσουν.

Η μουσική, μαζί με τη γλώσσα, αποτελούν τους παλαιότερους γνωστούς κώδικες επικοινωνίας του ανθρώπου (Ψαλτοπούλου, 2015, Harris, 2009). Οι Πόντιοι, λοιπόν, έχουν την ποντιακή μουσική για να επικοινωνούν.

3. Ποντιακή μουσική

Η μουσική ανέκαθεν διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση ατομικών αλλά και συλλογικών ταυτοτήτων. Η μουσική παρέχει ένα μέσο καθορισμού της θέσης, του «ανήκειν» ενός ατόμου, αλλά και ένα μέσο διαχωρισμού της οικείας ομάδας από τις υπόλοιπες (Folkestad, 2002, σελ. 151). Είναι με άλλα λόγια, ένα απο τα συμβολικά μέσα με τα οποία οι ομάδες χαράσσουν όρια γύρω από τον εαυτό τους.

Ήδη από την αρχή κάθε συνέντευξης και την εισαγωγή στα θέματα προς συζήτηση, όλοι οι συμμετέχοντες διακριτικά (με κάποια χειρονομία ή βλέμμα) ή ανοιχτά (με επιφωνήματα, λέξεις ή φράσεις ανυπομονησίας) φανέρωναν την επιθυμία τους να μιλήσουν για την ποντιακή μουσική και ό,τι αυτή συνεπάγεται. Αυτό εικάζεται ότι συνέβαινε διότι, εκ των μέσων που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να παράξουν ένα ισχυρό αίσθημα κοινότητας και ταυτότητας η μουσική πιθανότατα είναι το πιο προσωπικό και μεστό νοήματος (Hebert και Campbell, 2000, σελ. 16).

Οι άνθρωποι, διαχρονικά, χρησιμοποιούν τη μουσική ως ένα μέσο έκφρασης και συνταύτισης. Παρόλο που οι σκοποί και οι λειτουργίες της διαφέρουν από κουλτούρα σε κουλτούρα, πολλές φορές και εντός της ίδιας κουλτούρας, φέρουν ποικίλα, κοινά χαρακτηριστικά (Folkestad, 2002, σελ. 151). Για τις λειτουργίες της ποντιακής μουσικής οι συμμετέχοντες έδωσαν πληθώρα ετερόκλητων μα και αξιοσημείωτων αναφορών.

3.1 Η ποντιακή μουσική ως μέσο διασκέδασης

Όπως ήταν αναμενόμενο, η διασκεδαστική λειτουργία της ποντιακής μουσικής ήταν σημείο αναφοράς για όλους. Λογικό άλλωστε, μιας και η μουσική ήταν και παραμένει ένα σημαντικό κομμάτι της ζωής των ανθρώπων, καθιστά την καθημερινότητα τους ευκολότερη, τους φέρνει πιο κοντά, τους δίνει τη δυνατότητα να χορέψουν και να γιορτάσουν, να διώξουν την κούραση και να κοιμίσουν τα παιδιά τους (Folkestad, 2002, σελ. 151). Εν πολλοίς η ποντιακή μουσική μοιράζεται τον διασκεδαστικό χαρακτήρα με όλα τα υπόλοιπα είδη μουσικής.

Ένα ακόμα στοιχείο σύνδεσης ποντιακής με την υπόλοιπη μουσική είναι το χάσμα που εντοπίζεται μεταξύ των νεότερων ή/και σύγχρονων ακουσμάτων και των παλαιότερων. Για τις προηγούμενες γενιές υπάρχει σαφής διαχωρισμός μεταξύ «παλιάς», «παραδοσιακής», «όπως μας την έμαθαν οι παππούδες μας», «από στόμα σε στόμα», «ποιοτικής» ποντιακής μουσικής από τη μία και «νεότερης», «ελαφρότερης», «επώνυμης», «σκυλοποντιακής» από την άλλη. Το σενάριο αυτό φαντάζει αληθές αν υποθεθεί ότι οι νεότερες γενιές έχουν απαρνηθεί την μουσική ως «αισθητικό αντικείμενο» (Cates, 2013) και την χρησιμοποιούν μονάχα ως μέσο εκτόνωσης. Μια τέτοια εκτίμηση όμως, μπορεί να είναι επισφαλής καθώς η κάθε

γενιά εξιδανικεύει την εποχή της, αποκρύπτει μελανά σημεία και υποτιμά την πρόοδο που επιτυγχάνεται με το πέρασμα των χρόνων.

3.2 Η ποντιακή μουσική ως μέσο ψυχαγωγίας

Η άποψη των γηραιότερων συμμετεχόντων για την διαφορά παλαιάς και νεότερης ποντιακής μουσικής αποκτά κάποια συνοχή, υπό το πρίσμα της ποντιακής μουσικής ως μέσου ψυχαγωγίας. Πράγματι, τα νεότερα τραγούδια που συνετέθησαν σε ελληνικό έδαφος, έχουν αποκοπεί από τη λαϊκή, δημοτική φύση της ποντιακής μουσικής, καθώς αποτελούν επώνυμες δημιουργίες, με σκοπό αφενός την ανάδειξη του εκάστοτε καλλιτέχνη και αφετέρου την διασκέδαση των ακροατών. Δεν εκφράζουν πλέον τα ποντιακά τραγούδια τον πόνο, τις ανησυχίες, την ιστορία της ποντιακής συλλογικότητας, παρά μόνο στέκουν ως υποπροϊόντα ενός πάλαι ποτέ ακμαίου πολιτισμικού/μουσικού κεφαλαίου.

Η μουσική, όπως αποσαφηνίστηκε και παραπάνω, υπάρχει παντού στην καθημερινή ζωή. Επηρεάζει τον τρόπο ζωής των ανθρώπων, το πώς αισθάνονται, το πώς αντιλαμβάνονται το περιβάλλον τους, τον τρόπο που σκέφτονται και συμπεριφέρονται (Schafar, 2016). Για τους Ποντίους όμως, ή μάλλον για τους Ποντίους συμμετέχοντες μεγαλύτερης ηλικίας, η ποντιακή μουσική δεν τους δίνει πλέον τη δυνατότητα να σκέφτονται, παρά μόνο να ξεχνιούνται.

Κατά τον Cates, πολλά άτομα αναζητούν στη μουσική απαντήσεις σε ζητήματα υπαρξιακής και όχι μόνο φύσεως (Cates, 2013). Από ό,τι φαίνεται, η Βασιλική είναι ένα από αυτά τα άτομα. Γλαφυρά δηλώνει «οι νέοι φτάνουν στο πάνω πάνω κομμάτι της τούρτας, την διασκέδαση, δεν πάνε στο πιο κάτω, το σιροπιασμένο που είναι και πιο γλυκό, δεν εντρυφούν στο βαθύτερο νόημα των στίχων, δεν ενδιαφέρονται να ανακαλύψουν γιατί και υπό ποιες συνθήκες γράφτηκαν αυτοί οι στίχοι». Ο LeBlanc, μεταξύ άλλων, εκτιμά πως τα παιδιά είναι πιο δεκτικά σε ακούσματα από ότι οι ενήλικες (LeBlanc και άλλοι, 1996). Προσθέτοντας την άποψη της Βασιλικής σε αυτή την θέση, εξάγεται το συμπέρασμα ότι τα παιδιά, οι νέοι, οι νεότερες γενιές είναι πιο δεκτικά σε αυτά τα ακούσματα που είναι ουδέτερα, δεν δημιουργούν προβληματισμούς, αντίθετα ευνοούν την διασκέδαση, την σπατάλη του χρόνου δίχως εμβάθυνση.

3.3 Η ποντιακή μουσική ως ώθηση για την αναζήτηση των ριζών και αναβίωση του παρελθόντος – Η ποντιακή μουσική ως ένα ζωντανό μεταβιβάσιμο κομμάτι της ιστορίας των Ελλήνων του Πόντου, μια δεξαμενή γνώσεων

Η ποντιακή μουσική ως ώθηση για την αναζήτηση των ριζών και ως δεξαμενή γνώσεων είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Από τη μία γεννάται η επιθυμία για ανακάλυψη του παρελθόντος και από την άλλη παρέχεται η πρόσβαση στο αντίστοιχο σύνολο πληροφοριών. Η ποντιακή μουσική είναι κατάλληλη γι' αυτόν που θέλει να βρει το κίνητρο να μάθει, αλλά και γι' αυτόν που έχει το κίνητρο αλλά δεν έχει πρόσβαση στις σχετικές πηγές. Έτσι την βιώνουν τα άτομα που έλαβαν μέρος στις συνεντεύξεις και επιβεβαιώνουν και οι επιστήμονες.

Κατά τον Roberson, ιστορίες και συλλογικές εμπειρίες, γενικότερα, γίνονται αντικείμενο αφήγησης σε τραγούδια. Η μουσική, για τον ίδιο, είναι ένα μέσο για τη μεταλαμπάδευση ιστορικής συνείδησης από γενιά σε γενιά, τη διατήρηση και τη διαμόρφωση μιας συνείδησης της διασποράς, η οποία γίνεται σημαντικό μέρος της πολιτισμικής ταυτότητας μιας ομάδας (Roberson 2010). Ειδικότερα, κατά τον Klein, η μουσική διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στη μεταβίβαση μιας ιδιαίτερης ταυτότητας από μετανάστες της πρώτης γενιάς σε εκείνους της δεύτερης και τρίτης γενιάς που δεν έχουν τη δική τους εμπειρία από την πατρίδα των γονιών και των παππούδων τους (Klein, 2005). Έτσι ερμηνεύεται και η εξής αναφορά της Μαρίας Π.: «Με αφορμή τη [ποντιακή] μουσική έμαθα πολλές ιστορίες από τη γιαγιά μου». Παρομοίως, η Ελένη δηλώνει: «Η γιαγιά μου τραγουδούσε ποντιακά στιχάκια και με αφορμή αυτά εξιστορούσε γεγονότα από την ζωή στον Πόντο». Σε αυτές τις περιπτώσεις, χρησιμοποιείται η έννοια της θύμησης (ή αλλιώς μνήμη), η οποία δεν διατηρείται ως αφηρημένη συλλογική μνήμη, αλλά αντίθετα είναι συγκεκριμένα άτομα (μέλη της ομάδας) που την κρατούν ζωντανή (Klein, 2005).

Ο Σίμου, με το έργο του, επιβεβαιώνει τις πρότερες θεωρήσεις. Γι' αυτόν η μουσική, και κυρίως η παραδοσιακή μουσική, είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη μνήμη της εκάστοτε κοινότητας και λειτουργεί ως μέσο για την αναδόμηση εικόνων του παρελθόντος. Επίσης, φέρνει στο νου εικόνες κι αναμνήσεις και ταυτόχρονα παρέχει τη δυνατότητα «αντικειμενοποίησής» τους (Σίμου, 1997, σελ. 8). Με τη σειρά του ο Νικηφόρος εκτιμά ότι η ποντιακή μουσική «κουβαλάει μνήμες, συναισθήματα και εξυπηρετεί κάποιες τελετουργίες». Επομένως δεν προκαλεί έκπληξη ότι τα

λαοφιλέστερα ποντιακά τραγούδια είναι αυτά, τα οποία σχετίζονται με γεγονότα που πυροδοτούν έντονα αισθήματα συλλογικότητας (Ευσταθιάδης, 1992).

Μια διαφορετική σκοπιά αποκαλύπτει ο Hammarlund, μέσω της κατηγοριοποίησης της μουσικής. Η μουσική, λοιπόν, είναι είτε «εμβληματική» είτε «καταλυτική». Όταν η μουσική μετουσιώνεται σε «εμβληματική» εξυψώνεται ως έμβλημα μπροστά στην ομάδα, ως πολιτισμική σημαία, γύρω από την οποία συστοιχίζονται οι δεσμοί με τον ένδοξο παρελθόν και την πολιτισμική κληρονομία. Από την άλλη βέβαια υπάρχει και η «καταλυτική» μουσική. Σε αυτή την περίπτωση η μουσική λειτουργεί ως «καταλύτης» στη «χημεία» της κοινωνίας ο οποίος παράγει το αίσθημα του «ανήκειν» στην εκάστοτε κοινότητα (Hammarlund, όπως στο Folkestad, 2002, σελ. 156). Θα μπορούσε να ειπωθεί, με άλλα λόγια, ότι η εμβληματική απευθύνεται προς το εξωτερικό της ομάδας και η καταλυτική προς το εσωτερικό της. Υπό αυτό το πρίσμα μπορεί η ποντιακή μουσική να ιδωθεί ως ένα σύνολο αναφορών στο παρελθόν και την πορεία του ποντιακού ελληνισμού στον χρόνο, αλλά και ως μέσο ενίσχυσης του συναισθήματος της ποντιακότητας, περισσότερα όμως γι' αυτή την πτυχή της μουσικής ακολουθούν στην αμέσως επόμενη ενότητα.

3.4 Η ποντιακή μουσική ως παράγοντας κοινωνικοποίησης

Η μουσική είναι μια εμπειρία (είτε ατομική είτε συλλογική), μια κοινωνικοποιητική δραστηριότητα που φέρνει τους ανθρώπους κοντά (Turino, 2008). Πολλά άτομα αξιοποιούν, μεταξύ άλλων, τον κοινωνικοποιητικό χαρακτήρα της (Cates, 2013). Πιο συγκεκριμένα, η κοινωνικοποιητική λειτουργία της ποντιακής μουσικής είναι μια ιδέα που διαπνέει το σύνολο των συμμετεχόντων. Κάποιοι υπονοώντας τη και άλλοι με σαφήνεια αναφέρθηκαν σε αυτή.

Η μουσική, σε ό,τι έχει να κάνει με την έκφραση και μετάδοση συλλογικής ταυτότητας εθνικού ή/και εθνοτικού τύπου, έχει δύο κύριες λειτουργίες, την «εσωστρεφή» και την «εξωστρεφή». Στη μεν εσωστρεφή, η μουσική χρησιμοποιείται για την σύσφιξη των δεσμών εντός της ομάδας και την ενδυνάμωση του αισθήματος του «ανήκειν». Στη δε εξωστρεφή, η μουσική χρησιμοποιείται για να είναι σαφές εντός και εκτός της ομάδας ότι το άτομο φέρει τα χαρακτηριστικά και αποτελεί ένα τυπικό μέλος της τάδε ή δείνα ομάδας (Folkestad, 2002, σελ. 156). Έτσι και η ποντιακή μουσική λειτουργεί ως παράγοντας ομογενοποίησης και θωράκισης της ποντιακής συλλογικότητας.

Από την πλευρά της η Σοφία εκτιμά: «Η (ποντιακή) μουσική συμβάλλει στη διατήρηση μιας κατάστασης μέσα από την ανάδειξη ορισμένων προτύπων». Αυτή η «κατάσταση», όπως το έθεσε η Σοφία ή «πολιτισμός» όπως το ορίζει ο Jorgensen πιο εύστοχα, είναι ένα πολύτιμο ανθρώπινο εγχείρημα και η μουσική, οι τέχνες, οι γλώσσες, οι θρησκείες, οι μύθοι και οι τελετουργίες που τον απαρτίζουν πρέπει να μεταδίδονται προσεκτικά στους νέους (Jorgensen, 2003, σελ. 139). Αυτή ακριβώς την στάση εκφράζει με ακόμα πιο ριζοσπαστικό τρόπο ο Rolling. Γι' αυτόν η μουσική, είναι ένα αγαθό, ένα ανθρώπινο δικαίωμα που όποιος επιθυμεί να είναι κοινωνός ενός πολιτισμού δεν πρέπει να στερείται, μιας και μόνο έτσι η μουσική θα αποτελέσει παραγωγική μονάδα στην εξέλιξη μιας κοινωνίας (Rolling, 2011). Υπό αυτό το πρίσμα, αποκτά νόημα το δεύτερο σκέλος της δήλωσης της Σοφίας, όπου προσδοκά «να γίνεται η επιλογή κατάλληλων τραγουδιών, προκειμένου τα παιδιά να έχουν σωστές προσλαμβάνουσες».

Με τη σειρά της, η θέση του Νικηφόρου έχει επιστημονικό έρεισμα: «Η ποντιακή μουσική είναι ένα μέσο κοινωνικοποίησης, γιατί από μόνη της η διαδικασία αυτή σε κάνει να θες να τη μεταλαμπαδεύσεις, να επικοινωνήσεις με άλλους, να δεις αν το βλέπουνε και αυτοί έτσι όπως το βλέπεις και εσύ». Η Κοκκίδου και άλλοι, θεωρούν ότι η μουσική είναι μια ζωντανή κοινωνική πρακτική και βασικό στοιχείο οποιασδήποτε κοινωνίας όπου οι άνθρωποι την χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους μεταφέροντας πολιτισμό (το παρελθόν τους) (Κοκκίδου, και άλλοι, 2019). Τελικά, η ποντιακή μουσική και σε αυτή την περίπτωση δεν ξεφεύγει από την κανονικότητα των υπόλοιπων ειδών μουσικής. Επιτελεί τις ίδιες λειτουργίες και φέρει τα ίδια χαρακτηριστικά. Μα χάρη σε αυτή οι άνθρωποι μιας συγκεκριμένης κοινότητας βρίσκουν μέσο έκφρασης και συσπειρώνονται γύρω της. Μπορεί, λοιπόν, να μη διαφέρει, φαίνεται όμως ότι έχει την ίδια δύναμη, ενδεχομένως και περισσότερη αν συνυπολογιστεί η βαρύνουσα συναισθηματική σημασία που φέρει.

3.5 Η ποντιακή μουσική ως αντικείμενο λογοκρισίας και ως υπερβατική δύναμη

Σε αυτή την ενότητα τρεις περιπτώσεις ξεχώρισαν για την ιδιαιτερότητα και το ενδιαφέρον που γενικότερα παρουσιάζουν. Η προσπάθεια ερμηνείας τους ακολουθεί στη συνέχεια.

Αρχικά η Μαρία Α. και ο Στυλιανός αντιμετωπίζουν πρόβλημα, καθώς δεν τους επιτρέπεται, έμμεσα ή άμεσα, να ακούν ανά πάσα ώρα και στιγμή ποντιακή μουσική. Αυτό μπορεί να οφείλεται είτε σε εσωτερικούς (φόβος, ανασφάλεια) είτε σε εξωτερικούς (επικριτικός περίγυρος, λογοκρισία) παράγοντες. Όσο αφορά στους εξωτερικούς παράγοντες, τα εμπόδια μπορεί να τίθενται επειδή η μουσική που υπόκειται και ελέγχεται από το κράτος μέσω ιδρυμάτων όπως τα υπουργεία πολιτισμού και από εμπορικά ιδρύματα όπως η μουσική βιομηχανία, η διαφήμιση και τα μέσα ενημέρωσης, διαδραματίζει ισχυρό ρόλο στη δημιουργία και τον καθορισμό ομάδων, στην ταυτοποίηση και την ταξινόμησή τους και στον προσδιορισμό του ποιος μπορεί να συνδέεται ή να ταυτίζεται με αυτούς και ποιος όχι (Rice, 2007, σελ. 31). Την εκτίμηση αυτή ενισχύει και ο Bohlman που φέρνει στο προσκήνιο την εργαλειοποίησή της μουσικής. Πιο συγκεκριμένα, θεωρεί πως κάθε μουσική μπορεί να «λειτουργήσει» σε οποιοδήποτε πολιτισμικό πλαίσιο, αρκεί, φυσικά, να είναι προς όφελος των παραγωγών και των καταναλωτών (Bohlman, 2003). Κατά την εκτίμηση ή μάλλον κατά το βίωμα αυτών των δύο συμμετεχόντων η ποντιακή μουσική δεν εξυπηρετεί τα συμφέροντα των παραγωγών της μουσικής, ούτε ικανοποιεί τις επιθυμίες της πλειοψηφίας των καταναλωτών, επομένως προωθείται μουσική άλλου/άλλων ειδών και αναπόφευκτα η ποντιακή μουσική περιθωριοποιείται.

Έπειτα οι συγκινησιακά φορτισμένες τοποθετήσεις της Βασιλικής και της Μαρίας Π. εγείρουν το ενδιαφέρον. Μολονότι είναι δύο από τις μεγαλύτερες ηλικιακά συμμετέχουσες, εκφράστηκαν, ενδεχομένως, με την μεγαλύτερη ένταση και πάθος από όλους. Κατά τον Dabback, σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, 60 χρονών και άνω φάνηκε πως η ενασχόληση με τη μουσική (εκτέλεση, ακρόαση, σύνθεση) τους βοήθησε να αποτρέψουν συναισθήματα στασιμότητας και τους διευκόλυσε στην ομαλότερη διάπλαση της ταυτότητάς τους ως υγιείς ενήλικες (Dabback, 2010). Επιπλέον, φαίνεται πως με συγκεκριμένες μουσικές επιλογές οι συμμετέχοντες ανακαλούσαν εμπειρίες ζωής, γεγονότα και συναφή συναισθήματα, και εκτός αυτών, η μουσική ήταν ένας τρόπος αυτοπροσδιορισμού (Dabback, 2007). Επομένως δεν προκαλούν εντύπωση ότι θέσεις όπως οι παρακάτω διατυπώθηκαν από γηραιά άτομα: «Αν μου έλεγαν πρέπει να στείλεις στο διάστημα τρία τραγούδια ως σήματα στους άλλους [εξωγήινους] πολιτισμούς, θα διάλεγα τη Σέρρα πρώτη πρώτη και ειδικά το γρήγορο κομμάτι που είναι σαν ιεροτελεστία και δημιουργεί συγκλονιστικά, έντονα συναισθήματα, μετά το Άξιον Εστί και τέλος κάποιο κομμάτι κλασικής μουσικής»,

«Χωρίς να ξέρω να παίζω το όργανο [λύρα], χωρίς να είμαι σε θέση να τραγουδάω, έχω δύο λύρες στο σπίτι μου», «Όταν πεθάνω, θέλω μια ποντιακή λύρα να με συνοδεύει».

Συγκεκριμένα οι δύο δηλώσεις για την λύρα κρύβουν μέσα τους βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις για την ποντιακή λύρα. Αυτό το μουσικό όργανο, δεν είναι ένα απλό μουσικό όργανο, αντίθετα έχει αναχθεί σε σύμβολο ενός ολόκληρου λαού. Ο Πόντος ταυτίζεται με τη λύρα και η λύρα με τον Πόντο. Τούτη η συνεπαγωγή είναι εν πολλοίς ολόκληρη η ποντιακή ταυτότητα του σήμερα. Και όμως αυτό δεν προκαλεί εντύπωση, μιας και συγκεκριμένοι ήχοι, συνήθως από όργανα που παίζονταν στην παλαιά πατρίδα, προκαλούν έντονες αναμνήσεις και συναισθήματα σε ανθρώπους που ζουν στη διασπορά. Έτσι, κατά τον Charman, διατηρείται η εθνοτική ή/και εθνική ταυτότητα (Charman 2005).

VII. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

1. Περίληψη-Συμπεράσματα

Στόχος της έρευνας ήταν να διερευνηθεί το νόημα που αποδίδουν οι Πόντιοι στην ποντιακή μουσική ως μέσο μεταβίβασης και διατήρησης της συλλογικής τους ταυτότητας. Για την ερμηνεία του λόγου τους χρησιμοποιήθηκαν ως εννοιολογικό υπόβαθρο θεωρίες για τις ταυτότητες και τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ αυτών και της μουσικής. Με βάση τη θεωρία, η μουσική συνέβαλε ανέκαθεν στη συγκρότηση και ενίσχυση ατομικής και συλλογικής ταυτότητας. Ειδικά για τους Ποντίους η μουσική τη σημερινή εποχή, εν πολλοίς αποτελεί τον συνεκτικό ιστό της ιδιαίτερης συλλογικής τους ταυτότητας. Γι' αυτό τον λόγο έχει αναχθεί ένα μουσικό όργανο, η λύρα του Πόντου, σε σύμβολο μιας ολόκληρης συλλογικότητας.

Αρχικά, όλοι τα άτομα που έλαβαν μέρος στις συνεντεύξεις φέρουν ποντιακή καταγωγή, ούτως ώστε να έχουν άμεση συνάφεια με το αντικείμενο. Ωστόσο, όπως αποδείχτηκε η καταγωγή από μόνη της δεν αρκεί, καθώς αρκετά άτομα, κυρίως νεαρής ηλικίας, έχουν αποστασιοποιηθεί από τα της ποντιακής ταυτότητας. Παρόλα αυτά ήταν όλοι πρόθυμοι να συμβάλλουν στην έρευνα, όσο τους επέτρεπαν τα ενδιαφέροντα, οι γνώσεις και τα βιώματά τους.

Όσο αφορά στο πρώτο κομμάτι της εργασίας, την ποντιακή ταυτότητα δηλαδή, οι ερωτώμενοι έδωσαν πληθώρα ενδιαφερουσών απαντήσεων. Αρχικά, αναφέρθηκαν ορισμένα χαρακτηριστικά της ποντιακής ταυτότητας που ήταν κοινός τόπος για όλους. Η καταγωγή, η μουσική, ο χορός και η γλώσσα είναι απαιτούμενα για τη σύνθεση της ποντιακής ταυτότητας. Κατά τον Cuche, η τάση αυτή, ένας πεπερασμένος αριθμός κριτηρίων να θεωρείται ως επαρκής και ικανοποιητικός για τον ορισμό της ταυτότητας, εμπίπτει στην «αντικειμενιστική» αντίληψη της ταυτότητας (Cuche, 2001, σελ. 149).

Από μια άλλη σκοπιά όμως, η ποντιακή ταυτότητα δεν είναι παρά η επιθυμία κάποιου να ταυτιστεί με αυτή την ομάδα ατόμων». Τέτοια θέση, όπου η ταυτότητα δεν είναι παρά το συναίσθημα ένταξης ή η ταύτιση με μία λίγο πολύ φαντασική συλλογικότητα εντάσσεται στην «υποκειμενιστική» αντίληψη της ταυτότητας (Cuche, 2001, σελ. 150). Αυτό που προξενεί εντύπωση δεν είναι η διαφορετική θέαση της ποντιακής ταυτότητας, αλλά το ότι τα ίδια άτομα που έβλεπαν την ταυτότητα ως σύνολο χαρακτηριστικών, περιέγραψαν την ταυτότητα και ως επιθυμία ένταξης. Εν

τέλει τα ίδια άτομα διευκρίνισαν ότι το συναίσθημα του «ανήκειν» δεν αρκεί από μόνο του για να χαρακτηρίσει την ποντιακή ταυτότητα, παρά μόνο για να εδραιώσει την ταύτιση με τους υπόλοιπους Ποντίους.

Έπειτα, ένα χαρακτηριστικό που προκαλεί εντύπωση είναι τα ιδιαίτερα γνωρίσματα των Ποντίων, ο «ποντιακός χαρακτήρας» όπως αναφέρθηκε από μερίδα ερωτώμενων. Προφανώς, το άτομο επιθυμεί να αναδείξει την θετική πλευρά της ταυτότητας που έχει υιοθετήσει, αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση η απαρίθμηση θετικών χαρακτηριστικών ήταν απροσδόκητα ενδεδεχής. Και φυσικά μεγάλο ενδιαφέρον συγκεντρώνει η εξής δήλωση: «Σε περίπτωση που κάποιος δεν φέρει ένα από αυτά τα γνωρίσματα (του ποντιακού χαρακτήρα), τούτο συμβαίνει διότι δεν είναι 100% Πόντιος, σίγουρα έχει και κάποια άλλη καταγωγή».

Αξιοσημείωτη ήταν και η ευμεταβλητότητα της ποντιακής ταυτότητας, όπως αυτή παρουσιάστηκε από μερίδα συμμετεχόντων. Σύμφωνα με ορισμένους ερωτώμενους το συναίσθημα της ποντιακότητας άλλαζε χωρικά και χρονικά. Ο κοινός τόπος, το ταξίδι στις πατρογονικές εστίες ή ακόμα και η συνύπαρξη με Ποντίους πρώτης γενιάς επηρέαζε την έκφραση της ποντιακής ταυτότητας. Σε αυτή την περίπτωση, εκτιμάται ότι για να οριστεί η ταυτότητα μιας ομάδας αυτό που έχει σημασία δεν είναι η καταγραφή του συνόλου των διακριτών γνωρισμάτων, αλλά ανάμεσα σε αυτά τα χαρακτηριστικά ο εντοπισμός εκείνων που χρησιμοποιούνται από τα μέλη της ομάδας για να δηλώνουν και να διατηρούν μια διάκριση (Barth, όπως στο Cuche, 2001, σελ. 151).

Αντίθετα με την καταγωγή, τη γλώσσα, τον χορό και τη μουσική, λαογραφικά στοιχεία όπως το θέατρο, η ενδυμασία, η κουζίνα, τα έθιμα και λοιπές συνήθειες, φαίνεται ότι δεν απασχολούν ιδιαίτερα τους συμμετέχοντες. Παρ' ότι αποτελούν μέρος της πολιτισμικής κληρονομιάς των προγόνων τους, δεν τους δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα και το ίδιο συνέβη εξίσου απροσδόκητα με το θρησκευτικό συναίσθημα.

Κλείνοντας με την ποντιακή ταυτότητα υπήρξε και αναδρομή στο παρελθόν της και πως διατηρούνταν αυτή πριν τον ξεριζωμό. Η καθαρότητα, η ελληνική παιδεία και η επιθυμία για ενσωμάτωση στην Ελλάδα αποτελούσαν βασικούς πυλώνες της συλλογικής ταυτότητας των Ποντίων μέχρι τον διωγμό. Όλα αυτά τα στοιχεία όμως πιστοποιούν παράλληλα την ελληνικότητα της ποντιακής ταυτότητας.

Μέσα από αυτή την πλειάδα γνωρισμάτων σκιαγραφείται εν πολλοίς η ποντιακή ταυτότητα. Φυσικά σκοπός ήταν να αναδειχθούν θεωρίες και βιώματα των ίδιων των Ποντίων, οπότε το κατά πόσο ανταποκρίνονται στη σημερινή πραγματικότητα και αν εν τέλει έχουν αποδοχή τέτοιες απόψεις από το σύνολο των Ποντίων είναι ακόμα και μετά την ολοκλήρωση της εργασίας αμφισβητήσιμο. Είναι τέτοια η φύση των ζητημάτων ταυτότητας όμως που δεν επιδέχονται οριστικής και αμετάκλητης απάντησης. Ίσως τελικά η μόνη αλήθεια που αναδείχθηκε από τη διαδικασία των συνεντεύξεων είναι ότι μια ταυτότητα και δη η ποντιακή ταυτότητα πρέπει να εξετάζεται χωρικά και χρονικά και όχι να αναζητούνται χαρακτηριστικά αμετάβλητα στον χρόνο.

Όσο αφορά στην ποντιακή μουσική, οι απαντήσεις ήταν σε μεγάλο βαθμό οι αναμενόμενες καθώς συμπορεύονται με τη θεωρία. Πολλοί συμμετέχοντες ψυχαγωγούνται με αυτή και άλλοι διασκεδάζουν. Μερικοί βρίσκουν δίοδο επικοινωνίας με το παρελθόν τους και κάποιοι κίνητρο να αναζητήσουν μια χαμένη ταυτότητα. Επιπλέον, η ποντιακή μουσική αποτελεί κοινωνικοποιητικό παράγοντα για μερίδα των ερωτώμενων. Θα μπορούσε, λοιπόν, να ειπωθεί ότι η ποντιακή μουσική παρουσιάζει όμοιες λειτουργίες με τα λοιπά είδη μουσικής και επίσης συμβάλλει ποικιλοτρόπως στη διατήρηση της ποντιακής ταυτότητας.

Καταληκτικά θα μπορούσε να ειπωθεί πως η ποντιακή μουσική λειτουργεί ως φορέας διατήρησης της ποντιακής ταυτότητας και παράλληλα ως πρωτεύων, χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής. Μπορεί έως ένα βαθμό να ήταν αναμενόμενη η σχέση αυτή μεταξύ μουσικής και συλλογικής ταυτότητας, αυτό που προκαλεί εντύπωση όμως στην προκειμένη περίπτωση είναι η βαρύνουσα συναισθηματική σημασία που έχουν προσδώσει οι Πόντιοι στη μουσική τους καθώς και η σχεδόν μεταφυσική σχέση που αναπτύσσουν με αυτή. Αυτό ενδεχομένως να οφείλεται στο γεγονός ότι η μουσική είναι ένα από τα τελευταία ζωντανά κομμάτια που έχουν απομείνει από τις χαμένες πατρίδες.

2. Θέματα για περαιτέρω μελέτη

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται μια συγκεκριμένη συλλογική ταυτότητα και την αντίστοιχη μουσική. Παρόλα αυτά θα μπορούσε να αποτελέσει έναυσμα για παρόμοιες έρευνες σε άλλες εθνικές/εθνοτικές ομάδες ή οιοσδήποτε συλλογικότητες. Η μουσική άλλωστε, με τη μια ή την άλλη μορφή, διαπνέει κάθε ομάδα ατόμων.

Από την άλλη όμως, θα μπορούσε να διερευνηθεί η επίδραση άλλων χαρακτηριστικών, π.χ. η γλώσσα, ο χορός, στην συγκρότηση συλλογικής ταυτότητας. Η διαδικασία αυτή είναι, κατά γενική ομολογία, πολυσύνθετη και προφανώς επενεργούν διάφορες δυνάμεις.

Τέλος δύναται να δοθεί έμφαση στον διαμορφωτικό χαρακτήρα της μουσικής στο άτομο, καθώς και τις δυνατότητες που παρουσιάζει σε επίπεδο διαπαιδαγώγησης. Γενικά η μουσική και η ταυτότητα είναι δύο θέματα που είτε μελετηθούν μεμονωμένα είτε σε συνάρτηση παρέχουν δυνατότητες διερεύνησης μεγάλου εύρους και ποικιλότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Αγτζίδης, Βλ. (2009). *Έλληνες του Πόντου. Οι ακρότητες του τουρκικού εθνικισμού, τομ. α'. Η παρουσία των Ελλήνων στον Εύξεινο Πόντο μέχρι την κατάκτηση της Μικράς Ασίας από τους Τούρκους*. Αθήνα, Ελληνικές Εκδόσεις Α.Ε. ΣΚΑΪ ΒΙΒΛΙΑ.

Αγτζίδης, Βλ. (2009). *Έλληνες του Πόντου. Οι ακρότητες του τουρκικού εθνικισμού, τομ. β'. Η εμφάνιση του τουρκικού Εθνικισμού και οι γενοκτονίες των χριστιανικών λαών*. Αθήνα, Ελληνικές Εκδόσεις Α.Ε. ΣΚΑΪ ΒΙΒΛΙΑ.

Αγτζίδης, και άλλοι (2011). *Το τραύμα και οι πολιτικές της Μνήμης. Ενδεικτικές όψεις των συμβολικών πολέμων για την Ιστορία και τη Μνήμη*. Αθήνα, Ταξιδευτής.

Αδαμοπούλου, Μ. (2002). *Διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση και Ελληνική πραγματικότητα. Διδασκαλία της Μουσικής. Μοντέλα, Στρατηγικές, Μέθοδοι: Από τη Θεωρία στην Πράξη*. Πρακτικά 3ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε., 28-30 Ιουνίου 2002 (σελ.176–186). Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Ε.Ε.Μ.Ε.

Αθανασιάδης, Δ. (2000). *Ιστορία της Μουσικής*. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Μακεδονικού Ωδείου.

Άκογλου, Ξ. (1964). *Λαογραφικά Κοτυώρων τομ. β'*. Αθήνα, Τυπογραφείο Γ. Π. Ξένου.

Ανδρεάδης, Γ. (1964). *Ο πολιτισμός του Πόντου*. Αθήνα.

Αντωνίου, Π. (1999). Το Αρμενικό όραμα της επιστροφής: μνήμη προσανατολισμένη στο μέλλον. Στο Ρ. Μπενβενίτσε και Θ. Παραδέλλης (Επιμ.), *Διαδρομές και τόποι μνήμης. Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις* (σελ. 115-126). Αθήνα, Αλεξάνδρεια.

Βαφέα, Α., Χουντουμάδη, Α. (2017). *Η τέχνη και ο ακτιβισμός στην παιδαγωγική για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού*. Αθήνα, Αλεξάνδρεια.

Βεργέτη, Μ. (1992). «Η ποντιακή ταυτότητα της τρίτης γενιάς». *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τομ. 9*. σελ. 79-96.

Βεργέτη, Μ. (1993). *Η εθνοτοπική ταυτότητα. Η περίπτωση των Ελλήνων του Πόντου*. Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Βεργέτη, Μ. (2000). *Από τον Πόντο στην Ελλάδα. Διαδικασίες διαμόρφωσης μίας Εθνοτοπικής ταυτότητας*. Αθήνα, Αφοι Κυριακίδη.

Βιδάλη, Α. (1999). Ιστορία, μνήμη, σιωπή: μαρτυρίες από τον Ελληνικό Εμφύλιο. Στο Ρ. Μπενβενίτσε και Θ. Παραδέλλης (Επιμ.), *Διαδρομές και τόποι μνήμης. Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις* (σελ. 89-104). Αθήνα, Αλεξάνδρεια.

Βλασσίδης, Βλ. (1996). «Εις Ανάμνησιν της Γενοκτονίας των Ποντίων. Αφιέρωμα του Μακεδονικού Πρακτορείου για τον Ποντιακό ελληνισμό, ιστοσελίδα: www.hellenic.org.

Βλαχοπούλου, Φ. (2007). Η αρχαιότητα στον Πόντο. Στο *Πόντος, Ιστορία, Πολιτισμός, τομ. α'* (σελ. 43-60). Θεσσαλονίκη, Μαλλιάρης-Παιδεία.

Γκότοβος, Α. (2002). *Εκπαίδευση και Ετερότητα. Ζητήματα Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής*. Αθήνα, Μεταίχμιο.

Γκότοβος, Α. και Μάρκου, Γ. (2003). «Παλλιννοστούντες και αλλοδαποί μαθητές στην ελληνική εκπαίδευση», *Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης*, τευχ.α'.

Γκρίτση-Μίλλιεξ, Τ. (1991). *Η Τρίπολη του Πόντου*. Αθήνα, Καστανιώτης.

Cohen, L. και άλλοι (2007). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα, Μεταίχμιο.

Cohen, L. και Manion L. (1994). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα, Μεταίχμιο.

Cuche, D. (2001). *Η έννοια της κουλτούρας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα, Τυπωθητώ.

Δαμανάκης, Μ. (1997). *Η Εκπαίδευση των Παλλιννοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα*. Αθήνα, Gutenberg.

Δαμανάκης, Μ. (2018). *Παιδαγωγικός λόγος και ετερότητα στις αρχές του 20ού αιώνα*. Αθήνα, Gutenberg

Ευσταθιάδης, Στ. (1992). *Τα τραγούδια του ποντιακού λαού*. Θεσσαλονίκη, Αφοι Κυριακίδη.

Gellner, E. (1992). *Έθνη και εθνικισμός* (μτφρ. Δ. Λαφαζάνη). Αθήνα, Αλεξάνδρεια.

Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία* (μτφρ. Δ. Τσαούσης). Αθήνα, Gutenberg.

Hirschon, R. (2006). *Κληρονόμοι της Μικρασιάτικης καταστροφής: Η κοινωνική ζωή των Μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά*. Αθήνα, ΜΙΕΤ.

Hughes, M., Kroehler C. (2007). *Κοινωνιολογία. Οι βασικές έννοιες* (μτφρ. Γ. Χρηστίδης). Αθήνα, Κριτική.

Θεοδωρίδης, Π. (2001). «Προσωπική ταυτότητα, εθνική ταυτότητα και ιδιότητα του πολίτη». *Επιστήμη και Κοινωνία*, τευχ. 5-6, σελ. 56-82.

Ιντζεσίλογλου, Ν. (2000). Περί της κατασκευής των συλλογικών ταυτοτήτων. Το παράδειγμα της εθνικής ταυτότητας. Στο Κωνσταντοπούλου και άλλοι (Επιμ.), «*Εμείς*» και οι «*άλλοι*» αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, ΕΚΚΕ. Αθήνα, Τυπωθητώ.

Κακάμπουρα, Ρ. (2003). *Κυθηραϊκή αποδημία και διαχείριση πολιτισμικής μνήμης*. Α' Διεθνές συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών, Κύθηρα: Μύθος και Πραγματικότητα. Ελεύθερο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Δήμου Κυθήρων, 20-24 Σεπτεμβρίου 2000 (σελ. 299-318). Κύθηρα.

Κοκκίδου, Μ. (2015). *Διδακτική της μουσικής: Νέες προκλήσεις, νέοι ορίζοντες*. Αθήνα, Fagotto Books.

Κοκκίδου, Μ. (2019). Πόσο 'Μουσική' πρέπει να είναι η Μουσική Εκπαίδευση. Σκέψεις και προτάσεις για την Αξία της κοινωνικής ευθύνης στο συμφραζόμενο του μεταμοντερνισμού. Στο Λ. Στάμου (Επιμ.), *Διαλεκτική και Πρωτοπορία στη Μουσική Παιδαγωγική* (σελ. 9–30). Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Ε.Ε.Μ.Ε.

Κοταλακίδης, Γ., Χαλκιά, Α. (2003). «"Εμείς" και οι "άλλοι": ελληνική εθνική ταυτότητα και η διαμόρφωση της ταυτότητας των Ποντίων μεταναστών στην ελληνική κοινωνία». *Ουτοπία: διμηνιαία έκδοση θεωρίας και πολιτισμού*, τευχ. 54, σελ. 149-167.

Κυριακίδης, Θ. (2020). *Ο Ελληνισμός του Πόντου. Από τους αρχαίους χρόνους στην Έξοδο*. Σειρά διαδικτυακών διαλέξεων-ντοκιμαντέρ.

Κυριακίδου-Νέστορος, Α. (1993). *Λαογραφικά Μελετήματα II*. Αθήνα, Πορεία.

Λυδάκη, Α. (2001). *Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας*. Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη.

Liu, S., και άλλοι (2018). *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Επικοινωνία: Παγκόσμιοι Πολιτισμοί και Πλαίσια*. Αθήνα, Gutenberg.

Μαντζούρης, Δ. (2021). *Το ποντιακό δημοτικό τραγούδι ως ηχητικό ενσταντανέ: Η περίπτωση σκοπών της Γαράσαρης*. Διεθνές Διαδικτυακό Συνέδριο, Πτυχές του Ποντιακού Ελληνισμού: βίωμα και γνώση. Εύξεινος Λέσχη Ποντίων Νάουσας, 26-28 Μαρτίου 2021.

Μάρκος, Κ. (1999). *Ακριτικά δημοτικά τραγούδια*. Αθήνα, Παρουσία.

Μιχαηλίδης, Ν. (2021). *Ποντιακή μουσική και ταυτότητα στη σύγχρονη Τραπεζούντα*. Διεθνές Διαδικτυακό Συνέδριο, Πτυχές του Ποντιακού Ελληνισμού: βίωμα και γνώση. Εύξεινος Λέσχη Ποντίων Νάουσας, 26-28 Μαρτίου 2021.

Μπιτσάνη Ε. (2004). *Πολιτισμική διαχείριση και περιφερειακή ανάπτυξη. Σχεδιασμός πολιτιστικής πολιτικής και πολιτιστικού προϊόντος*. Αθήνα, Διόνικος.

Michels, U. (1994). *Άτλας της Μουσικής: Από τους προϊστορικούς χρόνους στην Αναγέννηση* (μτφρ. ΙΕΜΑ). Αθήνα, Φίλιππος Νάκας.

Παπαδόπουλος, Ν. (2005). *Λεξικό της Ψυχολογίας. Εγκυκλοπαιδικό με τετράγλωσση ορολογία*. Αθήνα, Σύγχρονη Εκδοτική.

Παπαϊωάννου, Κ. (χ.χ.). *Η ψυχρή ιδεολογία*. Αθήνα, Κομμούνα.

Παπαπαναγιώτου, Ξ. (2010). Κοινωνική επιρροή και μουσική: Μερικές επισημάνσεις για την εκπαίδευση. Στο Ξ. Παπαπαναγιώτου (επιμ.), *Ζητήματα Μουσικής Παιδαγωγικής*. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Ε.Ε.Μ.Ε.

Παραδεισοπούλου, Π. (2012). *Διαδρομές ένταξης και διαμόρφωσης της ταυτότητας των Ποντίων προσφύγων*. Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Πελαγίδης, Ε. (2007). Διωγμοί και Γενοκτονία του ποντιακού Ελληνισμού. Στο *Πόντος, Ιστορία, Πολιτισμός, τομ. α' (σελ. 486-531)*. Θεσσαλονίκη, Μαλλιάρης-Παιδεία.

Πέτσα Β., Λαλαγιάννη Β. (2011). «Πολιτική βία, ιστορική μνήμη και τραύμα: Αναπαραστάσεις της τρομοκρατίας σε σύγχρονα ελληνικά λογοτεχνικά κείμενα και μαρτυρίες». *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τευχ. 38, σελ. 120-135.

- Πλεξουσάκη, Ε. (2003). Κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο της εκπαίδευσης. Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων 2002-2004. *Κλειδιά και Αντικλειδιά*. Αθήνα, ΥΠΕΠΘ.
- Passerini, L. (1998). *Σπαράγματα του 20ού αιώνα. Η ιστορία ως βιωμένη εμπειρία* (μτφρ. Οντέτ Βαρόν-Βασάρ). Αθήνα, Νεφέλη.
- Σαββίδης, Α. (2007). Ο Πόντος ως επαρχία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Στο *Πόντος, Ιστορία, Πολιτισμός, τομ. α' (σελ. 167-180)*. Θεσσαλονίκη, Μαλλιάρης-Παιδεία.
- Σαββίδης, Α., Γεωργιάδης Θ. (2007). Η Αυτοκρατορία των Μεγάλων Κομνηνών. Στο *Πόντος, Ιστορία, Πολιτισμός, τομ. α' (σελ. 181-195)*. Θεσσαλονίκη, Μαλλιάρης-Παιδεία.
- Σαμουηλίδης, Χ. (2002). *Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού*. Αθήνα, Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη.
- Σίμου, Ε. (1997). «Η αναγκαιότητα της Μουσικής στην εκπαίδευση». *Μουσική Εκπαίδευση*, τευχ. 1, σελ. 6–11.
- Smith, A. (2000). *Εθνική ταυτότητα* (μτφρ. Εύα Πέππα). Αθήνα, Οδυσσέας.
- Τσιμούρης, Γ. (1999). Τραγούδια μνήμης, διαμαρτυρίας και κοινωνικής ταυτότητας: Η περίπτωση των Ρεϊσντεριανών Μικρασιατών προσφύγων. . Στο Ρ. Μπενβενίτσε και Θ. Παραδέλλης (Επιμ.), *Διαδρομές και τόποι μνήμης. Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις* (σελ. 211-238). Αθήνα, Αλεξάνδρεια.
- Topolski, J. (1983). *Προβλήματα Ιστορίας και Ιστορικής Μεθοδολογίας* (μτφρ. Μαρία Μαραγκού). Αθήνα, Θεμέλιο.
- Weber, M. (1997). *Εθνοτικές σχέσεις και Πολιτικές κοινότητες* (μτφρ. Θ. Γκούρας). Αθήνα, Κένταυρος.
- Φωτιάδης, Κ. (2002). «Μπολσεβίκοι και Κεμάλ». *Ε-Ιστορικά*, τευχ. 134.
- Φωτιάδης, Κ. (2004). *Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*. Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.
- Χατζηκυριακίδης, Κ. (2020). *Ο Ελληνισμός του Πόντου. Από τους αρχαίους χρόνους στην Έξοδο*. Σειρά διαδικτυακών διαλέξεων-ντοκιμαντέρ.

Ψαλτοπούλου, Θ. (2015). *Μουσικοθεραπεία: Ο Τρίτος Δρόμος*. Αθήνα, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Arce, A. (1982). Discussion: Cultural aspects of mental health care for Hispanic Americans. In A. Gaw (Ed.), *Cross-cultural psychiatry* (pp. 137-148). Boston, PSG.

Arts, W., Halman, L. (2006). «Identity: The Case of the European Union», *Journal of Civil Society*, vol. 2, pp. 179-198.

Ashmore, R., et al. (2004). «An Organizing Framework for Collective Identity: Articulation and Significance of Multidimensionality», *Psychological Bulletin*, vol. 130, pp. 80–114.

Benincasa, L. (1997). *A Journey, a Struggle, a Ritual: Higher Education and the Entrance Examinations in a Greek Province Town*. Stockholm, Stockholm University, Institute of International Education.

Benincasa, L. (2006). *School and Memory. Teacher's Speeches on National Day Commemorations*. Ioannina: University of Ioannina.

Berliner, D. (2016). «Anthropology and the study of contradictions», *Journal of Ethnographic Theory* vol. 6, pp. 1–27.

Bogdan, R., Biklen S. (1982). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*. Boston, Allyn and Bacon.

Bohlman, P. (2003). *New Music and Modernity: Music and Culture*. Oxford, Oxford University Press.

Bruner, J. (1996). *The culture of education*. Cambridge, Harvard University Press.

Bullivant, B. (1987). «Cultural Identity and Educational Policy», *Journal of Language and Social Psychology* vol. 6.

Cates, B. (2013). «On the Power of Music: Using 'Cosmos' and 'Anthropos' to Articulate a Holistic Approach to Discussing the Power of Music». *Music and Worship Student Presentations* vol. 17.

Chapman, A. (2005). «Breath and bamboo: diasporic Lao identity and the Lao mouth-organ», *Journal of Intercultural Studies*, vol. 26, pp. 5–20.

- Dabback, W. (2007). *Toward a model of adult music learning as a socially embedded phenomenon*. Rochester, University of Rochester.
- Devereux, G. (1980). *Basic problems in ethnopsychiatry*. Chicago, University of Chicago Press.
- du Gay, P., Hall, S., (ed.) (1996). *Questions of Cultural Identity*. London, Sage.
- Fearon, J. (2003). «Ethnic structure and cultural diversity by country». *J. Econ. Growth* vol. 8, pp. 195– 222.
- Folkestad, G. (2002). National identity and music. In R. Macdonald et al. (ed.) *Musical Identities* (pp. 151-162). Oxford, Oxford University Press.
- Foucault, M. (1971). Nietzsche, Genealogy, History. In D. Bouchard (ed.) *Michel Foucault: Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews* (pp. 171-194). New York, Cornell University Press.
- Foucault, M. (1977). Truth and Power. In G. Colin (ed.) *Michel Foucault: Power, Knowledge* (pp. 109-133). Hertfordshire, The Harvester Press.
- Gellner, E. (1988). Origins of Society. In A. Fabian (ed.) *Origins: The Darwin College Lectures* (pp. 128-140). Cambridge, Cambridge University Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, Stanford University Press.
- Gillis, J. (1994). Memory and Identity: The History of a Relationship. In J. Gillis (ed.) *Commemorations: The politics of National Identity*. Princeton, Princeton University.
- Gokturk, E. (2021). «What is ‘paradigm’?». University of Oslo.
- Guibernau, M. (2004). «Anthony D. Smith on nations and national identity: A critical assessment». *Nations and Nationalism* vol. 10, pp. 125-141.
- Halbwachs, M. (1980). *The Collective Memory*. New York. Harper and Row Publishers.
- Harris, M. (2009). *Music and the young mind: Enhancing brain development and engaging learning*. Lanham, Rowman and Littlefield Education.

- Hebert, G., Campbell P. (2000). «Rock music in American schools: positions and practices since the 1960s». *International Journal of Music Education* vol. 36, pp. 14-22.
- Hobsbawm, E. (1983). Introduction: Inventing Tradition. In E. Hobsbawm, T. Ranger (ed.) *The Invention of Tradition* (pp. 1-14). Cambridge, Cambridge University Press.
- Horowitz, D. (1985). *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley, University of California Press.
- Hutchinson, J, Smith, A. (1996). *Ethnicity*. Oxford, Oxford University Press.
- Jorgensen, E. (2003). «Western Classical Music and General Education». *Philosophy of Music Review* vol. 11, pp. 130-140.
- Klein, E., (2005). «Maltese Australian Ghana performance and debates of home». *Journal of Intercultural Studies* vol. 26, pp. 57–73.
- LeBlanc, A. et al (1996). «Music Style Preferences of Different Age Listeners». *Journal of Research in Music Education* vol. 44, pp. 49–59.
- LeGoff, J. (1992). *History and Memory*. New York, Columbia University Press.
- Lewis, H. (2010). «Community moments: integration and transnationalism at “refugee” parties and events». *Journal of Refugee Studies* vol. 23, pp. 571–588.
- Mason, M. (2010). «Sample Size and Saturation in PhD Studies Using Qualitative Interviews». *Forum: Qualitative Social Research*, vol. 11.
- Miranda, D. (2013). «The role of music in adolescent development: Much more than the same old song». *International Journal of Adolescence and Youth* vol. 18, pp. 5–22.
- Ott, C. (2021). *Teaching and Learning across Cultures: A Guide to Theory and Practice*. Grand Rapids, Baker Academic.
- Patton, M. (1987). *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. London, Sage Publications.
- Pisk, M. (2009). «Folklore Studies and Presentation of Folk Song Traditions of Slovenian-Friulian Border Area». *Traditiones* vol. 38, pp. 117-130.

- Rice, T. (2007). «Reflections on music and identity in ethnomusicology». *Muzikologija/Musicology* vol. 7, pp. 17–37.
- Roberson, J. (2010). «Singing diaspora: Okinawan songs of home, departure and return». *Identities: Global Studies in Culture and Power* vol. 17, pp. 430–453.
- Rolling, J. (2011). «Arts practice as agency: The right to represent and reinterpret personal and social significance». *Journal of Cultural Research in Art Education* vol. 29, pp. 11-24.
- Romanov, L. (1979). *For genesis and standing music aesthetic opinion early Byzantine Christianity*. Moscow.
- Roy, E., Fischer, M. (2013). Introduction: On the Concept of Cultural Transmission. In E. Roy, et al (ed.) *Understanding Cultural Transmission in Anthropology: A Critical Synthesis* (pp. 1-54). New York, Berghahn Books.
- Schafer, T. (2016). «The Goals and Effects of Music Listening and Their Relationship to the Strength of Music Preference». *PLOS ONE*, vol. 11.
- Scourfield, J., et al (2006). *Children, Place and Identity. Nation and Locality in Middle Childhood*. London, Routledge.
- Small, C. (1998). *Musicking: The meanings of Performing and Listening*. Middletown, Wesleyan University Press.
- Smith, W., Hendry, B. (2007). «The Role of The Family in the Transmission of Ethnic Identity among the Irish of Savannah, Georgia». *Sociological Viewpoints*, pp. 101-120.
- Zalta, E., et al (ed.) (2010). *Stanford encyclopedia of philosophy*. Stanford, The Metaphysics Research Lab Center for the Study of Language and Information.
- Swidler, A. (1986). «Culture in action: symbols and strategies». *American Sociological Review* vol. 51, pp. 273-286.
- Tylor, E. (1871). *Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*. London, John Murray.
- Turino, T. (1999). «Signs of Imagination, Identity, and Experience: A Persian Semiotic Theory for Music». *Ethnomusicology* vol. 43, pp. 221.

Turino, T. (2008). *Music as Social Life. The politics of participation*. Chicago, The University of Chicago Press.

Udaltsova, Z. (1984). *Culture Byzantine IV-VII century*. Moscow.

Waters, M. (1999). *Black Identities*. New York, Russell Sage Found.

Woodard, K. (1999). *A nation within a nation*. Chapel Hill, The University of North Carolina Press.

Woods, P. (1986). *Inside schools: Ethnography in Educational Research*. London, Routledge and Kegan Paul.

Yinger, J. (1994). *Ethnicity: Source of Strength? Source of Conflict?* New York, State University of New York Press.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Πίνακας συμμετεχόντων

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ

Όνομα	Ηλικία
Αλέξανδρος Μ.	21
Σταύρος Κ.	23
Εύη Α.	27
Άννα Α.	27
Νικηφόρος Φ.	30
Στυλιανός Β.	38
Στέλιος Ν.	40
Λεωνίδας Α.	56
Σοφία Γ.	61
Μαρία Α.	61
Βασιλική Γ.	62
Ελένη Β.	63
Μαρία Π.	70

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Κατάλογος ενδεικτικών ερωτήσεων (ανά θέμα)

Θέμα 1^ο- ποντιακή ταυτότητα

- Τι σημαίνει να είσαι Πόντιος; (Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσένα;)
- Τι σκέφτεσαι όταν ακούς τον όρο ποντιακή ταυτότητα;

Θέμα 2^ο- η μουσική γενικότερα

- Θεωρείς ότι η μουσική επηρεάζει την καθημερινότητα σου; (Και αν ναι με ποιον τρόπο;)
- Θεωρείς ότι η μουσική συνέβαλε στην διαμόρφωση της (ατομικής) ταυτότητας σου; (Και αν ναι με ποιον τρόπο;)

Θέμα 3^ο- η ποντιακή μουσική

- Μετέχεις της ποντιακής μουσικής; (Και αν ναι με ποιον τρόπο;)
- Θεωρείς ότι η ποντιακή μουσική επηρεάζει την καθημερινότητα σου; (Και αν ναι με ποιον τρόπο;)
- Θεωρείς ότι η ποντιακή μουσική συνέβαλε στην διαμόρφωση της (ατομικής) ταυτότητας σου; (Και αν ναι με ποιον τρόπο;)
- Θεωρείς ότι η ποντιακή μουσική συνέβαλε στη διατήρηση και μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας; (Και αν ναι με ποιον τρόπο;)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

Αποσπάσματα συνεντεύξεων

Αλέξανδρος Μ.

Ε(ρευνητής): Ξεκινάμε με την πρώτη θεματική ενότητα, την ποντιακή ταυτότητα. Τι σημαίνει να είσαι Πόντιος; Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσένα;

Α: Καταρχάς δεν έχω κάποια ιδιαίτερη σχέση με τον Πόντο αυτή τη στιγμή, οπότε δεν σημαίνει και πάρα πολλά για εμένα, αυτό που γνωρίζω είναι ότι για άλλα άτομα, κυρίως μεγαλύτερης ηλικίας και που έχουν ζήσει οι κοντινοί τους συγγενείς... εεε, οι κοντινοί τους πρόγονοι, ας πούμε οι γονείς τους, παππούδες τους, γιαγιάδες τους στον Πόντο... εε, αυτοί εε, νιώθουν ότι έχουν μια ιδιαίτερη ταυτότητα ότι ανήκουν σε μια ιδιαίτερη ομάδα, αλλά για εμένα δεν λείπει και πάρα πολλά, θα ήθελα να γνωρίζω περισσότερα για τον Πόντο, αλλά αυτή τη στιγμή δεν...

Ε: Με ποιον τρόπο πιστεύεις ότι μπορείς να έρθεις πιο κοντά σε αυτή την ταυτότητα που φέρεις και εσύ; Ποιος είναι ο τρόπος θεωρείς που θα μπορούσε να σε κάνει να νιώσεις περισσότερο Πόντιος;

Α: Να έρθω σε επαφή με περισσότερους Πόντιους, να ακούσω ποντιακή μουσική, να μάθω ποντιακά και κάποιο ταξίδι ίσως στον Πόντο.

Ε: Θα μπορούσε κάτι αντίστοιχο, με το ταξίδι στον Πόντο, να γίνει σε κάποιο χωριό στην Ελλάδα που έχει μεγάλους ποντιακούς πληθυσμούς, δηλαδή θεωρείς ότι ένα τέτοιο χωριό μπορεί να αποτελέσει «υποκατάστατο» της πατρογονικής εστίας;

Α: Όχι, όχι δεν νομίζω ότι μπορεί να υποκαταστήσει τον Πόντο, τον πραγματικό Πόντο.

Ε: Μήπως όμως οι πολιτιστικοί σύλλογοι θα μπορούσαν να παίξουν το ρόλο του «υποκατάστατου» του Πόντου;

Α: Και πάλι δεν πιστεύω ότι συγκρίνονται με την πραγματική εμπειρία.

Ε: Άρα για εσένα έχει μεγάλη σημασία το να βιώσεις τον αυτό καθαυτό Πόντο.

Α: Ακριβώς.

Ε: Αν έπρεπε να σκιαγραφήσεις τον όρο ποντιακή ταυτότητα, τι θα ανέφερες; Ποια είναι για εσένα τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν την ποντιακή ταυτότητα;

Α: Ποντιακή ταυτότητα... εεε, αγάπη για τον τόπο καταγωγής, αυτό ξέρω γι' αυτά τα άτομα, πολύ μεγάλη αγάπη και υπερηφάνεια...εεε, φαγητά, ιδιαίτερα φαγητά, κατά τα άλλα...εεε, αα ναι μουσική έχουν και ιδιαίτερη μουσική, φυσικά, που ξεχωρίζει σε σχέση με άλλα είδη μουσικής, κατά τα άλλα... δεν ξέρω τι θα μπορούσε να κάνει έναν Πόντιο, δεν γνωρίζω κάτι άλλο.

Ε: Σχετικά με την αγάπη για την καταγωγή που ανέφερες, θεωρείς ότι αυτό είναι ιδιαίτερο χαρακτηριστικό μόνο των Ποντιών ή μπορεί να εντοπιστεί σε άτομα που φέρουν και άλλες εθνικές/εθνοτικές ταυτότητες;

Α: Κοίτα θα μπορούσε να είναι χαρακτηριστικό οποιασδήποτε ταυτότητας, αλλά ειδικά στους Πόντιους, δηλαδή με βάση την εμπειρία μου και το, τα άτομα που έχω γνωρίσει πιστεύω είναι λίγο πιο έντονη, πιο έντονο αυτό το φαινόμενο.

Ε: Ας περάσουμε στο δεύτερο θέμα, τη μουσική γενικότερα. Θεωρείς ότι η μουσική επηρεάζει την καθημερινότητά σου και αν ναι με ποιον τρόπο;

Α: Γενικότερα μου αρέσει να ακούω μουσική, επηρεάζει την ψυχολογία σίγουρα, είναι σαν να λέμε μια φολιά, ένας τρόπος να ξεφύγει κανείς από τα προβλήματά του, να διασκεδάσει, να εκφράσει γενικότερα τα συναισθήματά του, οπότε πιστεύω η μουσική είναι πολύ σημαντικό πράγμα.

Ε: Θεωρείς, λοιπόν, ότι η μουσική μπορεί να σε διαμορφώσει σαν άνθρωπο, να συμβάλλει στην διαμόρφωση της ατομικής σου ταυτότητας;

Α: Ελαφρώς και ανάλογα... βασικά εξαρτάται, ας πούμε... εεε ένα άτομο που έχει αποφασίσει να αφιερώσει τη ζωή του στην μουσική προφανώς επηρεάζεται πολύ περισσότερο, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό, τώρα εμένα προσωπικά θα μπορούσε ίσως να διαμορφώσει κατά καιρούς, δηλαδή για μικρό χρονικό διάστημα το πώς νιώθω εκείνη τη στιγμή ας πούμε και για εκείνες μόνο τις μέρες που ακούω ένα συγκεκριμένο άκουσμα, ένα συγκεκριμένο είδος μουσικής. Κατά τα άλλα όχι, γενικά τον χαρακτήρα να τον αλλάξει εντελώς, να γίνει κάποια ριζική αλλαγή δεν θα το έλεγα, εκτός αν είσαι επαγγελματίας όπως είπα, αν αυτή είναι η ζωή σου.

Ε: Ας περάσουμε και στην ποντιακή μουσική συγκεκριμένα. Μετέχεις της ποντιακής μουσικής και αν ναι με ποιον τρόπο;

A: Ελάχιστο, ελάχιστο, ακούγοντας δύο τρία ποντιακά τραγούδια και όχι πολύ συχνά και γνωρίζοντας μόνο, έχοντας δει δηλαδή για ποντιακούς χορούς βίντεο στο Youtube, αλλά χωρίς να γνωρίζω ο ίδιος να χορεύω ποντιακά.

E: Όταν, λοιπόν, ακούς αυτά τα τραγούδια και βλέπεις αυτά τα βίντεο νιώθεις ότι έχουν αντίστοιχη επιρροή πάνω σου όπως τα υπόλοιπα είδη μουσικής;

A: Δύσκολα, γιατί δεν μπορώ να ταυτιστώ, δεν γνωρίζω αρκετά πράγματα για τον Πόντο ώστε να είμαι σε θέση να ταυτιστώ και με αυτά που λέει το τραγούδι και γενικότερα το όλο άκουσμα, οπότε πολύ δύσκολα. Το μόνο ίσως που έχει σαν επιρροή ένα ποντιακό τραγούδι είναι να μου ανοίξει την όρεξη, να το πω έτσι, να θέλω να μάθω περισσότερα πράγματα.

E: Αα μάλιστα, δηλαδή θεωρείς ότι μπορεί να συμβάλλει η ποντιακή μουσική στη διατήρηση και μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας.

A: Ναι, πιστεύω πως ναι.

E: Μολονότι μου είπες ότι δεν μετέχεις συχνά της ποντιακής μουσικής, θεωρείς ότι αυτή έχει μεγαλύτερη δύναμη στην προσπάθεια διατήρησης και μεταβίβασης της ποντιακής ταυτότητας από άλλες δραστηριότητες;

A: Αν κανείς θέλει να παραμείνει αναλλοίωτη η ποντιακή ταυτότητα έτσι όπως ήταν όλα τα προηγούμενα χρόνια, τότε όλα είναι εξίσου σημαντικά και όλα πρέπει να παραμείνουν τα ίδια, αλλιώς αν ας πούμε κρατήσεις τα πάντα ίδια και αλλάξει η μουσική δεν θα έχεις να κάνεις με Πόντιους θα έχεις να κάνεις με μια ομάδα ατόμων που θυμίζουν Πόντιους, αλλά δεν είναι Πόντιοι, γιατί δεν έχουν όλα τα στοιχεία του να είσαι Πόντιος.

E: Ωστόσο, τη σήμερον ημέρα, και προκειμένου να επιτευχθεί αποτελεσματικότερα η μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας πιστεύεις ότι θα μπορούσε η ποντιακή μουσική να έχει μεγαλύτερη απήχηση στις νέες γενιές από ότι άλλες δράσεις; Θα μπορούσε δηλαδή να αναλάβει ρόλο πρεσβευτή της ποντιακής ταυτότητας η ποντιακή μουσική για να γίνει άνοιγμα προς τους νέους;

A: Πιστεύω θα μπορούσε και θα έπρεπε να γίνεται αυτό, δηλαδή με την μουσική να γνωρίσει και όπως είπα να ανοίξει η όρεξη κάποιου να θέλει να μάθει για την ποντιακή ταυτότητα.

Σταύρος Κ.

E: Πρώτη θεματική ενότητα, η ποντιακή ταυτότητα. Τι σημαίνει να είσαι Πόντιος; Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσένα;

Σ: Για εμένα να είσαι Πόντιος είναι να έχεις μια καταγωγή από εκεί πέρα, τώρα στο σπίτι λίγο έτσι και στο χωριό έχει τα αστεία, οι παππούδες σου μαθαίνουνε για αξίες... καμιά λέξη άμα μιλάς είναι ακόμα καλύτερα... δηλαδή αυτό είναι να είσαι Πόντιος... εε μετά και οι χοροί, τα έθιμα και αυτά, δηλαδή πάνω κάτω ό,τι κάνει έναν Βλάχο Βλάχο... όπως όλους δηλαδή κατάλαβες;

E: Αν έπρεπε να συνθέσεις τον όρο ποντιακή ταυτότητα ποια είναι τα χαρακτηριστικά που θα χρησιμοποιούσες; Επίσης υπάρχει ιεραρχία μεταξύ αυτών; Υπάρχουν για εσένα σημαντικά και λιγότερο σημαντικά χαρακτηριστικά της ποντιακής ταυτότητας;

Σ: Γλώσσα κύριο και μετά θα σου έλεγα αξίες ποντιακές, δηλαδή ξέρεις όλα αυτά τα πως θα έχεις επικοινωνία, πως θα δουλεύεις, όλα αυτά που μας δίδαξαν οι παππούδες μας, εμένα αυτό μου έρχεται στο μυαλό... ξέρεις αυτά που μας έλεγαν και οι γιαγιάδες να είσαι κύριος, να είσαι...

E: Θα λέγαμε, δηλαδή ότι υπάρχει ο ποντιακός χαρακτήρας εντός ή εκτός εισαγωγικών.

Σ: Ναι ναι κάπως έτσι... το να είσαι κύριος, να είσαι αυτό... ο καθένας ό,τι έχει ακούσει... ποντιακός χαρακτήρας καλά το είπες!

E: Δεν μου ολοκλήρωσες όμως, γλώσσα, μουσική, ο χαρακτήρας...

Σ: Εε μετά εντάξει είναι και τα είδη μουσικής και τα έθιμα και οι χοροί που σε ξεχωρίζουν από τον άλλο... το να χορεύεις και να μην ξέρεις να μιλάς, να μην ξέρεις να κάνεις... να είσαι σαν Αμερικάνος να στο πω έτσι δεν είναι... δεν αρκεί, δεν λείπει κάτι για εμένα.

E: Πρέπει, λοιπόν, να συνυπάρχουν όλα τα χαρακτηριστικά.

Σ: Ναι, ναι.

E: Ας περάσουμε στο δεύτερο θέμα, την μουσική γενικότερα. Θεωρείς ότι η μουσική επηρεάζει την καθημερινότητά σου και αν ναι με ποιον τρόπο;

Σ: Εντάξει, επειδή εγώ παίζω και όργανο, παίζω λύρα, παίζω και μπουζούκι παίζω και κιθάρα, έχω πάρει και ένα βιολί, εμένα ας πούμε με κάνει... με επηρεάζει γιατί αφιερώνω χρόνο στη μέρα μου και για να ακούσω μουσική και για να παίζω μουσική, δηλαδή μου τρώει κάποιες ώρες από την μέρα μου... αν αυτό εννοείς.

E: Ναι ναι αυτό ακριβώς εννοώ, αλλά θέλω να σε ρωτήσω κάτι... διαφοροποιείται στο μυαλό σου η ποντιακή μουσική από τα υπόλοιπα είδη; Αντλείς διαφορετικά συναισθήματα, την βιώνεις διαφορετικά από τα λοιπά είδη μουσικής, ελληνικής και ξένης;

Σ: Θα σου 'λεγα ότι εντάξει ειδικά για την ξένη μουσική δεν την πολύ... εεε δεν την πολύ βιώνω. Η ποντιακή μουσική όμως, αυτά τα τραγουδάκια που σου θυμίζουν τους παλιούς στο χωριό, στα καφενεία, σου φέρνουν μνήμες... τον παππού μου εμένα ας πούμε μου θυμίζει. Τα άλλα τα ελληνικά μου θυμίζουν... μου θυμίζουν κάπως Ελλάδα, πατρίδα, κάπως έτσι τα νιώθεις πιο κοντά σου... κάπως έτσι... σε αγγίζουν πιο πολύ από κάποιο ξένο ή κάποιο τέτοιο.

E: Μετέχεις της ποντιακής μουσικής;

Σ: Όπως σου είπα πριν παίζω διάφορα όργανα.

E: Θεωρείς ότι η ποντιακή μουσική επηρεάζει την καθημερινότητά σου διαφορετικά από τα άλλα είδη μουσικής και αν ναι με ποιον τρόπο; Τι είναι αυτό που διαφοροποιεί την ποντιακή μουσική;

Σ: Καταρχάς για εμένα ποντιακή μουσική είναι ό,τι πιο κοντινό θα ακούσω στη γλώσσα μου, να στο πω έτσι. Εγώ που είμαι τώρα φοιτητής που αλλού να ακούσω ποντιακά; Να ακούσω ποντιακά από τους συμφοιτητές μου; Δεν ακούς. Αυτό είναι ίσως το έτσι... ακούς ποντιακά, σου έρχονται λέξεις, έστω και αυτές, που ίσως άκουγες πιο παλιά, άλλες που δεν γνωρίζεις και λες πω πω τι λείπει εδώ... αυτό δηλαδή, πιο πολύ σε γεμίζει αναμνήσεις και καμιά φορά και γνώσεις.

E: Θα έλεγες, λοιπόν, ότι η ποντιακή μουσική συμβάλλει στη διατήρηση και μεταβίβαση του συναισθήματος της ποντιακότητας;

Σ: Συμβάλλει, πως δεν συμβάλλει; Ναι.

E: Σε σύγκριση όμως με άλλα χαρακτηριστικά θεωρείς ότι η ποντιακή μουσική έχει μεγαλύτερη δύναμη στην προσπάθεια διατήρησης και μεταβίβασης της ποντιακής ταυτότητας;

Σ: Για 'μενα το μεγαλύτερο πράγμα είναι η γλώσσα... τώρα άμα ξέρεις να χορεύεις να αυτό... σίγουρα και η μουσική γιατί θα μου πεις έχει και τη γλώσσα μέσα... εε βάλ'το έτσι, παίζει μεγάλο ρόλο, παίζει μεγάλο ρόλο, όχι τον κύριο όμως. Χωρίς να μιλάς όμως δεν γίνεται, ξέρω παιδιά που μιλάνε ποντιακά, αλλά δεν ακούνε τα τραγούδια.

Εύη Α.

Ε: Ξεκινάμε με το πρώτο θέμα, την ποντιακή ταυτότητα. Τι σημαίνει να είσαι Πόντια; Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσένα;

Ευ: Το τι σημαίνει γενικά με ρωτάς ή όσον αφορά εμένα συγκεκριμένα;

Ε: Θέλω να μιλήσεις εσύ για εμένα πρώτα και στη συνέχεια αν μπορείς να εξάγεις και ένα γενικό συμπέρασμα.

Ευ: Εε γενικά επειδή έχουμε απομακρυνθεί από τις τοπικές ρίζες μας δεν μπορώ να νιώσω πάρα πολύ, εκατό τοις εκατό Πόντια, νιώθω Πόντια μόνο από την καταγωγή του πατέρα μας και από το χωριό μας από το επίθετό μας και από τα τοπικά προϊόντα που γευόμαστε κάθε φορά που ερχόμαστε σε επαφή, σε συνάντηση με τους συγγενείς και θείους, τους ανθρώπους που βρίσκονται... τέλος πάντων την οικογένειά μας... το χωριό πάνω, βόρεια. Δεν μπορώ, λοιπόν, να πω ότι νιώθω εκατό τοις εκατό Πόντια, νιώθω ένα πενήντα τοις εκατό λόγω των ριζών μου, αυτό πιο πολύ... και φυσικά δεν έχουμε μεγαλώσει εκεί, έχουμε μεγαλώσει σε ένα πολύ διαφορετικό περιβάλλον... καμία σχέση με τα ακούσματα, τις καθημερινότητες, τις παραδόσεις και όλα αυτά... είμαστε... εε θα μιλήσω για εμένα καλύτερα, είμαι πιο απομακρυσμένη, δεν έχω την επαφή που έχει κάποιος που ζούσε εκεί από μικρός και τα γνωρίζει και έχει έρθει σε επαφή. Τώρα να μιλήσω για πιο γενικά ή θες να πούμε κάτι άλλο πάνω σε αυτό;

Ε: Θα ήθελα να ακούσω τι φαντάζεσαι εσύ γενικότερα...

Ευ: Γενικά όταν κάποιος μου λέει ότι είναι Πόντιος...το πρώτο πράγμα που μου έρχεται στο μυαλό είναι ο ποντιακός ξεριζωμός, έτσι; Οι δυσκολίες αυτών των ανθρώπων, το πόσα πράγματα έχουν καταφέρει σαν άνθρωποι... ο χορός τους, για τον οποίο πρόσφατα έμαθα τι σημαίνει για εκείνους και μου προκάλεσε θαυμασμό και δέος, γιατί παλαιότερα έλεγα πως χορεύουν έτσι και γέλαγα... ναι αυτοί οι άνθρωποι πολλή υπερηφάνεια, υπερήφανοι για τον λαό τους, τον πολιτισμό τους πιο πολύ, παθιάζονται πολύ για την κουλτούρα... εε όταν τους λες Πόντιους νιώθουν πολλή υπερηφάνεια για τον εαυτό τους, για τους χορούς τους, τα έθιμά τους, πόσο ανοιχτοί άνθρωποι είναι και έτοιμοι να σε βοηθήσουν... εε να σου προσφέρουν τα πάντα, να σε κάνουν να νιώσεις σαν το σπίτι σου... χαμογελαστοί θα έλεγα! Άνθρωποι ανοιχτοί και υπερήφανοι για τον λαό τους και για την ιστορία τους φυσικά...θλίψη για το παρελθόν και υπερηφάνεια για το τώρα. Εγώ την ιστορία δεν την γνωρίζω καλά, αλλά έχουν ξενιτευτεί από έναν τόπο και έχουν φτιάξει και είχαν βασικά έναν τεράστιο πολιτισμό... νομίζω σαν άνθρωποι ήταν πλούσιοι και οικονομικά και συναισθηματικά και το βλέπουμε με το πόσο δοτικοί είναι σαν άνθρωποι έτσι;

Ε: Παρατηρώ ότι χρησιμοποιείς γ' πρόσωπο, δεν εντάσσεις τον εαυτό σου σε αυτή την ομάδα ανθρώπων;

Ευ: Όχι, όχι δεν τον εντάσσω, γιατί όπως είπα και στην αρχή είμαστε πολύ μακριά από αυτό, ενώ άμα ζούσαμε τώρα πάνω θα ξέραμε πολλά πράγματα και θα μας εξηγούσαν και οι συγγενείς, άνθρωποι που είναι κοντά. Εμείς απλά το έχουμε ως το χωριό μας, πηγαίνουμε δύο-τρεις φορές το χρόνο, γι' αυτό και χρησιμοποιώ γ' πρόσωπο και πολλά πράγματα δεν τα γνωρίζω και τα μαθαίνω τυχαία... είμαστε εντελώς άλλο πολιτισμικό περιβάλλον.

Ε: Για να επιστρέψω και στις αρχικές σου δηλώσεις, θεωρείς ότι είναι τοπικά προσδιορισμένη η ποντιακή ταυτότητα, δηλαδή έχει να κάνει με τον τόπο που βρίσκεται και να θεωρείσαι και να θεωρείς τον εαυτό σου Πόντιο ή μπορείς να φέρεις την ταυτότητα και σε διαφορετικά περιβάλλοντα, π.χ. στο εξωτερικό;

Ευ: Κοίταξε να δεις στη δική μου περίπτωση τοπικά θα έλεγα, γιατί δεν ήμασταν από μικρή ηλικία κοντά δεν μεγαλώσαμε μαθαίνοντας και καταλαβαίνοντας τι θα πει αυτό. Από την άλλη αυτοί που έχουν μεγαλώσει εκεί και για χ ή ψ λόγους έχουν φύγει στο εξωτερικό ή ζούνε στην Αθήνα π.χ., συνήθως οι πιο μεγάλοι θα έλεγα, ενθουσιάζονται, χαίρονται, το θεωρούν καμάρι και νιώθουν πολλή υπερηφάνεια το να λένε ότι είναι Πόντιοι... εμένα δεν μου λέει κάτι... εε όχι δεν μου λέει κάτι, τους θαυμάζω γενικά όταν έρχομαι σε επαφή, αλλά ως Εύη, ας βάλω και την Άννα, γιατί πάνω κάτω στα ίδια είμαστε, δεν έχουμε πολύ στενή επαφή με όλο αυτό για να νιώσουμε μέρος και κομμάτι του. Για την ακρίβεια κάθε φορά που πηγαίναμε στο χωριό ήμασταν οι Αθηναίες! Οπότε νομίζω αυτό λέει πολλά, χαχα (γέλιο περισσότερο ειρωνικό)!

Ε: Τι θα σε κινητροδοτούσε να έρθεις περισσότερο σε επαφή με τις ρίζες σου;

Ευ: Καταρχάς, να περάσω χρόνο εκεί, εννοώ να έρθω κοντά... εε και κυριολεκτικά και μεταφορικά... εε να μαθαίνω περισσότερα πράγματα και βασικά να νοιαστώ εγώ να μάθω! Γιατί, όταν είσαι σε έναν άλλο τόπο λίγο η δουλειά, λίγο η ρουτίνα, η καθημερινότητα... είναι λίγο δύσκολο να ενδιαφερθείς και γι' αυτό... να είσαι γενικά σε επαφή ή τέλος πάντων τα άτομα... οι συγγενείς μας να μας μάθουν χορούς, γενικά και άλλα τέτοια. Η περισσότερη παρέα με Πόντιους θα βοηθούσε φυσικά, για να μάθουμε περισσότερα πράγματα για εκείνους, άλλωστε δεν γνωρίζουμε ακόμα και σήμερα πολλά πράγματα για εκείνους ούτε για τη γλώσσα τους ούτε για τα έθιμά τους.

Ε: Μάλιστα. Ας περάσουμε και στο δεύτερο θέμα, τη μουσική γενικότερα. Θεωρείς ότι η μουσική επηρεάζει την καθημερινότητά σου και αν ναι με ποιον τρόπο;

Ευ: Σε πάρα πολύ μεγάλο βαθμό θα έλεγα, η μουσική θεωρώ ότι είναι μια μορφή δύναμης σε αυτόν που την γράφει και σε αυτόν που την συνθέτει και σε αυτόν που την τραγουδάει. Αναλόγως την κατάσταση την

ψυχολογική, την συναισθηματική μας βοηθάει ή το αντίστροφο, χαχα! Μπορεί να μην μας βοηθήσει, να ακούσουμε κάτι και να μας πάει στα τάρταρα. Έχω ακούσει ότι η μουσική για κάποιους ανθρώπους είναι ο τρόπος ζωής και ο τρόπος έκφρασής τους, θα συμφωνήσω και σε αυτό. Η μουσική σε κινεί, σε κάνει να χορέψεις ή να μην χορέψεις! Σε κάνει να γελάσεις ή να θυμηθείς κάτι, παλιές καταστάσεις εεε... είναι πολύ σημαντική στη ζωή μας ειδικά για εμάς που είμαστε ραδιοφωνικοί παραγωγοί, χαχαχα! Ασχολούμαστε με αυτό, αρέσει και στον κόσμο, τους κρατάει παρέα σε κάποιον που μπορεί να είναι μόνος του, τους κάνει να αισθάνονται καλά και γενικά είναι ένα μέσο σύνδεσης ανθρώπων έτσι; Η αφιέρωση τραγουδιών π.χ. μας φέρνει κοντά! Και μας κάνει να ξεχαστούμε από τα προβλήματά μας.

Ε: Όσο αφορά την ποντιακή μουσική τώρα, μετέχεις αυτής;

Ευ: Όχι με κανέναν απολύτως τρόπο, χαχαχα! Κοίταξε να δεις εμείς όντας «Αθηναίες», πηγαίνοντας δύο-τρεις φορές το χρόνο στο χωριό απέχουμε από αυτή, από τα ακούσματά της... άμα τα είχαμε από μικρές περισσότερο στο σπίτι θεωρώ ότι θα είχε συνηθίσει το αυτί μας σε αυτό το ρυθμό και αυτό το είδος τραγουδιών... τώρα όποτε ακούμε στο χωριό ή από συγγενείς ή στην τηλεόραση μερικά κομμάτια ειδικά τα πιο γρήγορα, που ακόμα και αυτό σίγουρα θα έχει τη σημασία του, μας ξενίζει, μας φαινόταν αστείο, γελάγαμε... τώρα κοίταξε να δεις τα ακούμε, θα σηκωθούμε να χορέψουμε, γιατί έτσι είμαστε σαν άνθρωποι, διασκεδάζουμε λίγο παραπάνω, αλλά δεν θα κάτσω να το ακούσω μόνη μου, όχι. Αυτό έχει να κάνει με αυτό που είπα πριν, που είμαστε απομακρυσμένες από την νοοτροπία και την τοπική κοινότητα και όλο τέλος πάντων του ποντιακού πολιτισμού.

Ε: Παρόλα αυτά θεωρείς ότι έχει τη δύναμη η ποντιακή μουσική να μεταβιβάσει αξίες, αρχές, την ποντιακή ταυτότητα γενικότερα;

Ευ: Ναι ναι το θεωρώ πάρα πολύ αυτό. Υπάρχουν τραγούδια από τον στίχο τους, τη μελωδία τους που δίνουν πράγματα... εγώ δεν γνώριζα τους στίχους... δεν γνώριζα ότι τα περισσότερα ποντιακά τραγούδια είναι θλιβερά, μπορεί ο ρυθμός τους να είναι χαρωπός και γρήγορος, αλλά μιλάνε γι' αυτό, τον ξεριζωμό τους, τις προσπάθειες τους, τις δυσκολίες τους και μόνο τα λόγια, δηλαδή, περιγράφουν έναν ολόκληρο πολιτισμό. Αρκεί, βέβαια, να υπάρχει κάποιος να τα εξηγήσει σε ανθρώπους σαν και εμάς που είμαστε έξω από αυτό.

Ε: Θεωρείς, λοιπόν, ότι η ποντιακή μουσική είναι ένας φορέας διατήρησης και μεταβίβασης της ποντιακής ταυτότητας;

Ευ: Ξεκάθαρα, μπορώ να πω ότι είναι και ογδόντα με ενενήντα τοις εκατό.

Άννα Α.

E: Ξεκινάμε με το πρώτο θέμα, την ποντιακή ταυτότητα. Τι σημαίνει να είσαι Πόντια; Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσένα;

A: Τι σημαίνει για εμένα εννοείς;

E: Ναι προσωπικά για εσένα.

A: Εε προσωπικά νιώθω υπερήφανη, είμαι αρκετά υπερήφανη μπορώ να πω...

E: Μάλιστα... τι σκέφτεσαι όταν ακούς τον όρο ποντιακή ταυτότητα, ποια είναι εκείνα τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν αυτή την ταυτότητα;

A: Εε ίσως η γλώσσα, η παράδοσή τους... εγώ όταν ακούω Πόντιος μου έρχεται στο μυαλό ένας ποντιακός χορός όταν χορεύουν με τα μαύρα, οι μαυροφορεμένοι... εεε δεν θυμάμαι ποιον χορό. Αυτό μου έρχεται βασικά στο μυαλό εμένα, το κάνω εικόνα και από τα παιδικά μου χρόνια και από αυτά που βλέπω, τις εικόνες που έχω στο μυαλό μου.

E: Κάποιο άλλο γνώρισμα ενδεχομένως;

A: Οι Πόντιοι είναι πιο ανοιχτοί άνθρωποι, πιο φιλόξενοι, είναι καλοί άνθρωποι... έχω ακούσει ουσιαστικά που λένε ότι είναι πολλοί καλοί άνθρωποι οι Πόντιοι και φιλόξενοι, πολύ φιλόξενοι.

E: Αυτή η ποντιακή ταυτότητα που εν μέρει φέρεις και εσύ σημαίνει κάτι ιδιαίτερο για εσένα ή σου είναι αδιάφορη και χάνεται κάτω από την ομπρέλα της ευρύτερης ελληνικής ταυτότητας;

A: Κοίταξε θα σου πω... επειδή πλέον δεν είμαι τόσο κοντά στην παράδοση και τόσο πολύ κοντά στο χωριό μου τέλος πάντων, μου είναι σχεδόν αδιάφορο και δεν με απασχολεί και τόσο, υπό την έννοια ότι απέχω από την παράδοση, τα ήθη και τα έθιμα δεν τα ζω. Κοίτα, εν μέρει είμαι υπερήφανη για την ιστορία και τις παραδόσεις και όλα αυτά, αλλά πλέον όχι τόσο, δηλαδή δεν θα πάω σε μια παρέα και θα πω γεια σας είμαι Πόντια, μου είναι σχεδόν αδιάφορο, δεν με νοιάζει και τόσο πολύ να με ξεχωρίζουν και να λένε ότι είμαι Πόντια.

E: Αυτή η αδιαφορία οφείλεται στην απομάκρυνσή σου από το χωριό;

A: Ναι σίγουρα ναι, το ότι δεν είμαι κοντά σε όλο αυτό, δεν έχω κάποιον γύρω μου, δεν έχω κάποια ήθη και έθιμα... γενικά η απομάκρυνσή μας από το χωριό με έχει κάνει να πω οκ εντάξει σιγά, δεν είναι και κάτι τόσο σημαντικό.

E: Άρα ένας τρόπος να διατηρηθεί η ποντιακή ταυτότητα...

A: Είναι να είσαι κοντά στον τόπο σου, στην παράδοση, να τα ζεις να τα βλέπεις τα ήθη και τα έθιμα... να τα ζεις κυρίως, γιατί αν δεν τα ζεις δεν τα γνωρίζεις κιόλας. Όταν, λοιπόν, δεν είσαι κοντά σε έναν τόπο που κατά κύριο λόγο και το φαγητό και οι παραδόσεις και τα ήθη και έθιμα είναι ποντιακά πλέον δεν σε νοιάζει και τόσο.

E: Μάλιστα. Ας περάσουμε στο δεύτερο θέμα τώρα, τη μουσική γενικότερα. Θεωρείς ότι η μουσική επηρεάζει την καθημερινότητά σου και αν ναι με ποιον τρόπο;

A: Εννοείται πως την επηρεάζει. Ανάλογα το πως θα ξυπνήσουμε, αν είμαστε χαρούμενοι θα ακούσουμε χαρούμενη μουσική αν θέλουμε να ανέβουμε πάλι βάζουμε χαρούμενη μουσική... σίγουρα επηρεάζει η μουσική και σε συναισθήματα και παντού... επίσης η μουσική σε εμπνέει, η μουσική είναι πάντα εκεί για να χορέψεις, να διασκεδάσεις, να κλείσεις τα μάτια σου, να χαλαρώσεις, οπότε ναι σίγουρα κάθε είδος μουσικής, είτε ξένη είτε ελληνική είτε ποντιακή επηρεάζει.

E: Να περάσουμε στην επόμενη θεματική ενότητα, λοιπόν, ποια είναι η σχέση σου με την ποντιακή μουσική; Μετέχεις αυτής;

A: Εε σχέση δεν έχω και πάρα πολύ καλή... όταν ο μπαμπάς μας έβαζε κάνα Σαββατοκύριακο ποντιακή μουσική κλειδωνόμασταν στα δωμάτιά μας και λέγαμε άντε πότε θα τελειώσει, χαχαχα! Πέρα από την πλάκα, όταν βρίσκομαι σε πανηγύρι και παίζει ποντιακή μουσική μου αρέσει να την ακούω και μου αρέσει να σηκωθώ να χορέψω ασχέτως αν δεν γνωρίζω, απλά ακολουθώ! Κάποιο όργανο δεν παίζω, ούτε ξέρω να χορεύω, ούτε ήμουν σε κάποιο σύλλογο, αλλά μου αρέσει να την ακούω και ενίοτε, στα εύκολα θα σηκωθώ να χορέψω απλά για ψυχαγωγία και διασκέδαση, όχι για άλλο λόγο.

E: Παρόλα αυτά νιώθεις ότι έρχεσαι σε επαφή με τις ρίζες σου μέσω της ποντιακής μουσικής;

A: Ναι, βεβαίως. Ειδικά όταν ανεβαίνω στο χωριό μου και ακούω, γιατί στην Αθήνα δεν θα ακούσω ποντιακή μουσική.

E: Θεωρείς ότι η ποντιακή μουσική είναι ένας τρόπος πιο αποτελεσματικός στην προσπάθεια διατήρησης και μεταβίβασης της ποντιακής ταυτότητας σε νέους ανθρώπους σαν και εσένα;

A: Ναι ναι φυσικά και είναι ένας τρόπος. Βλέπω πολύ μικρά παιδάκια που πάνε για χορό στους ποντιακούς συλλόγους π.χ. Το τονίζω όμως ότι είναι πιο εύκολο αυτό να συμβεί στα χωριά όπου είναι όλοι μαζεμένοι, από ότι στην Αθήνα που είναι σκόρπια. Ναι μεν υπάρχουν σύλλογοι εδώ, αλλά είναι οι άνθρωποι αποκομμένοι δεν τηρούν τα ήθη και έθιμα.

Νικηφόρος Φ.

E: Ξεκινάμε με την πρώτη θεματική ενότητα, την ποντιακή ταυτότητα. Τι σημαίνει να είσαι Πόντιος; Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσένα;

N: Κοίτα για εμένα ποντιακή ταυτότητα δεν περιορίζεται αποκλειστικά στην ελληνική πλευρά, αλλά θα μπορούσα να ορίσω ως ποντιακή ταυτότητα και τους Έλληνες που έχουν έρθει ως πρόσφυγες το 1922 και εννοείται τους παλινοστούντες ομογενείς που ζούσαν σε εκείνες τις περιοχές από αμνημονεύτων χρόνων, αλλά και αυτούς που μετοίκησαν εκεί λόγω των διώξεων, αλλά μπορούμε να ορίσουμε και Πόντιους και τους τουρκικής καταγωγής που κατοικούν εκεί και έχουν... πώς να σου πω... κοινωνούν του ποντιακού πολιτισμού μέσω της μουσικής, του χορού, κτλ.

E: Είσαι υπέρ μια ευρύτερης νοηματοδότησης, δηλαδή.

N: Αν το θεωρείς ευρύτερη, να καλώς... αλλά υπάρχουν και οι Χεμισίν που είναι αρμένικης καταγωγής νομίζω και Μιγγρέλι που είναι γεωργιανής καταγωγής έτσι; Αυτές είναι υποομάδες σκέψου, που ζούνε σε κάποιες περιοχές εκεί και έχουν και τη λύρα και το αγγείο, έχουνε δηλαδή... αλλά εγώ μελετώ το ελληνικό σκέλος, δεν έχω μελετήσει, δηλαδή, τόσο την από εκεί πλευρά, τις υπόλοιπες φυλές ας πούμε.

E: Μάλιστα. Ποια είναι εκείνα τα στοιχεία, λοιπόν, που συνθέτουν την ποντιακή ταυτότητα;

N: Η γενεαλογική καταγωγή, 'ντάξει άμα παρατηρήσεις σου είπα βεβαίως ανθρώπους οι οποίοι ζουν στο ανατολικό σκέλος του Εύξεινου Πόντου που θεωρητικά θα μπορούσαν όλοι να λέγονται Πόντιοι... ας πούμε... και οι Ρουμάνοι και οι Βούλγαροι και οι Ουκρανοί, αλλά έχουνε διαφορετικό πολιτισμό ρε παιδί μου, ακόμα και οι ελληνικές ομάδες πληθυσμιακές που ζουν στη Μαρσιούπολη και στο Ντόνετσκ και στη Κριμαία έχουνε διαφορετική μουσικοχορευτική παράδοση... οπότε ένα βασικό χαρακτηριστικό για εμένα είναι η χρήση της ποντιακής λύρας, ωραία; Βλέπεις δεν βάζω πρώτη τη γλώσσα, χαχα!

[...]

N: Λοιπόν, μουσική, χορός, γλώσσα, ενδυμασία να η ενδυμασία, εντάξει... αυτό τώρα το γεωγραφικό, είδες σου όρισα εξ' αρχής τον Ανατολικό Πόντο, αλλά αυτό είναι σαν ομόκεντροι κύκλοι ρε παιδί μου, υπάρχει κάποιος πυρήνας, ο βασικός πυρήνας είναι... αν μπορούμε να πούμε περιοχή της Τραπεζούντας και εκεί γύρω... να σου πω τι θεωρώ εγώ σαν άνθρωπος ταυτότητα; Την επιθυμία κάποιου να ταυτιστεί με κάτι. Καθαρά αυτό, εφόσον κάποιος επιθυμεί να ταυτιστεί με κάτι αυτή είναι η ταυτότητά του.

E: Μάλιστα. Πιστεύεις όμως ότι υπάρχουν διακριτά χαρακτηριστικά μεταξύ ποντιακής ταυτότητας και ποντιακής ελληνικής ταυτότητας; Θα μπορούσε να γίνει αυτή η διάκριση θεωρείς;

N: Εε... όχι, αλλά οι Έλληνες του Πόντου είναι το κομμάτι το οποίο έχουμε εμείς σαν εικόνα, σαν ποντιακή ταυτότητα.

E: Εσύ, δηλαδή ως άνθρωπος ποντιακής καταγωγής θα μπορούσες να ταυτιστείς με έναν άνθρωπο ποντιακής καταγωγής από την Βουλγαρία, τη Ρουμανία, την Ουκρανία ή τη Ρωσία π.χ.; Νιώθεις, δηλαδή ότι είσαι μέλος μιας κοινής ομάδας;

N: Θα μπορούσα να βρεθώ παράδειγμα εε σε κάποιο γλέντι όπου θα παίζει έναν σκοπό τικ, όλοι μαζί ρε παιδάκι μου, δεν είναι κάτι δύσκολο όλοι θα βρίσκαμε τα πατήματά μας εντάξει; Όλο και κάποια κοινή ρίζα θα βρίσκαμε, δηλαδή ρυθμοί, χοροί πάνω κάτω είναι οι ίδιοι, υπάρχουν, δηλαδή... αλλά τώρα σου λέω σε περίπτωση που θα ήταν κάποιο γλέντι, μόνο έτσι.

E: Μάλιστα. Ας περάσουμε, λοιπόν, στο δεύτερο θέμα, τη μουσική γενικότερα. Θεωρείς ότι η μουσική επηρεάζει την καθημερινότητά σου και αν ναι με ποιον τρόπο;

N: Κοίτα, εντάξει η δικιά μου καθημερινότητα την επηρεάζει, γιατί... εε είναι μέρος της καθημερινότητάς μου εδώ και δεκαπέντε χρόνια που παίζω μουσική και... εε εντάξει με επηρεάζει... είναι το μυαλό μου εκεί πέρα, πώς θα μελετήσω κάτι, πώς θα ψάξω κάτι, κάτι παλιό ίσως που δεν έχει ακουστεί, πώς θα μπορέσω να αποδώσω σωστά στη λύρα ή σε κάποιο άλλο όργανο... ναι για εμένα έχει μεγάλο ρόλο.

E: Ασχολείσαι εξ' ολοκλήρου με την ποντιακή μουσική...

N: Με την ευρύτερη ελληνική παραδοσιακή μουσική.

E: Μάλιστα. Λοιπόν, επόμενη ερώτηση, θεωρείς ότι η μουσική συνέβαλε στη διαμόρφωση της ατομικής σου ταυτότητας;

N: Πάρα πολύ.

E: Με ποιο τρόπο;

N: Και η μουσική και... βασικά τα βιώματα, ο χορός, η μουσική, όλα αυτά που είχα στο χωριό μου, την Μεσοποταμία Καστοριάς που εκεί μεγάλωσα... τα ακούσματα από τις γιαγιάδες που ξυπνούσαμε το πρωί ξέρω 'γω και αυτές κάναν... πίναν τον καφέ τους και λέγαν τα νέα τους στην ποντιακή γλώσσα... και η συμμετοχή σε έθιμα όπως είναι τα έθιμα των Μωμόγερων, διάφορα άλλα έθιμα που κάναμε... όλα αυτά διαμορφώνουν χαρακτήρα, εννοείται και σου δίνουν και για εμένα πολύ δυνατές αξίες και πράγματα που μπορείς να κρατηθείς και να σε κρατήσουν... σε δύσκολες στιγμές της ζωής σου, να έχεις ρε παιδί μου αυτό το αποκούμπι, αυτές τις αξίες.

E: Ας περάσουμε και στο τρίτο θέμα, την ποντιακή μουσική. Μετέχεις αυτής και αν ναι με ποιον τρόπο;

N: Μετέχω της ποντιακής μουσικής, βεβαίως, παίζω ποντιακά όργανα... εντάξει υπάρχουν και όργανα που είναι καθαρά ποντιακά παίζονταν μόνο στον Πόντο, υπάρχουν και όργανα που παιζόντουσαν σε άλλες περιοχές, αλλά τα έπαιζαν και στον Πόντο, άρα θεωρούνται ποντιακά... εε με όλα έχω ασχοληθεί, με ποντιακή λύρα έχω καταπιαστεί τα περισσότερα χρόνια.

[...]

E: Επόμενη ερώτηση. Θεωρείς ότι η ποντιακή μουσική επηρεάζει την καθημερινότητά σου και αν ναι με ποιον τρόπο;

N: Επηρεάζει και την επηρεάζει θετικά. Όποτε είμαι στο αυτοκίνητο, μπορεί να βάλω να ακούσω ποντιακά, να μου ανέβει η διάθεση... εε αλλά και πέρα από αυτό και για χορό να βρεθούμε, που λόγω της κατάστασης (covid) δεν γίνεται μπορώ να σου πω ότι με επηρεάζει θετικά και με γεμίζει το να καθίσω να ψάξω αρχείο, να ψάξω καμιά ηχογράφηση παλιά και να εντυφλώσω στο πως παίζει αυτός ο άνθρωπος σκεπτόμενος τα βιώματα που μπορεί να είχε. Δηλαδή, αν είναι κάποιος λυράς πρώτης γενιάς να σκεφτώ ότι αυτό που παίζει ρε παιδί μου, το παίζει έτσι γιατί έζησε αυτό και αυτό και αυτό, γιατί ζούσε εκεί, η οποία περιοχή ήταν έτσι με αυτούς και με εκείνους τους ανθρώπους, γιατί το κράτησε όπως το παίζει και δεν το παραμόρφωσε, γιατί ακούγεται έτσι αυτό που παίζει, γιατί είναι έτσι η δομικότητα, πως χρησιμοποιεί το δοξάρι και ακούγεται έτσι. Όλο αυτό... όλη αυτή η μελέτη, μπορώ να σου πω ότι στο τέλος της ημέρας με γεμίζει, θα πω ρε 'συ εντάξει αυτό ήταν πολύ καλό και δεν ξέρω πόσοι μπορούν να το αναγνωρίσουν αυτό. Πιστεύω ότι είναι ένα ρεύμα αυτό της μελέτης της παραδοσιακής ποντιακής μουσικής που αυξάνεται συνεχώς.

E: Για 'σενα ουσιαστικά η ποντιακή μουσική είναι ένα μέσο εμπλουτισμού των γνώσεων σου ιστορικών και μουσικών, πέρα από ένα μέσο διασκέδασης ή μάλλον ψυχαγωγίας.

N: Στην ουσία η ψυχαγωγία σε αυτό έγκειται, ότι άγει την ψυχή σε κάτι ανώτερο, η διασκέδαση εν αντιθέσει είναι πρόσκαιρη ευχαρίστηση της ψυχής... θεωρώ ότι η ποντιακή μουσική είναι ψυχαγωγία από ένα σημείο και μετά αν τη μελετάς προσεκτικά, με προσοχή στα χαρακτηριστικά του... είναι θεωρώ από τους πιο ποιοτικούς τρόπους να ασχοληθεί κανείς με την παραδοσιακή μουσική, δεν θέλω να υποβαθμίσω άλλες μουσικές, αλλά είναι μια μουσική που είναι παρακαταθήκη... μεταφέρθηκε από γενιά σε γενιά, κουβαλάει συναισθήματα μέσα, διαμορφώθηκε μέσα σε κοινότητες... διαμορφώθηκε για να εξυπηρετήσει κάποιους σκοπούς... κάποιες τελετουργίες, το γάμο, τη βάφτιση, ακόμα και την κηδεία, το πανηγύρι του χωριού, διαμορφώθηκε έτσι δηλαδή... κουβαλάει μνήμες, όπου μπορούν να σε... άμα το βιώσεις... μα το βιώνεις με την ενασχόληση, δεν είναι κάτι μυστικό το πως θα το βιώσεις... με την ενασχόληση, με την... το ένα φέρνει το άλλο, καταντάς να το βιώνεις. Είναι πολύ... εε σε γεμίζει συναισθήματα.

E: Νιώθεις, λοιπόν, την ανάγκη αυτά που μαθαίνεις για την ποντιακή μουσική και την ποντιακή σου ταυτότητα γενικότερα να τα μεταβιβάσεις, να τα επικοινωνήσεις με άλλους ανθρώπους πέρα από τον εαυτό σου; Να αφήσεις και εσύ την παρακαταθήκη σου τρόπον τινά στις επόμενες γενιές;

N: Από μόνη της αυτή η διαδικασία σε κάνει να θες να τη μεταβιβάσεις, να επικοινωνήσεις με άλλους, να δεις αν το βλέπουνε και αυτοί έτσι... χωράει πολλή κριτική αυτό το πράγμα, αλλά εποικοδομητική που μέσα από τον συγκερασμό απόψεων βγαίνουν καμιά φορά συμπεράσματα καμιά φορά δεν βγαίνουν, αλλά όλη αυτή η αναζήτηση από μόνη της οδηγεί στην εγρήγορση του μυαλού και στην αναζήτηση των ριζών, από που καταγόμαστε και πολλών πραγμάτων... έτσι βλέπει τον ελληνικό πολιτισμό εις βάθος.

[...]

N: Ξεκάθαρα η ποντιακή μουσική είναι ένα μέσο κοινωνικοποίησης από τα πιο υγιή, να το πω έτσι, μέσα κοινωνικοποίησης, που δεν επιβάλλεται από εξωτερικούς παράγοντες, από εξωγενείς παράγοντες, να το πω έτσι. Δεν επιβάλλεται από κάποιο life style με το έτσι θέλω μέσα στην κοινωνία... εεε είναι κάτι που το επιλέγεις επειδή σ' αρέσει και όσο το μελετάς σ' αρέσει περισσότερο.

E: Θεωρείς ότι απορρέει φυσικά μέσα από τον κάθε άνθρωπο, χωρίς να του ασκηθεί οποιαδήποτε μορφή πίεσης; Χωρίς να εξαναγκαστεί στην ουσία να την μάθει;

N: Εφόσον το βιώσεις απορρέει φυσικά, γιατί είναι επακόλουθο, έχει επιβιώσει από μόνο του, από γενιά σε γενιά. Μεταλαμπαδεύτηκε... δεν μεταλαμπαδεύτηκε ούτε επειδή κάποιος το αποφάσισε να στο πετάξει μέσα σε μια πλατφόρμα να το ακούσεις ή σε κάποιο μαγαζί που θα πας και θα σου βάλουν αυτό το τραγούδι... διαμορφώθηκε, επειδή οι ίδιες οι κοινότητες το κράτησαν και είναι μια παρακαταθήκη ρε παιδί μου.

Στυλιανός Β.

Ε: Ξεκινάμε με την πρώτη θεματική ενότητα, την ποντιακή ταυτότητα. Τι σημαίνει να είσαι Πόντιος; Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσένα;

Σ: Εε... μου αρέσουν γενικά οι ρίζες να τις κρατάμε... εε δεν είμαι Πόντιος... είμαι Πόντιος κατά το ήμισυ από τη μητέρα μου. Γενικά μου αρέσει που είμαι Πόντιος, μου αρέσει...

Ε: Τι είναι αυτό που σε κάνει να νιώθεις ξεχωριστός ως Πόντιος; Τι σε διαφοροποιεί από τους υπόλοιπους συγχωριανούς σου και από τους υπόλοιπους Έλληνες γενικότερα;

Σ: Μ' αρέσει η καταγωγή... μ' αρέσουν τα έθιμα, μ' αρέσουν οι χοροί εεε τα φαγητά τους όλη η παράδοση που υπάρχει.

Ε: Μάλιστα. Όταν ακούς τον όρο ποντιακή ταυτότητα τι σου έρχεται στο μυαλό; Ποια στοιχεία, δηλαδή νοηματοδοτούν τη λέξη Πόντιος;

Σ: Χορός εε... εεε ο χορός συνεπάγεται την μουσική... η γλώσσα... η γλώσσα, γιατί μιλούσε και η γιαγιά μου ποντιακά την καταλαβαίνω λιγάκι τη γλώσσα... εε συνήθως αυτά μου έρχονται.

Ε: Ας περάσουμε στο επόμενο θέμα, την μουσική γενικότερα. Θεωρείς ότι η μουσική επηρεάζει την καθημερινότητά σου και αν ναι με ποιον τρόπο;

Σ: Ναι, με επηρεάζει, εγώ ακούω συνέχεια μουσική. Επηρεάζει την ψυχολογία σίγουρα, επηρεάζει την όρεξη, τουλάχιστον σε εμένα, για δουλειά, για οτιδήποτε μέχρι και στο διάβασμα χρησιμοποιώ τη μουσική! Με βοηθάει στη συγκέντρωση εμένα μουσική, συγκεντρώνομαι πιο καλά σε μια δουλειά.

[...]

Ε: Η ποντιακή μουσική τι σημασία έχει για εσένα; Είναι μέρος της καθημερινότητάς σου;

Σ: Όχι, της καθημερινότητάς μου δεν είναι... εε γιατί δεν μπορείς να ακούς σε όλους τους χώρους ποντιακή μουσική, στο αμάξι βάζω κάποιες φορές εε... της διασκέδασής μου είναι κομμάτι σίγουρα, αλλά της καθημερινότητας δεν είναι.

Ε: Μετέχεις της ποντιακής μουσικής;

Σ: Όχι, όχι.

Ε: Μόνο ως ακροατής;

Σ: Ναι, ναι.

Ε: Θεωρείς παρόλα αυτά ότι ως Πόντιος η ποντιακή μουσική έχει ιδιαίτερη επιρροή πάνω σου; Θεωρείς, θα λέγαμε, ότι έρχεται σε επαφή με τις ρίζες σου, το παρελθόν σου μέσω αυτής;

Σ: Ναι, ναι αυτό εννοείται.

[...]

Ε: Θεωρείς ότι η ποντιακή μουσική συμβάλλει γενικότερα στη διατήρηση και μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας;

Σ: Είναι ένα κομμάτι ναι που συμβάλλει... κατά ένα κομμάτι συμβάλλει βέβαια η ποντιακή μουσική... μετά πολλά ακόμα πράγματα συμβάλλουν, αλλά είναι ένα μεγάλο κομμάτι.

Ε: Όπως;

Σ: Η ιστορία, η γλώσσα... αυτά κυρίως. Η μουσική απλώς κάνει πολύ γνωστή... γιατί όλοι γνωρίζουν την ποντιακή μουσική αυτό είναι το... πλέον έχουμε δει ότι και σε κέντρο διασκέδασης παίζουμε...

Ε: Θεωρείς, λοιπόν, ότι πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην ποντιακή μουσική ως φορέα διατήρησης και μεταβίβασης της ποντιακής ταυτότητας;

Σ: Εε ναι... κατά ένα ποσοστό... κατά ένα μεγάλο ποσοστό νομίζω ότι το κάνουνε, γιατί βλέπω και πολλά νέα άτομα που ασχολούνται με τη μουσική, με τα όργανα, τα ποντιακά γενικότερα.

Ε: Ξεκινάμε με την πρώτη θεματική ενότητα, την ποντιακή ταυτότητα. Τι σημαίνει να είσαι Πόντιος; Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσένα;

Σ: Εε καταρχήν η έννοια της ταυτότητας έχει να κάνει με τις ρίζες μας και αυτά τα οποία μας γαλούχησαν οι παλαιότεροι. Εγώ προσωπικά ήμουν πάρα πολύ τυχερός, γιατί από τη μεριά της μαμάς μου είχα τη χαρά να γνωρίσω ανθρώπους πρώτης γενιάς από τους οποίους έμαθα να χορεύω εεε... από τους οποίους ουσιαστικά μου μετέδωσαν, μου μεταλαμπάδευσαν την κουλτούρα και με έκαναν να αγαπήσω τον τόπο καταγωγής που ήταν η Φάτσα του Πόντου. Για εμένα ήταν πάρα πολύ ουσιαστικό και πάρα πολύ σημαντικό όλο αυτό, γιατί ουσιαστικά ήταν αυτό που με σημάδεψε και ουσιαστικά αυτό το οποίο με γαλούχησε, προκειμένου να ασχοληθώ και εγώ μετά στην πορεία. Σίγουρα σημαντικό και καθοριστικό ρόλο έπαιξε η μητέρα μου που με έγραψε στον σύλλογο τον τοπικό και αυτό νομίζω ήταν η απαρχή, σε συνδυασμό νομίζω με το οικογενειακό περιβάλλον και σε συνδυασμό με την παρουσία μου στον σύλλογο να μπορέσω εε... να συνειδητοποιήσω... εεε την ταυτότητα μου, η οποία σχετίζεται με τις ρίζες μου. Ένα δεύτερο εξίσου σημαντικό σημείο, είναι όταν σε μεγαλύτερη ηλικία αποφάσισα να επισκεφτώ τις πατρογονικές εστίες στον Πόντο και είχα την μεγάλη τύχη να βρω το σπίτι του παππού μου. Όντας εγώ σε μια μεγαλύτερη ηλικία ένιωσα να περνάνε μπροστά από τα μάτια μου σαν κινηματογραφική ταινία όλα αυτά που έβρασαν οι παππούδες μου και σίγουρα και αυτό ήταν ένα ακόμη καθοριστικό κομμάτι για εμένα. Δυστυχώς από εδώ και πέρα η ταυτότητα θα έχει να κάνει με την αποστολή και λειτουργία των πολιτιστικών συλλόγων και λιγότερο με την οικογένεια, γιατί δεν νομίζω πια ότι υπάρχει στις οικογένειες ο παραδοσιακός τρόπος ζωής που να έχει αναφορά στον τρόπο ζωής τον οποίο λειτουργούσαν στον Πόντο. Ας μην ξεχνάμε ότι ο Πόντος είναι μια αλησμόνητη πατρίδα και δυστυχώς εδώ πέρα βρισκόμαστε στον ελλαδικό χώρο και ακόμα και οι πρόγονοι μας λειτουργούσαν με έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο και εμείς είμαστε πια τρίτης και τέταρτης γενιάς.

Ε: Θεωρείς, λοιπόν, ότι τα κέντρα της ποντιακότητας είναι πλέον οι πολιτιστικοί σύλλογοι;

Σ: Ναι και πολύ λιγότερο η οικογένεια πιστεύω τώρα πια... εε για τους λόγους που εξήγησα και προηγουμένως. Δεν ζούμε πλέον παραδοσιακά, υπάρχουν κάποιοι ρομαντικοί που κρατάνε ακόμα κάποια πράγματα, αλλά αυτό αρχίζει και φθίνει όσο υιοθετούμε έναν πιο δυτικό τρόπο ζωής. Το κενό που δημιουργείται καλείται πλέον να το αναπληρώσει ο σύλλογος.

Ε: Θεωρείς ότι πλέον υπάρχει ανάμνηση της ποντιακής ταυτότητας και όχι βίωμα αυτής...

Σ: Όχι ακριβώς ανάμνηση... βίωμα δυστυχώς δεν μπορεί να υπάρχει πλέον όπως το αντιλαμβανόμαστε έτσι; Δεν μπορούμε να έχουμε το βίωμα αφού δεν έχουμε επαφή με την πρώτη γενιά, η ταυτότητα όμως είναι κάτι το οποίο χαρακτηρίζει έναν άνθρωπο και είναι αυτό το οποίο υπάρχει μέσα του και κατά πόσο... εεε αυτό το πράγμα αισθάνεται ότι τον χαρακτηρίζει έτσι; Δυστυχώς όμως και με τους μεικτούς γάμους και με όλα αυτά για να διατηρήσει κάποιος την ταυτότητά του με την στενή έννοια του όρου και να ζει με έναν τρόπο που να αισθάνεται ότι τον χαρακτηρίζει ως Πόντιο θεωρώ ότι αυτό έχει αλλάξει και έχει διαμορφωθεί πολύ διαφορετικά. Έρχονται άλλα πράγματα, όπως είναι ο χορός, η μουσική για να συντηρήσουν την ταυτότητα τώρα πια.

Ε: Από ποιο χωριό του ελλαδικού χώρου αντλείς την καταγωγή σου;

Σ: Το Τρίλοφο Πιερίας.

Ε: Είναι χωριό με μεγάλο ποντιακό πληθυσμό;

Σ: Ναι και, με ελάχιστες εξαιρέσεις οι περισσότεροι στο χωριό έχουν ποντιακή καταγωγή.

Ε: Θεωρείς ότι αυτό το ως επί το πλείστον ποντιακό χωριό και η περιρρέουσα ατμόσφαιρα συνέβαλε στη μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας σε εσένα προσωπικά, αλλά και γενικότερα στις νεότερες γενιές;

Σ: Όχι δεν θα το 'λεγα. Ίσως σε κάποια άλλα χωριά να συμβαίνει αυτό, αλλά όχι στη συγκεκριμένη περίπτωση. Έχει να κάνει κυρίως με την οικογένεια, πόσο άνετα ένιωθε με τα παλιά, Γενοκτονία, κτλ, και πόσο μιλούσε γι' αυτά. Π.χ. από την πλευρά της μάνας μου πάντα ήταν ανοιχτοί και μιλούσαν γι' αυτά και έμαθα πολλά και με έκαναν να αγαπήσω τον τόπο, σε αντίθεση με την πλευρά του πατέρα μου. Επίσης έχω καταγράψει από την προσωπική μου έρευνα άτομα δεύτερης γενιάς που σου λέγανε οι γονείς μου δεν μιλούσαν γι' αυτά.

Ε: Θεωρείς ότι υπάρχει ιεραρχία μεταξύ των στοιχείων της ποντιακής ταυτότητας; Θα έλεγες ότι υπάρχει κάποιο στοιχείο «ποντιακότερο», εντός ή εκτός εισαγωγικών, από τα υπόλοιπα;

Σ: Αναφέρεσαι για παλιότερα ή στο σήμερα;

Ε: Σήμερα.

Σ: Λοιπόν, σήμερα θα έλεγα ότι χαρακτηρίζει την ποντιακή ταυτότητα νούμερο ένα ο χορός, δεύτερο θα έλεγα την μουσική και τρίτο θα έλεγα την γλώσσα.

Ε: Μάλιστα. Ας περάσουμε τώρα και στη δεύτερη θεματική ενότητα, την μουσική γενικότερα. Θεωρείς ότι η μουσική επηρεάζει την καθημερινότητά σου και αν ναι με ποιον τρόπο;

Σ: Κοίταξε να δεις, επειδή τώρα μιλάς και με έναν άνθρωπο του οποίου η καθημερινότητα είναι συνυφασμένη και συνδέεται με τα ποντιακά και με τον σύλλογο... εεε προφανώς εε... η ποντιακή μουσική είναι ένα κομμάτι της καθημερινότητας. Οι χοροί, τα γλέντια, τα πανηγύρια...

Ε: Συγγνώμη που σε διακόπτω... αρχικά θέλω να μου μιλήσεις για την επιρροή της μουσικής γενικότερα και στη συνέχεια για την επιρροή της ποντιακής μουσικής.

Σ: Εεε κοίταξε να δεις... εε είμαι σε μια ηλικία που προφανώς και εννοείται ακούω όλα τα είδη της μουσικής, όμως επειδή είμαι ένας άνθρωπος που προέρχεται από τον πολιτιστικό σύλλογο και μου έχει γίνει κουλτούρα να πάω σε ένα γλέντι, να ακούσω ποντιακή μουσική μπορώ να σου πω ότι είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι όχι απαραίτητα της καθημερινότητας, αλλά όποτε προλαβαίνουμε είναι αναπόσπαστο κομμάτι η παρουσία μας σε εεε... οτιδήποτε συνδέεται με την ποντιακή μουσική τέλος πάντων.

Ε: Πες μου, λοιπόν, πως ακριβώς μετέχεις εσύ της ποντιακής μουσικής.

Σ: Καταρχήν δεν είμαι μουσικός, οπότε δεν έχω άποψη μουσική εεε...πως εεε...πως μετέχω; Καταρχήν ως χοροδιδάσκαλος του συλλόγου Ποντίων προφανώς και αντιλαμβάνεσαι ότι η μουσική είναι πάντα ένα στοιχείο το οποίο με χαρακτηρίζει. Από εκεί και πέρα είναι ο τρόπος διασκέδασής μου ειδικά στην προ covid εποχή. Θεωρώ ότι είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι στη ζωή μου γενικότερα.

Ε: Θεωρείς ότι η ποντιακή μουσική μπορεί να μεταβιβάσει αξίες, αρχές, ενδεχομένως την ποντιακή ταυτότητα; Θεωρείς, πιο απλά ότι μπορεί η ποντιακή μουσική να αποτελέσει κάτι παραπάνω από ένα μέσο διασκέδασης;

Σ: Κοίταξε να δεις, προφανώς και η μουσική καλείται να συντηρήσει την ταυτότητα. Επίσης η μουσική πέρα από το κομμάτι της ψυχαγωγίας είναι αυτή που καλείται να καλλιεργήσει στους ανθρώπους όλες εκείνες τις αρετές που καλλιεργεί ο πολιτισμός αντίστοιχα. Επομένως, θεωρώ ότι και η ποντιακή μουσική δεν υπολείπεται σε οτιδήποτε έχει να προσφέρει οποιαδήποτε μουσική σε έναν άνθρωπο. Μια μουσική η οποία εξευγενίζει τους ανθρώπους, που τους ταξιδεύει, που τους κάνει να έρχονται σε επαφή όχι μόνο με την παράδοση, αλλά με τον τρόπο και την καθημερινότητα, γιατί τα τραγούδια εξυμνούν διάφορες καταστάσεις έτσι; Νομίζω πως οτιδήποτε έχει να επιτελέσει γενικώς η μουσική αντίστοιχα κατά τη γνώμη μου έχει να επιτελέσει και η ποντιακή μουσική.

Ε: Θεωρείς όμως ότι η ποντιακή μουσική έχει μεγαλύτερη δύναμη από άλλα γνωρίσματα ως φορέας διατήρησης της ποντιακής ταυτότητας;

Σ: Θεωρώ ότι έχει μεγάλη δύναμη όχι μόνο στους Πόντιους, αλλά και σε όλους τους Έλληνες! Βλέπεις ότι πλέον στους συλλόγους η ποντιακή μουσική γίνεται αντικείμενο ενασχόλησης όχι μόνο από άτομα που έλκουν την καταγωγή τους από τον Πόντο, αλλά γενικότερα από άτομα που ενδιαφέρονται για την παράδοση. Μάλιστα έχω τύχει και σε γάμους που η ορχήστρα έπαιζε και ενότητα μόνο με ποντιακά τραγούδια! Βλέπεις, λοιπόν, ότι η ποντιακή μουσική αρχίζει και παίρνει την θέση της, αυτή δηλαδή που πρέπει ανάμεσα στον ελληνισμό, δηλαδή είναι ένα κομμάτι της ελληνικής παράδοσης και αυτό αν με ρωτάς με χαροποιεί, γιατί πλέον λαμβάνει μια πιο οικουμενική θέση, από το να είναι πιο περιορισμένη σε εμάς που ας πούμε έλκουμε την καταγωγή μας από εκεί.

Ε: Μιας και το ανέφερες αυτό, υπάρχει διαφορά για εσένα μεταξύ Ποντίων και Ελλήνων Ποντίων;

Σ: Όχι για εμένα δεν υπάρχει καμία αν με ρωτάς. Ο ελληνισμός πριν το 1922 ζούσε... εε ήτανε διάσπαρτος παντού, ζούσε στον Πόντο, ζούσε στη Μικρά Ασία, στην Ανατολική Θράκη και οι συνθήκες απλά τον ανάγκασαν να βρεθεί στον ελλαδικό χώρο εξαιτίας όλων αυτών των γεγονότων που ξέρουμε. Απλά ο Έλληνας που καταγόταν από την περιοχή του Πόντου είναι ο Πόντιος Έλληνας, όπως είναι ο Έλληνας της Μακεδονίας, ο Έλληνας της Πελοποννήσου κτλ. Ο Πόντιος είναι ένα στοιχείο του ελληνισμού.

[...]

Ε: Θα ήθελα να επιστρέψω σε μια δήλωση που έκανες προηγουμένως... Μου είπες ότι η ταυτότητα είναι το τι αισθάνεται ο καθένας, θεωρείς δηλαδή ότι κάποιος μπορεί να αυτοπροσδιορίζεται ως Πόντιος χωρίς να έχει την ανάλογη καταγωγή, χωρίς να γνωρίζει τους χορούς και τη μουσική, χωρίς να μιλάει τη γλώσσα;

Σ: Εε όχι δα! Εντάξει αν κάποιος που δεν έχει από κάπου καταγωγή δεν θα μπορούσε να θεωρείται φαντάζομαι, να αυτοπροσδιορίζεται ως Πόντιος εκτός αν έζησε πολλά χρόνια εκεί. Π.χ. εγώ έχω και μικρασιάτικη καταγωγή, αλλά δεν θα μπορούσα να θεωρούμαι Μικρασιάτης, από τη στιγμή που δεν ξέρω τίποτα για εκεί.

Ε: Άρα η ταυτότητα κατακτιέται με το πέρασμα των χρόνων και σε μεγαλύτερη ηλικία;

Σ: Όχι όχι θεωρώ από μικρότερη ηλικία. Εγώ έζησα με την πρώτη γενιά και θυμάμαι Σαββατοκύριακα, Πάσχα και καθημερινές, θυμάμαι γλέντια, θυμάμαι Πρωτομαγιάς. Αυτό είναι κάτι το οποίο το έζησα, με στιγμάτισε και επίσης θυμάμαι τον εαυτό μου μια ζωή να βρίσκεται στον πολιτιστικό σύλλογο.

Ε: Άρα το περιβάλλον σου μεταβιβάζει την ποντιακή ταυτότητα, σου δίνει να καταλάβεις τι εστί Πόντιος...

Σ: Εγώ πιστεύω να, δεν το ανακαλύπτεις αν και δεν είναι λίγοι αυτοί που γνωρίζουν ότι έχουν ποντιακή καταγωγή και φτάνουν σε μια ηλικία μεγαλύτερη να το αισθανθούν, να το ζήσουν. Και εκεί θα πω πάλι ότι έρχεται ο σύλλογος να διατελέσει τον ρόλο αυτό αν με ρωτάς. Γιατί δυστυχώς σήμερα ποιος ζει με έναν εντελώς

παραδοσιακό τρόπο ζωής ούτως ώστε να καλλιεργήσει αυτή την ταυτότητα; Επίσης στο κομμάτι ταυτότητα είναι και ο χώρος αν το πάμε λίγο πιο επιστημονικά που αυτός ο χώρος έχει πλέον τελειώσει.

E: Ξαναρωτάω, λοιπόν, θα μπορούσε ένα αμιγώς ποντιακό χωριό να αποτελέσει υποκατάστατο αυτού του χώρου που αναφέρεις;

Σ: Θα μπορούσε ενδεχομένως μέχρι τη δικιά μου γενιά, στις τωρινές δεν είμαι σίγουρος... καταρχήν τα χωριά αυτά πλέον ερημώνουν, αποκτάμε έναν πιο αστικό τρόπο ζωής. Καλούμαστε πλέον εμείς που μεγαλώνουμε και έχουμε παιδιά να καλύψουμε αυτό το κενό, αλλά δεν ξέρω για πόσα χρόνια ακόμα θα γίνεται αυτό.

E: Άρα η ποντιακή ταυτότητα χάνεται σιγά σιγά ή διαφοροποιείται με το πέρασμα των χρόνων;

Σ: Διαφοροποιείται νομίζω. Εμείς π.χ. δεν μιλάμε στα παιδιά μας για την ποντιακή τους καταγωγή;

E: Μπορεί, λοιπόν μεμονωμένα η κάθε οικογένεια σαν μικρή εστία ποντιακότητας, να διατηρήσει και να μεταβιβάσει την ποντιακή ταυτότητα;

Σ: Αν ζούσε κάποιος με έναν πιο παραδοσιακό τρόπο ζωής, π.χ. την Κυριακή το μεσημέρι δίπλα από το τραπέζι βιάζω τη λύρα και παίζω ή ακούω ποντιακή μουσική ή οτιδήποτε τέτοιο σίγουρα θα ήταν πιο εύκολο. Το ζητούμενο όμως είναι αν γίνεται. Αν γίνεται πιστεύω γίνεται πιο περιορισμένα.

[...]

Σ: Ο Κρητικός είναι πιο εύκολο να διατηρήσει την ταυτότητα του, γιατί υπάρχει ο χώρος, εμείς δεν έχουμε αυτή τη δυνατότητα, εμείς αυτή τη στιγμή είμαστε τρίτης και τέταρτης γενιάς και ξαναλέω εγώ υπήρξα τρομερά ευλογημένος, γιατί πρόλαβα και έζησα την πρώτη γενιά, είναι πολύ σημαντικό αυτό που σου λέω. Φαντάσου, όταν ήμασταν σαν μικρά παιδιά μαζεύονταν οι γιαγιάδες που είχαν φύγει δεκαοχτώ και είκοσι χρονών και μας λέγανε για τον Πόντο, για το σπίτι μας, για το ποιες δραστηριότητες είχαν, ποιοί έμεναν στη γειτονιά, που πηγαίνανε παρχάρια, κάθε Δεκαπενταύγουστο πηγαίνανε στην Παναγία Σουμελά, πολλά πολλά τέτοια πράγματα. Καθοριστικό επίσης που με στείλανε οι γονείς μου στον σύλλογο και αυτό με στιγμάτισε.

[...]

Σ: Μην ξεχνάς ότι τα πρώτα χρόνια, δεν ενδιαφέρονταν και οι ίδιοι (οι Πόντιοι) κιόλας. Η άνηση των πολιτιστικών συλλόγων και το έντονο ενδιαφέρον ξεκίνησε από τη δεκαετία του ενενήντα. Θα σου πω ότι στην Κατερίνη είχαμε μόνο έναν ποντιακό σύλλογο και ήμασταν συγκεκριμένοι άνθρωποι οι οποίοι ήμασταν εκεί. Τώρα η πόλη της Κατερίνης έχει έναν σωρό πολιτιστικούς συλλόγους!

E: Μιας και γνώρισες τους Ποντίους πρώτης γενιάς, θεωρείς ότι αυτοί ένιωθαν την ανάγκη να προσδιορίζονται ως Πόντιοι ή ήθελαν να θεωρούνται Έλληνες;

Σ: Δεν είχαν τέτοιο πρόβλημα, δεν αισθάνθηκα ποτέ ότι έχουν την ανάγκη να σου πουν ότι είναι Πόντιοι, δεν είχαν τέτοιες ανησυχίες. Βέβαια τα πρώτα χρόνια υφίσταντο bullying και τους έλεγαν τουρκόσπορους. Αλλά και πάλι δεν ένιωσα ποτέ ότι αυτοί οι άνθρωποι είχαν την ανάγκη να αποδείξουν σε κάποιον κάτι.

E: Ναι όμως την βίωναν ως στίγμα την ιδιαίτερη ταυτότητά τους;

Σ: Θεωρώ ότι η πρώτη γενιά δεν είχε πρόβλημα να εκφραστεί, σε αντίθεση με τη δεύτερη και αυτό είχε να κάνει περισσότερο με τα ανέκδοτα που κυκλοφορούσαν. Ντρέπονταν να πουν ότι ήταν Πόντιοι, θεωρούνταν υποτιμητικό. Η πρώτη γενιά ωστόσο ένιωθε την ανάγκη της μεταλαμπαδεύσης να σου πει την ιστορία, κάποια πράγματα, να μάθεις τι έγινε, από που είναι οι ρίζες σου. Και επιπλέον έχω την υποψία ότι πολλοί της πρώτης γενιάς είχαν την προσδοκία ότι θα ξαναγυρίσουν, ότι όλο αυτό είναι εφήμερο, θα τελειώσουν οι εχθροπραξίες και θα γυρίσουν πίσω. Θυμάμαι, μια θεία μου που το 1983 βρήκε το σθένος και πήγε και βρήκε το σπίτι της, κόντεψε να πάθει εγκεφαλικό, κοκκίνησε, άλλαξε τριάντα χρώματα και την απομάκρυναν άρον άρον.

[...]

Σ: Τέλος πάντων εκεί που ήθελα να καταλήξω είναι πως δεν είχαμε το μυαλό να τους καταγράψουμε, όσο τους είχαμε ζωντανούς, δηλαδή ακόμα και εγώ που μεγάλωσα κοντά τους από παιδί, σε αυτή τη λογική, της έρευνας μήκας σε μια άλλη ηλικία.

Ε: Ξεκινάμε με την πρώτη θεματική ενότητα, την ποντιακή ταυτότητα. Τι σημαίνει να είσαι Πόντιος; Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσένα;

Λ: Καταρχήν θα ήθελα να σε ευχαριστήσω για την ερώτηση, γιατί αυτό είναι ένα θέμα που αφορά όχι μόνο εμένα, αλλά τους απανταχού Πόντιους. Πόντιος σημαίνει ότι ανιστορούμε και λησμονούμε το παρελθόν, από που ξεκίνησαν οι παππούδες και πως ήρθαν εδώ πέρα και πως μας μεγάλωσαν, προκειμένου να βιώσουμε και εμείς σήμερα μια κατάσταση... το να είσαι παιδί προσφύγων είναι μεγάλη υπόθεση, γιατί σημαίνει ότι ξεκίνησες εε από το μηδέν με σκοπό να χτίσεις. Οπότε υπάρχει και η παράδοση και αυτό που λέει ο κόσμος γενικότερα οι Πόντιοι είναι άνθρωποι νοικοκύρηδες. Παράλληλα όμως θυμίζει και τους 353.000 νεκρούς που σφαγιασθήσαν στην Τουρκία...αγγίζει την καρδιά, αγγίζει την ψυχή δεν είναι απλά να λέμε ότι είσαι Πόντιος ή οτιδήποτε άλλο είναι κάτι το διαφορετικό, είναι ψυχικό, είναι καρδιακό θα έλεγα θέμα και από εκεί και πέρα πρέπει εμείς οι νεότεροι να συνεχίσουμε από γενιά σε γενιά να μαθαίνουμε και το τι έγινε στην Τουρκία, τι σημαίνει να είσαι Πόντιος, τι σημαίνει να διατηρείς την ποντιακή παράδοση και την ποντιακή σου καταγωγή.

Ε: Είναι κάτι παραπάνω από μια ταμπέλα για εσένα...

Λ: Ναι πράγματι όπως πολύ σωστά επισημαίνεις και εσύ είναι κάτι παραπάνω από μια ταμπέλα. Για εμένα προσωπικά εε, επειδή μεγάλωσα και σε σπίτι ποντιακής καταγωγής και από μάνα και από πατέρα οι οποίοι έχουν νιώσει και την προσφυγιά... να σε ενημερώσω ότι από δέκα χρόνων πήγαίνα στην Εύξεινο Λέσχη Βέροιας και μάθαινα όλους τους χορούς των Ποντίων έτσι ώστε εκείνη την ώρα που θα ακούσεις την λύρα την ποντιακή, πρώτα να ανατριχιάσει το κορμί και να σηκωθείς να χορέψεις.

Ε: Όταν ακούς τον όρο ποντιακή ταυτότητα τι σκέφτεσαι;

Λ: Καταρχήν εε είναι το συναίσθημα, είναι η καρδιά, είναι η προσφυγιά, είναι, είναι... είναι πολλά, είναι πολλά που ξεχωρίζουν, γι' αυτό και πέρα από αυτά που λέγονται, που τα λένε επειδή μας ζηλεύουν, το να είσαι Πόντιος σημαίνει όλα αυτά παραπάνω που σου είπα συν το γεγονός της εργατικότητας, της φιλίας, της οικογένειας που λέμε και πάνω από όλα εργατικότητα.

Ε: Σε επίπεδο λειτουργιών υπάρχει κάτι που είναι χαρακτηριστικό των Ποντίων;

Λ: Καταρχήν έχουμε την δικιά μας παράδοση οι Πόντιοι στο θέμα του φαγητού, υπάρχει το δεύτερο και σημαντικότερο οι χοροί μας... μετά είναι η γλώσσα την οποία οι παππούδες μας μετέφεραν και πάει από σπίτι σε σπίτι, ο χορός με προεξάρχοντα τον Πυρρίχιο χορό Σέρρα και τα φαγητά τα οποία πάνε να αλλάξουν σιγά σιγά, αλλά πιστεύω θα διατηρηθούν και φυσικά πάνω από όλα η λύρα η ποντιακή.

Ε: Ας περάσουμε, λοιπόν, στο επόμενο θέμα. Θεωρείς ότι η μουσική επηρεάζει την καθημερινότητα σου και αν ναι με ποιον τρόπο;

Λ: Εεε την επηρεάζει και ανάλογα με την μέρα. Το πρωί ξέρω 'γω όταν ξεκινάς και πας στη δουλειά σου, στο αυτοκίνητο θες μια απαλή μουσική να ηρεμήσεις, θες το ελαφρύ σου, το λαϊκό σου, αλλά πάνω από όλα το παραδοσιακό, εγώ είμαι λάτρης της παραδοσιακής μουσικής και κρητικά και κλαρίνα μου αρέσει αυτό εε η παράδοση να διατηρείται και θα έλεγα ότι περισσότερες ώρες ακούω αυτού του είδους τη μουσική παρά αυτά τα οποία τείνουν να μας μάθουν να ακούμε. Στο οποίο και εγώ διαφωνώ πάραυτα, δεν υπάρχουν πλέον οι μεγάλοι λαϊκοί καλλιτέχνες που να τους ακούμε και να μας απαλύνουν την ψυχή πάνω από όλα.

Ε: Θεωρείς ότι η παραδοσιακή, «ποιοτική» μουσική όπως την όρισες έχει τη δύναμη να διαμορφώσει ατομική ταυτότητα;

Λ: Σαφέστατα, διότι ένας που είναι λάτρης, δικαίωμα του βέβαια ενός άλλου είδους, ροκ π.χ. έχει άλλα χαρακτηριστικά και σαν άνθρωπος από αυτόν που δίνει μεγαλύτερο βάρος στην ποιοτική μουσική είτε λέγεται λαϊκό τραγούδι είτε δημοτικό τραγούδι...είναι θέμα που διαμορφώνει χαρακτήρα του καθενός, όπως και η πολιτική του άποψη γύρω από τα γεγονότα.

Ε: Μάλιστα. Ας περάσουμε τώρα στην ποντιακή μουσική. Μετέχεις αυτής και αν ναι με ποιον τρόπο;

Λ: Βέβαια, απλά θα σου πω ότι είμαι μέλος της Ένωσης Ποντίων Νίκαιας-Κορυδαλλού. Επίσης από δέκα χρόνων ήμουν στην Εύξεινο Λέσχη Βέροιας όπου έμαθα σχεδόν όλους τους ποντιακούς χορούς εκτός από τον Πυρρίχιο χορό. Τρίτον μέσα στο αυτοκίνητο ή στο σπίτι όταν είμαι μόνος τέρμα τα ηχεία και ποντιακά!

[...]

Λ: Στο άκουσμα και μόνο της λύρας μου έρχεται... εε μου έρχονται τα συναισθήματα να αγαλιάσω πρώτα πρώτα την ψυχή, την καρδιά και μετά το κορμί για να σηκωθεί να χορέψει.

Ε: Από ό,τι καταλαβαίνω η λύρα για εσένα ξεπερνάει τα όρια ενός μουσικού οργάνου, μίλησε μου λίγο περισσότερο γι' αυτή.

Λ: Η λύρα, η λύρα είναι το σήμα κατατεθέν των Ποντίων, δηλαδή δεν είναι απλά ένα ξύλο, δεν είναι απλά ένα όργανο, είναι εκείνο το οποίο...το στοιχείο θα έλεγα που θα αγγίξει την ψυχή του κάθε Πόντιου, με ένα απλό άκουσμα. Οι αδερφές μου για παράδειγμα αμέσως μόλις ακούσουν έναν ήχο, την πρώτη νότα, πετάγονται επάνω, καταλαβαίνεις δηλαδή ότι είναι κάτι το διαφορετικό από τα άλλα μουσικά όργανα.

Ε: Αυτό στο έχουν μεταβιβάσει οι γονείς σου θεωρείς και ο ποντιακός περίγυρος ή είναι κάτι που πηγάζει από μέσα σου;

Λ: Εε ναι σίγουρα... εε όταν από πατέρα και από μάνα έχουνε τόσες βαθιές ρίζες ποντιακές σου βγαίνει το ερέθισμα για να ξεκινήσει το σκίρτημα και από εκεί και πέρα βέβαια είναι και θέμα του χαρακτήρα του καθενός αν και η δικιά μου η γενιά βέβαια, το έχουν το ενενήντα τοις εκατό για να μην υπερβάλλω κιόλας, όταν θα βρεθούν σε ένα περιβάλλον, σε μια κοινωνική εκδήλωση θα ακούσουν την λύρα και σε δύο δευτερόλεπτα θα είναι στην πίστα να χορεύουνε, αυτό σημαίνει κάτι...

Ε: Μάλιστα. Μου ανέφερες προηγουμένως ότι η μουσική έχει πολύπλευρη συνεισφορά στην καθημερινότητά σου, η ποντιακή μουσική έχει με τη σειρά της κάποια ιδιαίτερη επίδραση πάνω σου ή όχι;

Λ: Κοίταξε να δεις είναι πολλά για εμένα η ποντιακή μουσική... η καθημερινότητά μου, η ενασχόλησή μου με την πολιτική, είναι είναι... μου βγαίνει ένα χαρακτηριστικό θα έλεγα, ρωτάω κάποιον πως σε λένε, όταν μου πει και δω ότι το επίθετό του τελειώνει σε -αδης ή -ιδης το πρώτο πράγμα που θα τον ρωτήσω είναι Πόντιος είσαι; Και από που είναι η καταγωγή σου; Είναι η λαχτάρα για τις χαμένες πατρίδες, από εκεί και πέρα λογικό είναι να σε επηρεάζει, γιατί πιστεύω ότι οι Πόντιοι εε είναι εε εργατικοί άνθρωποι και κυρίως προκομμένοι άνθρωποι, έχουν μάθει από δουλειά, από τιμότητα σε μέγιστο βαθμό θα έλεγα σε σχέση με άλλες εθνότητες και άλλους ανθρώπους διαφορετικής καταγωγής... αν ρωτήσεις εκατό ανθρώπους να σου πουν για τους Πόντιους οι ενενήντα εννιά θα σου πουν τα καλύτερα! Αυτό επηρεάζει και την καθημερινότητά σου και την σκέψη σου θετικά και την εκτίμηση που έχουν οι υπόλοιποι προς το πρόσωπό σου.

Ε: Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά η ποντιακή μουσική μπορεί να τα αναδειξεί; Έχει ρόλο, δηλαδή η ποντιακή μουσική στην διατήρηση και μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας;

Λ: Σαφέστατα, αρκεί να μην γίνει η ποντιακή μουσική, να μην την δούνε σαν εμπορικό κομμάτι...τι εννοώ με αυτό; Κοντεύουμε πλέον να εμπορευματοποιήσουμε τα πάντα στη σημερινή εποχή, το ίδιο βέβαια συμβαίνει και με τις υπόλοιπες, με τα υπόλοιπα πράγματα έτσι; Δεν ξέρω ίσως υπάρχει ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ότι οι υπόλοιποι δεν έχουν νιώσει τη λέξη προσφυγιά και αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό για όλους μας.

Ε: Νιώθεις, δηλαδή, ότι η ποντιακή μουσική σου προσφέρει μια σύνδεση με το παρελθόν σου «αναβιώνεις» τρόπον τινά τον πόνο και την ξενιτιά των προγόνων σου;

Λ: Κοίταξε να δεις τα ποντιακά τραγούδια αναφέρονται σε τέσσερα ζητήματα. Το πρώτο και το κυρίαρχο είναι η προσφυγιά, το δεύτερο αναφέρεται στη μάνα, το τρίτο στην Παναγία και το τέταρτο σε διάφορα άλλα δρώμενα της καθημερινότητας, αλλά τα περισσότερα τραγούδια, ένα εξήντα τοις εκατό θα έλεγα αναφέρονται στην προσφυγιά. Επομένως αυτό από μόνο του σου δημιουργεί τα συναισθήματα των Ποντίων.

Ε: Υπάρχει γενικότερα στοιχείο θρησκευτικότητας στα ποντιακά τραγούδια ή εντοπίζεται σε μεμονωμένες περιπτώσεις;

Λ: Κοίταξε να δεις η αναφορά στην Παναγία είναι μια συνηθισμένη αναφορά ακόμα και σε τραγούδια με διαφορετική θεματολογία π.χ. για την προσφυγιά. Σε πάρα πολλά τραγούδια ειδικά για την προσφυγιά επικαλούνται την Παναγία, ακόμα, δηλαδή, και με άλλο κεντρικό θέμα επικαλούνται την Παναγία είναι το θρησκευτικό συναίσθημα ότι οι Πόντιοι... εε έχουν στη ζωή τους τον Χριστό και την Παναγία. Κυρίως με την Παναγία έχουμε ένα άλλο δέσιμο.

Ε: Θεωρείς ότι κατ' επέκταση ενέχει και η ποντιακή ταυτότητα ένα στοιχείο θρησκευτικότητας;

Λ: Όχι απαραίτητα εε... έρχεται βέβαια από μόνο του, δεν είναι ότι σώνει και καλά πρέπει...εε αλλά επειδή είναι βαθιά θρησκευτικοί άνθρωποι και επικαλέστηκαν την Παναγία και την βοήθειά της τότε με την καταστροφή και με την Γενοκτονία έχει μείνει το συναίσθημα σε πολλούς Πόντιους της Παναγίας που σημαίνει ότι είναι ένα χαρακτηριστικό... και δεν αναφέρομαι μόνο στην Παναγία Σουμελά.

Σοφία Γ.

Ε: Ξεκινάμε με την πρώτη θεματική ενότητα, την ποντιακή ταυτότητα. Τι σημαίνει να είσαι Πόντιος; Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσάς;

Σ: Είμαι πολύ περήφανη που είμαι Πόντια, νοσταλγώ, θέλω να πάω στα μέρη μας όπως μας τα περιέγραψαν οι παππούδες που ζήσανε εκεί.....το έχω μεράκι αυτό, αισθάνομαι εκατό τοις εκατό Πόντια και είμαι πολύ περήφανη.

Ε: Ποια είναι αυτά τα στοιχεία που σας κάνουν να διαφοροποιήστε από τους συγχωριανούς σας, τους υπόλοιπους Έλληνες;

Σ: Εε... έχουμε πιο πολύ τη φιλοξενία, είμαστε πιο... καλοπροαίρετοι άνθρωποι πιστεύω, είμαστε δεμένοι με το σόι, είναι βασικό αυτό.

Ε: Δηλαδή πρωτίτως για εσάς το να είσαι Πόντιος σημαίνει να έχεις κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Στη συμπεριφορά αναγνωρίζετε την ποντιακή ταυτότητα εσείς.

Σ: Εε όχι ότι δεν υπάρχουν εξαιρέσεις, αυτό είναι γενικότερο κακό, απλώς σου λέω πώς είμαστε περισσότερο. Τρέχει, βοηθά ο ένας τον άλλον όταν χρειάζεται, είναι διαφορετικά. Επειδή ο άντρας μου είναι Σμυρνιός και βλέπω πώς ήτανε, ούτε καν τα αδέρφια δεν είναι ενωμένα, ενώ εμείς είμαστε μια γροθιά όλοι.

Ε: Κάποια άλλα γενικότερα στοιχεία που ορίζουν την ποντιακή ταυτότητά για εσάς; Όπως για παράδειγμα η μουσική, ο χορός, η γλώσσα; Πιστεύετε πως σας ξεχωρίζουν από τις υπόλοιπες ομάδες ατόμων;

Σ: Επειδή έχω μεγαλώσει με τα ποντιακά το θεωρώ τελειώς φυσιολογικό. Το τραγούδι μου αρέσει πολύ και ακούω περισσότερο τα παραδοσιακά που είναι παλιά τραγούδια και πιο ωραία.

Ε: Από ό,τι καταλαβαίνω είναι τόσο συνυφασμένη η έννοια Πόντιος και Έλληνας στο μυαλό σας, που δε το ξεχωρίζετε.

Σ: Όχι. Η γλώσσα μας είναι από τα αρχαία ελληνικά, οι περισσότερες λέξεις είναι ίδιες. Με το χρόνο έχουν αλλοιωθεί λίγο, όπως έγινε η γλώσσα μας δημοτική, έτσι κάπως είχε γίνει και με τους παππούδες. Όμως έχουμε πάρα πολλές λέξεις που είναι κοινές.

Ε: Είστε δηλαδή σε θέση να κατανοήσετε την ποντιακή γλώσσα.

Σ: Ναι.

Ε: Μπορείτε να μιλήσετε κιόλας;

Σ: Όχι τόσο, μιλάω αλλά τα «σκοτώνω», είναι όπως μιλάει κάποιος τα αγγλικά και δεν έχει σωστή προφορά.

Ε: Η γλώσσα που αναφέρατε, δεν είναι κάτι που σας ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους Έλληνες;

Σ: Ναι...

Ε: Ας περάσουμε στο επόμενο θέμα. Θεωρείτε πως η μουσική επηρεάζει την καθημερινότητά σας και αν ναι, πώς;

Σ: Αν καταλαβαίνω αυτό που εννοείς, εγώ όταν ακούω τη μουσική αλλάζει η διάθεση μου. Είμαι πιο χαρούμενη, πιο κεφάτη... ή άλλες φορές που ακούς στίχους παλιούς, πιο θλιμμένους... που μιλάνε για τη μάνα, για τον πόλεμο.... σου έρχεται να κλάψεις, σου βγάζει συναισθήματα.

Ε: Αυτό συμβαίνει με όλα τα είδη μουσικής που ακούτε, ή η ποντιακή μουσική είναι αυτή που μιλάει στην καρδιά σας;

Σ: Όλα τα τραγούδια μιλάνε στην καρδιά, όταν όμως ξέρεις τα λόγια, μπορείς να τα μεταφράζεις... μιλάει περισσότερο στην ψυχή μου το ποντιακό τραγούδι.

Ε: Παρ' όλα αυτά θεωρείτε πως γενικότερα η μουσική συνέβαλε στη διαμόρφωση της ατομικής σας ταυτότητας;

Σ: Πιστεύω ναι, με τα ακούσματα. Ακούς κάτι από μικρό παιδί και..... προσπαθείς να γίνεις σαν αυτό... Δε ξέρω... έτσι νομίζω πάντως.

Ε: Δηλαδή ουσιαστικά από τα πρότυπα που προβάλλονται;

Σ: Ναι, γι' αυτό προσπαθούμε και τα παιδιά να ακούνε πιο σωστά τραγούδια, για να μάθουν, να γίνουν καλύτεροι άνθρωποι...

Ε: Δηλαδή, για εσάς είναι υψίστης σημασίας ο στίχος, τα λόγια.

Σ: Ναι...

Ε: Για να περάσουμε και στο επόμενο θέμα, εσείς μετέχετε της ποντιακής μουσικής; Τραγουδάτε, παίζετε κάποιο όργανο;

Σ: Όχι δυστυχώς...

Ε: Είπατε προηγουμένως πως η ποντιακή μουσική επηρεάζει την καθημερινότητα σας. Θα θέλατε να εμβαθύνετε σε αυτό; Πώς απολαμβάνετε τη μουσική; Είναι εκεί για τις χαρές και τις λύπες, είναι αναπόσπαστο κομμάτι;

Σ: Ναι...

Ε: Περνάμε στο τελευταίο σκέλος. Συνέβαλε η ποντιακή μουσική στη διατήρηση της ποντιακής ταυτότητας;

Σ: Ναι, φυσικά.

Ε: Τη βλέπετε και μελλοντικά ως φορέα διατήρησης και μεταβίβασης της ποντιακής ταυτότητας ή πιστεύετε πως όσο περνάνε τα χρόνια και μεγαλώνουν οι άνθρωποι και αλλάζουν οι γενιές, θα χαθεί αυτή η δύναμη;

Σ: Πιστεύω πως θα χαθεί η μουσική μας, αν και βλέπω ότι η νεολαία αρχίζει να ακούει και πάλι ποντιακά... περνάνε φάσεις-φάσεις, αλλά δεν είναι όπως ήμασταν εμείς. Σε αυτό ίσως φταίει και ότι δεν υπάρχουν τα ποντιακά κέντρα. Εμείς ας πούμε στην περιοχή μας είχαμε πάρα πολλά και πηγαίναμε τακτικά!

Ε: Εννοείτε κέντρα διασκέδασης;

Σ: Ναι ναι, μόνο με ποντιακή μουσική και ήταν διαφορετικά. Τώρα δεν υπάρχουν... μόνο σε γάμους και τέτοια...

Ε: Πιστεύετε πως οι νέες γενιές προσλαμβάνουν διαφορετικά την ποντιακή μουσική; Κρατάνε μόνο το κομμάτι της διασκέδασης;

Σ: Ναι, χορεύουν απλώς. Ευτυχώς υπάρχουν οι λέσγες που πηγαίνεις και μαθαίνεις ποντιακά, αλλά δε ξέρω κατά πόσο θα μπορέσουν να τα κρατήσουνε, ενώ εμείς θυμάμαι πηγαίναμε πολύ τακτικά.

Ε: Τι πιστεύετε ότι φταίει για αυτή την αλλαγή στην ποντιακή μουσική και στο πώς την εκλαμβάνουν οι άνθρωποι;

Σ: Εε... νομίζω ότι αν υπήρχαν τα ποντιακά κέντρα και πήγαιναν οι οικογένειες όπως εμείς τότε, τα παιδιά θα τα αγαπούσαν περισσότερο... εεε γιατί τώρα είπαμε πως χορεύουν μόνο σε γάμους και γιορτές, δεν έχει τίποτα να πας να διασκεδάσεις σε αυτό το ρυθμό.

Ε: Πιστεύετε ότι υπάρχει μια αυξανόμενη αδιαφορία από τους ίδιους τους Ποντίους, ότι απομακρύνονται;

Σ: Όχι δεν είναι η αδιαφορία... ήταν ότι το είχαν πάρει πολύ επάνω τους, είχαν ανεβάσει πολύ τις τιμές και ο κόσμος δε μπορούσε να πηγαίνει όπως πηγαίναμε... Οπότε σιγά σιγά αποτραβήχτηκαν και κλείσανε.

Ε: Αν επανερχόταν μια τέτοια πρωτοβουλία πιστεύετε θα ενίσχυε την επιστροφή της ποντιακής μουσικής;

Σ: Ναι.

Ε: Πώς θα μπορούσε να γίνει αυτό, με ιδιωτική πρωτοβουλία πιστεύετε ή και με κυβερνητική πρωτοβουλία; Δηλαδή ενδεχομένως στα σχολεία κάποια ενέργεια, κάποια δράση; Ή πρέπει οι άνθρωποι να συσπειρώνονται και να οργανώνονται μόνοι τους;

Σ: Στα σχολεία έπρεπε να μαθαίνουν όχι μόνο τα ποντιακά, δε λέω αλλά και...

Ε: Φυσικά, και από άλλες πολιτισμικές ομάδες.

Σ: Γιατί τα παιδιά πρέπει να ξέρουν τις ρίζες τους. Και εμείς κοντεύουμε να τις ξεχάσουμε...

Μαρία Α.

E: Ξεκινάμε με την πρώτη θεματική ενότητα, την ποντιακή ταυτότητα. Τι σημαίνει να είσαι Πόντιος; Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσένα;

M: Εγώ είμαι Πόντια από τότε που εε... Πόντια και από τους δύο γονείς, έζησα σε περιβάλλον ποντιακό, τιμή μου και καμάρι μου, έτσι το θεωρώ, τιμή, χρέος... χρέος προς τους παππούδες μας, να μην σβήσουν αυτά που πέρασαν, να τα θυμόμαστε να... και πάντα προσπαθούσα σε όλη μου την ζωή να... να μην φύγουν από το μυαλό μου, δεν μπόρεσα να... να τα περάσω στα παιδιά μου, θα 'θελα όμως πάρα πολύ να το περάσω στα παιδιά μου, να μάθουν να συνεχίσει ... να συνεχίσουν να αισθάνονται αν όχι εκατό τους εκατό Πόντιοι, να έχουνε γνώσεις πάνω σ' αυτό.

E: Μια διαίωηση της ποντιακότητας ας πούμε.

M: Ακριβώς. Εε... αυτό κυρίως περήφανη και τιμή για μένα.

E: Γιατί πιστεύεις όμως ότι δεν τα κατάφερες; Γιατί πιστεύεις ότι δε συνέβη αυτό;

M: Εεε... όσες φορές προσπάθησα είτε μέσα από χορό γιατί βρεθήκαμε έτσι σε περιβάλλον εκτός Ελλάδας και προσπάθησα να τους... μέσα από το χορό ας πούμε, ότι μπορούσαμε να δώσουμε εκεί που βρισκόμασταν, όσο ήταν μικροί και είχαν επιρροές, δεν ήθελαν τα ίδια. Τώρα... δεν ήθελαν, αντιδρούσαν και λέγανε ότι ούτε από το ένα είμαι, ούτε από το άλλο είμαι, ο πατέρας δεν είναι Πόντιος γι' αυτό ... ύστερα έλεγαν είμαστε Νεοέλληνες. Κάποια πράγματα... εε όχι ότι το έκαναν επίτηδες, κάποιες φορές μιλούσα, τους απαντούσα στα ποντιακά, όσα λίγα πράγματα που ήξερα. Κάποια από αυτά τα κράτησαν τα παιδιά. Με κάνει χαρούμενη αυτό το πράγμα, το ότι κάποιες... τους λέω κάτι και μου απαντάνε έστω μια λέξη αν όχι ολόκληρη φράση. Χαίρομαι όταν το ακούω.

E: Άρα ίσως κατάφερες έστω και λίγο να τους δώσεις κάποια ψήγματα ποντιακότητας...

M: Όχι όσο... όχι ότι το έβαλα σκοπό της ζωής μου να είναι έτσι, αλλά εε... δεν έδρασα, δηλαδή, πονηρά και αποσιδηπότε να τα μάθουνε γιατί θα στεναχωριόμουν πάρα πολύ, μέσα από την καθημερινότητά μας ότι πήρανε και συνεχίζουνε...

E: (συμφωνεί) Μάλιστα. Όταν ακούς τον όρο Ποντιακή ταυτότητα τι σου έρχεται στο μυαλό;

M: Εε... Έλληνας που προέρχεται από τον Πόντο, από... ότι δεν με ξεχωρίζει από τους Έλληνες... είμαι σίγουρη πολύ σίγουρη γιατί ακούω πολλές φορές που λένε διάφορα, οι Πόντιοι δεν είναι Έλληνες και τα λοιπά και αυτό αποδεικνύεται μέσα από την γλώσσα των Πόντιων, η οποία έχει ρίζες στην αρχαία ελληνική συν βέβαια τις επιρροές που είχε από την τουρκική γλώσσα γιατί εκεί ζούσαν τόσα χρόνια κι όπως όλοι οι λαοί επηρεάζονται από τους... όταν είναι μεικτοί... έτσι και με τους Πόντιους αλλά για μένα ξεχωρίζω λέω ότι ... η ποντιακή μας ταυτότητα ... όχι ότι την κάνω σημαία ... να λέω ότι εγώ είμαι Πόντια και οι άλλοι είναι κατώτεροι από εμένα ή... εγώ έτσι αισθάνομαι έτσι... δεν είμαι... του στυλ ότι... ρατσίστρια... ότι μόνο οι Πόντιοι και έτσι οι Πόντιοι και αυτό οι Πόντιοι και ... εγώ για μένα λέω ότι είμαι η Πόντια που έχει αυτά τα χαρακτηριστικά, όπως έχει όλος ο ποντιακός κόσμος.

E: Πολύ ωραία. Ποια είναι αυτά τα χαρακτηριστικά λοιπόν;

M: Εε... πάνω απ' όλα είναι ανοιχτοί άνθρωποι, εύκολα μπορείς να τους προσεγγίσεις εε... είναι φιλότιμοι, είναι φιλόξενοι σε ανθρώπους τους οποίους... όχι μόνο σε ανθρώπους που αγαπούν ή που γνωρίζουν, γενικά οποτεδήποτε τους ζητηθεί... η βοήθειά τους για οτιδήποτε είτε να τους φιλοξενήσουν, είτε να συμπαρασταθούν σε κάποιον ή θα τρέξουν, βέβαια αυτό δε σημαίνει... εκατό τοις εκατό ότι είναι τόσο μεγάλο το ποσοστό ... αλλά η πλειονότητα νομίζω ότι έχει αυτά τα χαρακτηριστικά των Πόντιων. Την φιλοξενία... είναι φιλότιμοι, χαρούμενοι, ανοιχτοί στον κόσμο, κοινωνικοί μ' αρέσει αυτό το πράγμα, απ' το να είναι κλειστοί να μην μπορούνε... λένε ελεύθερα τη γνώμη τους είναι, έχουν δημοκρατικό εε...

E: Δημοκρατικά ιδεώδη.

M: Πνεύμα και ιδεώδη δημοκρατικά και αυτά με κάνουν χαρούμενη

E: Σε επίπεδο λειτουργιών τι είναι ποντιακό για εσένα;

M: Γλώσσα, μουσική, χορός, εε... βασικά αυτά, αυτά είναι τα πιο βασικά για μένα. Δηλαδή, νομίζω ότι ο άνθρωπος που μπορεί και ακούει ευχάριστα μουσική ποντιακή, μιλάει ... ή αν όχι μιλάει, καταλαβαίνει την ποντιακή μουσική, συνεχίζει παραδόσεις όσον αφορά την... πώς το λέμε... φαγητά, γλυκά, συνήθειες, έθιμα, ήθη των Πόντιων και τα συνεχίζει, νομίζω ότι όλα αυτά είναι... συνθέτουμε... δεν μπορεί να πει κάποιος ότι αυτός να εφόσον ακολουθεί αυτά τα βήματα ότι αυτός έχει μέσα του το ποντιακό στοιχείο, έχει μέσα του την όρεξη και διάθεση για να... όποιος και να τον ονομάσει Πόντιο χαίρεται.

E: Ναι, πάνω σ' αυτό το τρίπτυχο που μου έθεσες το γλώσσα, χορός, μουσική, είναι αξιολογική η κλίμακα ή είναι και τα τρία εκ των ων ουκ άνευ, δηλαδή δεν γίνεται χωρίς αυτά κάποιος να οριστεί ως Πόντιος;

M: Εξαρτάται αν τη μουσική ή το χορό... ή το τραγούδι εάν τα έχει μόνο για να διασκεδάσει γιατί έτσι το έμαθε από μικρός και τα ξέρει... εγώ θα 'θελα και λίγο έστω να καταλαβαίνει τη γλώσσα. Δηλαδή, νομίζω ότι δεν είναι μόνο... από τη στιγμή που ας πούμε λέει ο άλλος ότι είμαι Πόντιος, θέλω από αυτόν τον άνθρωπο έτσι για να νιώσουμε... πιο καλά να ξέρει και πέντε κουβέντες... δεν λέω για τα δύσκολα γιατί εντάξει τα δύσκολα οι προπαπούδες μας τα ξέρανε, εμείς είμαστε τρίτης γενιάς είναι λίγο πιο δύσκολο γιατί εμάς στη γλώσσα... γιατί δε μιλούσανε και πολύ οι γονείς μας μεταξύ τους κυρίως, με εμάς δεν είχανε, δεν απευθύνονταν... οπότε τα σίγουρα η μουσική εε το τραγούδι και όλα αυτά, εφόσον τα ακούνε άνετα εε τους αρέσει που ακούνε, νομίζω ότι αρκεί.

E: Ας περάσουμε τώρα...

M: Καλά θα ήταν να ξέρουμε για να διαιωνίζεται η γλώσσα, όχι τίποτε άλλο να για να προχωράει, να μην ξεχαστεί για αυτόν τον λόγο, όχι ότι άμα ... άμα δε ... γιατί κάποιος μπορεί να τα καταφέρει ίσως, να συγκρατήσει τις λέξεις, τις φράσεις, εντάξει... αλλά τουλάχιστον το χορό και το τραγούδι και τα ήθη τους ... όχι στο εκατό τοις εκατό κάποια πράγματα απ' τη στιγμή που τα συνεχίζει...

E: Πολύ ωραία.

M: Δεν είναι απαραίτητο να είναι η γλώσσα.

E: Μάλιστα.

M: Είναι ένα δύσκολο κομμάτι η γλώσσα.

E: Στο δεύτερο θέμα τώρα, τη μουσική γενικότερα, θεωρείς ότι η μουσική επηρεάζει την καθημερινότητά σου και αν ναι με ποιον τρόπο;

M: Καταρχήν, ποντιακά ακούω ευχάριστα, όχι όλες τις ώρες, κοιτάζω συνήθως να προσέχω, δηλαδή, τέλος πάντων...εε μ' αρέσει κιόλας να τ' ακούω όταν είμαι μόνη μου, ακόμα και όταν κάνω δουλειές μ' αρέσει να έχει... κάποιο τέλος πάντων είτε από το τηλέφωνο ή την τηλεόραση, είτε δισκάκια και τέτοια να ακούω...ξεχνιέμαι, χαλαρώνω με τη μουσική...εε κάποια άλλα μ' έρχεται να χορεύω επί τόπου, με ξεσηκώνουν, μ' αρέσει η ποντιακή μουσική πολύ... και για χορό αλλά και αυτό ακριβώς μου προσφέρει μια χαλάρωση, δηλαδή κάνω δουλειές και ακούω ποντιακά, τραγουδάω και εγώ μαζί.

E: Αυτή τη δύναμη, αυτή την «ανεβαστική» τάση που μου είπες ότι έχει η ποντιακή μουσική την εντοπίζεις και σε άλλα είδη μουσικής ή απλά επειδή εσύ είσαι Πόντια νιώθεις ότι εκφράζεσαι καλύτερα μέσα από αυτά τα τραγούδια;

M: Όχι σε άλλα είδη μουσικής, όχι δεν νιώθω έτσι, μπορεί να με κάνουν να αισθάνομαι χαρούμενη, όταν είναι χαρούμενο το τραγούδι ή μπορεί να με πιάσουν και τα κλάματα... κάποια άλλα τραγούδια αυτά... αλλά σαν τα ποντιακά δεν μπορούν... προτιμάω δηλαδή άμα μου πουν τι θες να σου βάλουν να ακούσεις θα 'λεγα ποντιακά αλλά όχι να... υποχρεώσω όλη την παρέα, όλον τον κόσμο να... σώνει και καλά ποντιακά... εγώ τα θέλω για εμένα. Τα απολαμβάνω μόνη μου μ' αρέσουν.

E: Μάλιστα. Μετέχεις της Ποντιακής μουσικής;

M: Εε... όχι ούτε όργανο, ούτε κάπου συμμετέχω, σε κάποια χορωδία, σε κάτι τέτοιο με ποντιακά, όχι. Εε...ακούσματα πολλά. Απ' τα ακούσματα έμαθα και τα τραγούδια μου, έμαθα τα λόγια τους, έμαθα τα... και παραδοσιακά ποντιακά και τα νεότερα. Πιο πολύ μου αρέσουν τα παραδοσιακά αυτά που ξέρω που τα τραγουδούσαν οι παππούδες, έχουν σχέση με τον ξεριζωμό, με τα... εκεί πέρα λίγο, όχι ακριβώς μελαγχολώ ...με πιάνει μια στεναχώρια... τα τραγούδια του γάμου, τα χαρούμενα εντάξει εκείνα και πιο ευχάριστα τα ακούς, αλλά μου αρέσουν και τα άλλα έτσι;

E: Δηλαδή επιτελεί και άλλες λειτουργίες πέραν της ψυχαγωγικής η ποντιακή μουσική.

M: Ναι, ναι.

E: Μάλιστα. Μου ανέφερες προηγουμένως για τα ήθη και τον ποντιακό χαρακτήρα. Θεωρείς ότι η ποντιακή μουσική συνέβαλε και συμβάλλει στην διαμόρφωση και μεταβίβαση αυτού του χαρακτήρα και κατ' επέκταση της ποντιακής ταυτότητας;

M: Η μουσική σίγουρα συμβάλλει και συνέβαλε και συμβάλλει και θα συμβάλλει νομίζω εε αυτό... δεν μπορώ να πω κάτι άλλο τώρα.

E: Λοιπόν, ναι και...

M: Ή δεν κατάλαβα καλά την ερώτηση ίσως...

E: Αυτό που εννοούσα βασικά είναι ότι...

Μ: Αα κατάλαβα! Ναι...εε θα' λεγα... όσον αφορά τα ήθη και τα έθιμα σίγουρα, δηλαδή υπάρχουνε τραγούδια και αυτά που αναφέρονται στα ήθη του γάμου και αυτά ...εε μέσα η μουσική και τα λόγια και αυτά είναι ακριβώς το πως γινόταν ο γάμος, μπορείς να τα... να αποκομίσεις και από εκεί πέρα στοιχεία πολιτιστικά μέσα από τα τραγούδια, τα οποία αναφέρονται σε συνήθειες που είχανε οι Πόντιοι ... εε κατά ένα μέρος ναι ... κατά ένα ποσοστό ναι θα ' λεγα.

Βασιλική Γ.

Ε: Ξεκινάμε με την πρώτη θεματική ενότητα, την ποντιακή ταυτότητα. Τι σημαίνει να είσαι Πόντιος; Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσένα;

Β: Πρώτα από όλα είμαι τόσοο περήφανη που είμαι Πόντια που δεν θα ήθελα να είμαι τίποτα άλλο... εε είναι η χαρά μου που είμαι Πόντια, βέβαια και ο καθένας θα μπορούσε να πει, ο Βλάχος π.χ. ότι είναι υπερήφανος και τέτοια, αλλά εμένα μου γεμίζει την ψυχή με τόση υπερηφάνεια, αλλά και συγχρόνως με τόση λύπη. Συγκινούμαι, γιατί μου έρχονται στο μυαλό όλα όσα έχω διαβάσει και όλα όσα έχω ακούσει. Από την γιαγιά μου άκουσα λίγα πράγματα από όσα πέρασαν στην πατρίδα, από εκεί και πέρα έχω διαβάσει πάρα πολλά λόγω του επαγγέλματός μου... λόγω του επαγγέλματός μου έφτιαχνα κάθε τόσο παρουσιάσεις και βίντεο κάθε 19 Μαΐου... εξαιρετική γιορτή μνήμης. Κάθε φορά διάβαζα και πονούσα πάρα πολύ, βλέπω έναν λαό γεμάτο ιστορία, γεμάτο ελληνικότητα, οπότε αυτό... ζω στην Ελλάδα και έχω συνείδηση ελληνικότητας και ποντιακότητας δεν σκέφτηκα ποτέ ότι δεν είμαι Ελληνίδα, γιατί και η γιαγιά μου ήταν Ελληνίδα, αλλά ήταν και Πόντια, οπότε αυτό το πράγμα με γεμίζει, το ότι είμαι Ελληνίδα Πόντια... και πόσο μαρτυρικά εε ήταν τα χρόνια τους και που ήρθαν εδώ και τι τραβήξανε και πως μετά από τόσα βάσανα και τυρράνιες και σκοτωμούς μπόρεσαν, κρατήσαν τη γλώσσα, τα έθιμά τους, ριζώσανε και προκόψανε... δεν ξέρω σε ποιο μονοπάτι να μω για να πω το πόσο υπερήφανη είμαι που είμαι Πόντια, με γεμίζει αυτό με υπερηφάνεια και χαρά, δηλαδή δεν θα ήθελα να ήμουν τίποτα άλλο.

Ε: Τι σκέφτεσαι όταν ακούς τον όρο ποντιακή ταυτότητα; Ποια είναι εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν την ποντιακή ταυτότητα;

Β: Είναι τριών χιλιάδων ετών ρίζες ελληνικές, είναι οι λέξεις που χρησιμοποιούμε και πόσο μετά από τρεις χιλιάδες και πλέον χρόνο έχουν μείνει τόσες αρχαιοελληνικές λέξεις. Θα μου πεις δεν έχει η ποντιακή γλώσσα τούρκικες και περσικές λέξεις μέσα; Έχει, αλλά όσες έχει η ελληνική έχει και η ποντιακή μην... επίσης όταν σκέφτομαι ποντιακή ταυτότητα, σκέφτομαι ότι είναι καθαρή η ποντιακή ταυτότητα, διότι και η συνείδηση τους και η συνέχεια, η ανάμειξή τους...διότι όταν κάποιος, ένας Τούρκος έκλεβε μια κοπέλα, αυτό σήμαινε ότι την ξεγράφανε, γινότανε τουρκάλα, γινόταν μουσουλμάνο... θέλανε να κρατήσουνε το DNA, την ταυτότητα, γιατί υπήρχαν πάρα πολλά εμπόδια στον Πόντο, οπότε έπρεπε να κρατήσουνε την ταυτότητά τους. Επίσης, για να μην συμβαίνουν αυτά τα πράγματα αρραβωνιάζανε τα παιδιά τους από πολύ μικρά, «σουμάδεμα» λεγόταν, σημάδεμα δηλαδή, σημάδευαν επάνω στην κούνια. Και ακόμα και τώρα τα αρραβωνιάσματα τα λέμε «σουμαδέματα»... δηλαδή σημάδευαν τις κούνιες των παιδιών από πολύ μωρά, ήταν το μόνο που μπορούσαν οι Τούρκοι να εε, να σεβαστούν ότι κάποια παιδιά ήταν αρραβωνιασμένα, λογοδοσμένα, οπότε δεν μπορούσαν να ζητήσουν την κοπέλα...γιατί άμα την ζητούσαν και δεν την δίναμε, υπήρχαν αντίποινα. Επομένως όταν τους λέγαμε ότι είναι σουμαδεμένη, σημαδεμένη, δηλαδή, αρραβωνιασμένη δεν είχαμε πρόβλημα. Οπότε με αυτό τον τρόπο βρήκανε να κρατήσουν το DNA, την ταυτότητα την ποντιακή με τη γλώσσα, με τη λύρα, με τη μουσική εε με τα σχολεία... πήγαιναν σε σχολεία ελληνικά... μπόρεσαν και κράτησαν, βρήκανε τρόπους, να γλυτώσουνε την ανάμειξη με τους Τούρκους. Επομένως, έχουνε κρατήσει την ταυτότητά τους καθαρότατα, ελληνικότατα με την ποντιακή διάλεκτο και την ποντιακή μουσική και πιστεύω το μεταδώσανε σε εμάς αυτό οι παλιοί ότι αυτό ήταν το σωστό που κάνανε τότε... ήταν το αναγκαίο κακό.

Ε: Κάποιο άλλο στοιχείο ποντιακής ταυτότητας έχεις υπόψη σου;

Β: Η γλώσσα η ελληνική, πήγαιναν σε ελληνικά σχολεία... η γιαγιά μου πήγε σε σχολείο ελληνικό έβγαλε το αυτοδίδακτο σχολείο το ελληνικό, ο παππούς μου έβγαλε τρεις τάξεις γυμνασίου στο Καρς και αυτά ήταν ελληνικότατα. Ο παππούς που πήρα το όνομά του, είχε βγάλει το γυμνάσιο, ήταν σπουδαγμένος... όταν ήρθαν από εκεί κουβάλησαν βιβλία... όταν, λοιπόν, λέμε ποντιακή ταυτότητα εννοούμε τους ανθρώπους που κατοικούσαν εκεί ήταν Έλληνες στη συνείδηση, Χριστιανοί με τη γλώσσα, τη διάλεκτο την ποντιακή η οποία περιέχει τόσα πολλά ελληνικά στοιχεία... το νόημά τους, η ψυχή τους ήταν ελληνική, θέλαν την ένωση με την Ελλάδα και όλα αυτά τα στοιχεία της ιστορίας μας, δεν χρειάζεται να τα πούμε... όταν, λοιπόν, λέμε ποντιακή ταυτότητα εννοούμε από κάτω ελληνική ταυτότητα, ελληνική συνείδηση και ελληνικό DNA.

Ε: Ουσιαστικά υπάρχει ταύτιση μεταξύ ποντιακής και ελληνικής ταυτότητας...

Β: Εγώ θα σου πω αυτό που εξέλαβα και από τους τέσσερις παππούδες μου, που με μεγάλωσαν, μιας και οι γονείς πήγαιναν στα χωράφια. Δεν ένιωθαν ότι δεν είναι Έλληνες, απλά η πατρίδα τους τους τραβούσε... έλεγαν στην πατρίδα, στην πατρίδα, ση πατρίδα, ση πατρίδα να έτσι, ση πατρίδα να αλλιώς... αλλά δεν σκέφτονταν ότι ήρθαν σε ξένο κράτος ήρθαν στη μάνα πατρίδα. Στη μεγάλη πατρίδα ήρθανε, αλλά τους τραβούσαν τα μέρη που ζήσαν και μεγάλωσαν.

Ε: Μάλιστα. Ας περάσουμε στο δεύτερο θέμα, τη μουσική γενικότερα. Θεωρείς ότι η μουσική επηρεάζει την καθημερινότητά σου και ναι με ποιον τρόπο;

Β: Καλέ ναι αφού ακούω κάθε μέρα! Δεν το συζητάμε! Σκέφτομαι με τα στιχάκια εε... δηλαδή τα ζω, τα ακούω, μου αρέσουν πάρα πολύ τα ποντιακά, όχι τα καινούρια τα σκυλοποντιακά εννοώ τα παλιά παραδοσιακά τραγούδια και τα καινούρια που γράφονται που έχουν ένα πραγματικό νόημα που ταιριάζει στην κοινωνία των Ποντίων, όχι αυτών που έχουν επηρεαστεί από τα σκυλοτραγούδια τα ελληνικά και κάνουν τα αντίστοιχα σκυλοτραγούδια ποντιακά, μιλάω για τα τραγούδια... εκείνα τα τραγούδια... έχω μεγάλη συλλογή τα ακούω συνέχεια, ανάλογα με τη διάθεσή μου, αν έχω διάθεση καλή θα βάλω ωραία τραγούδια χαρούμενα, αν έχω άλλη διάθεση θα βάλω τα

επιτραπέζια... ξέρω τη γλώσσα, επομένως ξέρω και το νόημα των στίχων και πολλές φορές στα εγγόνια μου μιλώ με τα στιχάκια, τα αντίστοιχα που ταιριάζουν, τους μαθαίνω ποντιακά και τους βάζω να ακούνε. Αρα η ποντιακή μουσική είναι στη ζωή μου... στεναχωριέμαι βέβαια που θα εκλείψει, γιατί δεν μπορεί τα εγγόνια μου να ακούνε ποντιακά και να τρελαίνονται... δεν ξέρω κατά πόσο θα το καταφέρω αυτό και αν θα τους επηρεάσω, αλλά εγώ θα τους μάθω και θα τους εξηγήσω τι σημαίνουν αυτά, όπως έκανα και στην κόρη μου. Επίσης βασίζομαι στην ποντιακή μουσική, γιατί αν έχει μια ελπίδα να επιζήσει για λίγα χρόνια ακόμα η ποντιακή γλώσσα θα επιζήσει μέσα από τα στιχάκια των Ποντίων. Βλέπω, βέβαια, πολλά ποντιόπουλα που πάνε σε συλλόγους, μαθαίνουν τραγούδια, μαθαίνουν λύρα, αυτό σημαίνει ότι θα τραβήξει λίγο ακόμα η ποντιακή γλώσσα μετά θα γίνει αρχαικό μουσείο...

E: Θεωρείς ότι η ποντιακή μουσική συγκεκριμένα έχει τέτοια επίδραση πάνω σου ή θα μπορούσε το ίδιο να συμβεί και με οποιοδήποτε άλλο είδος μουσικής;

B: Εγώ πιστεύω ότι αυτό συμβαίνει τόσο πολύ, επειδή είμαι Πόντια. Οι άλλοι που είναι άλλης εθνοφυλής, διαλέκτου και τέτοια, Έλληνες άλλων... πιστεύω ότι εκείνοι αγαπάνε το κλαρίνο, ξερώνω 'γω το μπάλο... εγώ μεγάλωσα σε ποντιακή οικογένεια, αν και από την πλευρά του πατέρα μου δεν είχα πολλά ακούσματα... γενικά σαν άνθρωπος μου αρέσει η μουσική και ένα μεγάλο κομμάτι της μουσικής που ακούω είναι τα ποντιακά... από την πλευρά της μαμάς μου αγαπούσαν περισσότερο τη μουσική και τραγουδούσανε και επηρεάστηκα και εγώ... απλά μου αρέσει να ακούω εγώ (εδώ εννοεί λύρα), άμα ακούω ανατριχιάζω. Υπάρχουν συγκεκριμένα τραγούδια που άμα τα ακούσω μπορεί να κλάψω εεε... τώρα με αυτό που θα πω δεν θα γελάσεις... σκέφτομαι αν μου πουν πρέπει να στείλεις στο διάστημα τρία τραγούδια για σήματα σε άλλους πολιτισμούς πρώτο πρώτο θα επέλεγα Σέρρα το γρήγορο κομμάτι εκείνο που είναι σαν ιεροτελεστία, έχει τέτοια ένταση και τόσα συναισθήματα σου βγάζει... οπότε λέω το πρώτο αυτό... μετά κάτι από το Άξιον Εστί και τρίτον κάτι από την κλασική μουσική που μου αρέσει.

E: Μετέχεις της ποντιακής μουσικής, εκτός από ακροάτρια;

B: Όχι δεν ξέρω, δεν ξέρω. Εγώ όταν έχουμε γλέντι βοηθάω στους στίχους να τους λέω που τους ξεχνάνε οι άλλοι, χαχα! Είμαι Κακοφωνίτζι! Δεν καταλαβαίνω από μουσική. Αλλά ακούω, γεμίζω τις ώρες μου και την ψυχή μου.

E: Θεωρείς ότι η ποντιακή μουσική συνέβαλε και στη διαμόρφωση της ατομικής σου ταυτότητας;

B: Βεβαίως! Αφού τα ακούω, αφού δίνω σημασία στα στιχάκια, τα στιχάκια τα παλιά, τα πολύ παλιά τραγούδια κρύβουν μέσα τους ιστορία... έχει κάτι άλλα τραγούδια που κάθεται και κλαίς, δεν τα ξέρουν όλοι... να τα ακούς και να κλαίς για την ιστορία των Ποντίων... έχει και τραγούδια, που επίσης δεν τα ξέρουν όλοι, του 14^{ου} αιώνα, ξέρουμε π.χ. τον Διγενή Ακρίτα, αλλά δεν ξέρουμε τα αντίστοιχα ποντιακά... κάθε λέξη που λένε τα τραγούδια την νιώθω, εε επιλέγω τα τραγούδια. Μετά άμα πάμε στα τραγούδια της αγάπης που είναι τόσο τρυφερά και τόσο ωραία ή ακόμα και τα σκαποτικά... εε με γεμίζουν, με διαμορφώνουν...

E: Έχει επομένως η ποντιακή μουσική μια μορφωτική επίδραση...

B: Σε εμένα που έζησα με τους παππούδες που ήρθαν από εκεί ναί. Τώρα για τα νέα παιδιά εε που αγαπάνε τα ποντιακά τραγούδια δεν νομίζω να... εε να κάνουν τέτοια εμπέδηση... εε αγαπάνε τα τραγούδια της αγάπης, χοροπηδάνε με πάθος, τους βλέπω, νομίζω όμως ότι φτάνουν μέχρι το κομμάτι το πάνω πάνω της τούρτας, της διασκέδασης και της εκτόνωσης και της έκφρασης ότι είναι Πόντιοι. Δεν πάνε στα κάτω κάτω που είναι και σιροπιασμένα και ωραία και πρέπει να μάθεις γιατί γράφτηκε αυτό το στιχάκι; Τι υπονοεί; Μέσα από ένα τραγούδι είναι ο πολιτισμός, τα ήθη και τα έθιμα των Ποντίων πίσω από κάθε τραγούδι παλιό. Επομένως τα παιδιά τα σημερινά, κοιτάνε το πρώτο κομμάτι... αλλά πίσω από κάθε τραγούδι παλιό θα βρεις ήθη και έθιμα... αυτή την εμπέδηση δεν μπορεί να την κάνει ο καθένας, απλά εγώ νιώθω τόσο περήφανη που είμαι Πόντια και συνήθως σε όλα τα τραγούδια που αποδέχομαι εμπέδωνω, αλλιώς γιατί να τα ακούω; Για να τα τραγουδάω χαχαχα και χουχουχου; Δεν... όταν ακούω ένα τραγούδι το ακούω, το ακούω με την ψυχή μου, πίσω από κάθε στίχο υπάρχει κάτι... κάθε στίχος έχει κάτι να μου δώσει... είπαμε όμως για ποια τραγούδια ισχύει αυτό!

E: Είναι, λοιπόν, η ποντιακή μουσική ο μόνος τρόπος για διατήρηση και μεταβίβαση της ποντιακής ταυτότητας;

B: Εε όχι... δεν νομίζω... είναι πολλά πράγματα... εε είναι η καθημερινότητά μας, είναι η διατροφή μας, είναι πόσες φίλες Πόντιες έχω για να πετάξουμε καμιά λέξη ποντιακή και να λέμε μεταξύ μας που το θυμήθηκες αυτό και να γελάμε... τα παιχνίδια που παίζαμε μικρές, παίζαμε ποντιακά παιχνίδια, εκτός των άλλων... είναι όλος ο τρόπος, ό,τι πρόλαβαν να μας μεταδώσουν οι παππούδες κυρίως... το ότι έχω Πόντιες φίλες και έχουν μείνει εδώ γύρω και αυτό είναι ένας τρόπος διατήρησης, γιατί αν ήμουν μόνη μου μέσα σε κάποιους Βλάχους π.χ. δεν θα τα έλεγα αυτά! Τώρα, όμως, υπό αυτές τις συνθήκες, αφήνω τον εαυτό μου ελεύθερο και μπορεί να θυμηθώ μια λέξη και να την πούμε και να γελάσουμε ή να θυμηθούμε κάτι από τα παλιά. Είναι, λοιπόν, ένα κομμάτι από την καθημερινότητά μου αυτό.

E: Υπάρχει κίνδυνος αν αραιώσουν οι ποντιακές κοινότητες να χαθεί και η ποντιακή ταυτότητα;

B: ... Το φοβάμαι, το φοβάμαι αυτό, γιατί τα κέντρα πολιτισμού των Ποντίων είτε είναι αυτά λύρα, θέατρο και χοροί... όσο κρατήσουν οι χοροί που λέει και ο Σαββόπουλος... είναι σαν ένα λάστιχο που μπορούμε να το τεντώσουμε ως ένα σημείο στο μέλλον... φοβάμαι, πάρα πολύ φοβάμαι ότι όλα αυτά κάποια στιγμή θα εκλείψουν, αυτό με τρομάζει, με θλίβει... παράδειγμα ο θεός μου Πόντιος, έφυγε, πήγε στην Αυστραλία, τα παιδάκια του

ποντιάκια μισά και κρητικάκια μισά, δεν ξέρουν τι σημαίνει Ελλάδα, όχι να ξέρουν τι θα πει Κρήτη και Πόντος. Γι' αυτό πρέπει να υπάρχει και το ανάλογο περιβάλλον... σε κανα δυο γενιές θα φτάσουμε να λέμε απλά ποντιακής καταγωγής, γιατί θα είναι το 1/8 ποντιακής καταγωγής, το 1/8 Βλάχοι, το 1/8 Κρήτες, το 1/8 νησιώτες... οπότε δεν είσαι τίποτα, είσαι απλά ένας Έλληνας και τέλος. Τώρα ακόμα λέμε είμαι Πόντιος, είμαι Βλάχος, είμαι Θρακιώτης, αλλά σε λίγα χρόνια, στις επόμενες γενιές δεν θα το λέμε αυτό, εκτός αν θέλουμε να προσδιοριστούμε τοπικά, δηλαδή τόπος γέννησης, αλλά όχι DNA.

Ελένη Β.

Ε: Ξεκινάμε με την πρώτη θεματική ενότητα, την ποντιακή ταυτότητα. Τι σημαίνει να είσαι Πόντια; Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσάς;

Ελ: Για εμένα προσωπικά σημαίνει περηφάνεια εε το ότι εε είμαι Πόντια εε γιατί οι Πόντιοι αναμεταξύ μας υποστηρίζομαστε, είμαστε φιλόξενοι... εεε αυτά σε γενικές γραμμές.

Ε: Τι είναι αυτό που ξεχωρίζει μια Πόντια όπως εσείς από τους υπόλοιπους κατοίκους του χωριού και βασικά από τους υπόλοιπους Έλληνες;

Ελ: Το ότι οι Πόντιοι είναι ειλικρινείς... εεε δεν χρησιμοποιούν... εεε δεν έχουν πονηριά μέσα τους και τα λοιπά... εεε είναι πιο εεε πως να το πω; Πιο αυθεντικοί σε όλα!

Ε: Και αυτό πιστεύετε ότι έχει μεταβιβαστεί από γενιά σε γενιά;

Ελ: Ναι, ναι, ναι. Ακούγοντας και εγώ η ίδια ότι ο τάδε είναι Πόντιος και τα λοιπά, δεν μου περνάει με τίποτα από το μυαλό μου ότι μπορεί να με εκμεταλλευτεί, μπορεί να με εεε... εεε να μην είναι συνεπής, να με κοροϊδέψει, να με κάνει... αυτό πιστεύω εγώ. Εγώ τουλάχιστον με τους Πόντιους που έχω συναναστραφεί αυτό έχω μέσα μου και παρατηρώ ότι αν στην πορεία μου το αναίρεσει αυτό αυτός ο άνθρωπος, αυτό συμβαίνει σίγουρα επειδή δεν είναι καθαρόαιμος Πόντιος, δηλαδή είναι και κάτι ακόμη!

Ε: Τι άλλο σας έρχεται στο μυαλό όταν ακούτε τον όρο ποντιακή ταυτότητα;

Ελ: Το ότι είναι φιλόξενος λαός, είναι... εε αυτοσαρκάζονται μεταξύ τους και τα λοιπά εεε... ότι δεν υπάρχει περίπτωση να 'ρθει κάποιος στο σπίτι χωρίς να τον ταΐσεις, να τον φιλοξενήσεις, μέχρι να φύγει από το σπίτι, με οτιδήποτε έχεις εύκαιρο στο σπίτι... εε η ειλικρινεία τους εε... αυτά, αυτά.

Ε: Ας περάσουμε στο δεύτερο θέμα, τη μουσική γενικότερα. Θεωρείτε ότι η μουσική επηρεάζει την καθημερινότητά σας και αν ναι με ποιον τρόπο;

Ελ: Εεε ναι όταν ακούω ποντιακά... εεε ανατριχιάζω εεε... είναι κάτι που βγαίνει από μέσα μου και με γαληνεύει η ποντιακή μουσική όταν την ακούω, δηλαδή ηρεμώ όταν την ακούω και θέλω να την ακούω την ποντιακή μουσική.

Ε: Πιστεύετε ότι αυτή τη δύναμη την έχει μόνο η ποντιακή μουσική;

Ελ: Εε... όχι απλά εγώ σαν Πόντια ακούγοντας ποντιακά αισθάνομαι αυτό το πράγμα, δηλαδή ξεσηκώνομαι με την ποντιακή μουσική, μου αρέσει να την ακούω, θέλω να βάζω καθημερινά ποντιακή μουσική.

Ε: Εκτός αυτού θεωρείται ότι η ποντιακή ταυτότητα συνέβαλε στη διαμόρφωση και της ατομικής σας ταυτότητας;

Ελ: Δεν ξέρω αν συνέβη αυτό αλλά... αν ακούσεις τα δίστιχα αυτά τα οποία υπάρχουν στη ποντιακή μουσική και καθίσεις να τα ερμηνεύσεις είναι τότε τραγούδια πονεμένα, τότε τραγούδια χαράς και εεε... διαμορφώνουν χαρακτήρα... όταν σε αγγίζει ένα τραγούδι τότε είναι που αισθάνεσαι ένα δέος μια... εεε υπερηφάνεια για την ποντιακή σου καταγωγή. Για κάποιο πρόβλημα που θα τύχει να έχω, υπάρχει ένα δίστιχο που θα αγγίξει την ψυχή μου.

Ε: Εσείς η ίδια μετέχετε της ποντιακής μουσικής πέρα από ακροάτρια;

Ελ: Ναι, ναι τραγουδάω, μου αρέσει, ξέρω πάρα πολλά τραγούδια... μου αρέσει ό,τι ξέρω να το τραγουδάω.

Ε: Δίνετε βάση, εμβαθύνετε στους στίχους των ποντιακών τραγουδιών;

Ελ: Ναι ναι μιλάνε στην καρδιά μας, γιατί υπάρχει αυτό το εεε... που ακούγαμε από τις γιαγιάδες μας που μιλούσανε για την πατρίδα και τα αυτά και τα δίστιχα τα οποία υπάρχουν αναφέρονται σε εκείνες τις εποχές και καταλαβαίνουμε από αυτά που ακούμε και από αυτά που βλέπουμε κτλ το τι τραβήζανε τότε για να 'ρθουνε οι Πόντιοι από εκεί εδώ και αγγίζουμε αυτό το κομμάτι της ψυχής μας.

Μαρία Π.

Ε: Ξεκινάμε με την πρώτη θεματική ενότητα, την ποντιακή ταυτότητα. Τι σημαίνει να είσαι Πόντια; Ποια είναι η σημασία της ποντιακής καταγωγής για εσάς;

Μ: Είναι πολύ σημαντικό, για μένα είναι ό,τι ωραιότερο υπάρχει και προς το τέλος της ζωής μου νομίζω ότι με καλύπτει η ποντιακή μουσική, για αυτήν μιλάμε άλλωστε... εεε ότι στις χαρές με συνοδεύει και στον θάνατο με παρηγορεί. Είναι για μένα το Α και Ω της μουσικής... όταν ήμουν πιο μικρή βέβαια, πέραν του ότι αγαπούσα την ποντιακή μουσική αλλά ζούσα και με άλλες... τώρα όμως έκανα γάμο οπότε μόνο ποντιακή μουσική ακούω. Την αγαπώ, τη λατρεύω και θα με συνοδεύει μέχρι τα βαθιά γηρατειά, δεν έχω τίποτα άλλο να πω για αυτήν.

Ε: Τι άλλο είναι για εσάς η ποντιακή ταυτότητα, πώς την ερμηνεύετε; Δηλαδή εκτός από την μουσική τι άλλο συνεπάγεται;

Μ: Τα ήθη και έθιμα, όλα γενικότερα.. Η ποντιακή ταυτότητα είναι η οικογένεια, το βασικότερο βέβαια. Είναι πολύ ενωμένη και η τιμή προς τους μεγαλύτερους ακόμα εξακολουθεί να υπάρχει και ευτυχώς που υπάρχει... τα φαγητά που είναι και αυτά μέσα στα πλαίσια... και φροντίζουμε σε ένα εβδομαδιαίο πρόγραμμα μέσα μεσογειακά, θα είναι και τα ποντιακά φαγητά... και η μουσική που μας ξεκουράζει, μας παρηγορεί... και βέβαια δε ξεχνώ τις ρίζες μου. Προέρχομαι από την περιοχή του Καρς, έχω πάει στον Πόντο, δυστυχώς δεν μπόρεσα να πάω στο χωριό της γιαγιάς και του παππού μου, ευελπιστώ ότι κάποια στιγμή θα μπορέσω να κάνω ταξίδι, να πάω να προσκυνήσω αυτά τα χώματα. Αυτά.

Ε: Μακάρι! Νιώθετε ότι μπορείτε να ταυτιστείτε και με Ποντίους άλλων πόλεων;

Μ: Όχι όχι, γενικά με όλους του Πόντιους είμαστε ενωμένοι και με όλο τον κόσμο προς θεού... αλλά όταν βρίσκομαι κάπου και μου λένε είναι Πόντιοι, αρχίζει και χτυπάει η καρδιά μου... κάτι διαφορετικό, κάτι που μ' αρέσει, με ευχαριστεί, νιώθω πάρα πολύ όμορφα. Αυτό δεν σημαίνει ότι αντιπαθώ τους άλλους, προς θεού...

Ε: Ας περάσουμε στο δεύτερο θέμα, τη μουσική γενικότερα. Θεωρείτε πως επηρεάζει η μουσική την καθημερινότητά σας;

Μ: Σίγουρα με επηρεάζει και κυρίως τα τραγούδια τα ποντιακά... βέβαια αυτό δεν σημαίνει ότι δεν έχω ακούσει Χατζιδάκι, Θεοδωράκη, δεν έχω «καλωδιωθεί» με αυτούς τους ανθρώπους, για όνομα του θεού. Αυτό είναι άλλο κομμάτι και η ποντιακή μουσική είναι άλλο κομμάτι. Η ποντιακή μουσική με ανεβάζει κατά Δάντη στον έβδομο, όγδοο και ένατο ουρανό, έτσι; Χαχαχα! Χοροπηδάω ακόμα και άρρωστη αν είμαι και ακούω μουσική, προσπαθώ να σηκωθώ να χορέψω επιτόπου... τόσο πολύ με επηρεάζει η ποντιακή μουσική τώρα!

Ε: Θεωρείτε πως συνέβαλε και στη διαμόρφωση της ατομικής σας ταυτότητας;

Μ: Εε... στο σπίτι μας πάντοτε η ποντιακή μουσική... γιατί ο πατέρας μου έπαιζε λύρα και όταν τελείωνε το βράδυ από τη δουλειά ερχόταν και μας έπαιζε δυο-τρεις σκοπούς και μετά κοιμόμασταν... μας νανούριζε γενικότερα. Μέσα στο σπίτι μόνο ποντιακά ακούγαμε. Χωρίς να ξέρω να τα μιλάω βέβαια, δε μου επέτρεπαν για να πηγαίνω καλά στο σχολείο. Όχι μόνο εμένα, αλλά και τα αδέρφια μου. Ποτέ δε μας επηρέασαν να μας πουν τα ποντιακά μόνο. Ποτέ δε θυμάμαι τη μάνα μου να μας έλεγε κάτι τέτοιο, και πάντα σεβόμασταν και τους άλλους που δεν ήταν ποντιακής καταγωγής. Όμως όσο περνούσαν τα χρόνια ένιωθα ότι είμαι πιο δεμένη με την ποντιακή μουσική και τα ήθη γενικότερα.

Ε: Εσείς προσωπικά μετέχετε της ποντιακής μουσικής;

Μ: Ναι! Σε εκδηλώσεις ποντιακές, θεατρικά έργα... διαβάζω ποντιακά έργα, κυρίως αυτά που τράβηξαν οι πρόγονοι μας στον Πόντο. Ναι.

Ε: Και πώς αλλιώς επηρεάζει η ποντιακή μουσική την καθημερινότητά σας πέρα από την ψυχαγωγία, τι άλλο παίρνετε από αυτήν;

Μ: Νομίζω πως μου δίνει ζωή, τίποτα άλλο. Μου δίνει ζωή! Και πρόσφατα, δεν έχει χρόνο που έχασα τα αδέρφια μου μέσα σε μία μέρα. Ό,τι χειρότερο μπορούσε να μου συμβεί. Σε εκείνες τις δύσκολες στιγμές της ζωής μου άκουγα ποντιακά και τους μοιρολογούσα με το δικό μου τρόπο, στα ποντιακά.

Ε: Ήταν ένα στήριγμα δηλαδή;

M: Ναι! Τα βράδια είχα το τηλέφωνο δίπλα μου κι άκουγα τραγούδια του Πόντου και τους αφιέρωνα... δε σημαίνει ότι ο κόσμος με άκουγε, ήμουνα μόνη, έτσι;

E: Δηλαδή είναι κάτι παραπάνω από μια μελωδία, είναι και οι στίχοι που νιώθετε ότι σας εκφράζουν;

M: Ναι ναι ναι ναι ναι! Ξέρεις έχω πει τον γιό μου και σε όλους μας, όταν θα πεθάνω θέλω μια ποντιακή λύρα να με συνοδεύει. Αυτό τα λέει όλα. Θέλω και το λέω και το εννοώ, να με συνοδεύσει μέχρι το νεκροταφείο.

E: Είναι δηλαδή για εσάς η ποντιακή μουσική ένας διάλογος επικοινωνίας με τις ρίζες, ένα μέσο για να έρθετε σε επαφή με το παρελθόν σας.

M: Ναι ακριβώς... Και επειδή είχα μάθει πολλές ιστορίες απ' τη γιαγιά μου που μου 'λεγε διάφορα πράγματα, να σου δώσω να καταλάβεις ότι όταν διάβασα το «Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται» του Καζαντζάκη, γιατί ο Καζαντζάκης με επηρέασε πάρα πολύ στα δεκαέξι μου, πήγα στη γιαγιά μου και της είπα βρε γιαγιά μου γίνονται αυτά τα πράγματα, αυτό και αυτό και αυτό; Και μου λέει εκείνη την εποχή στον Πόντο γίνονταν αυτά τα πράγματα. Αυτό με τρέλανε. Λέω δηλαδή ναι, κάναμε κάποιον «Χριστό» και κάναμε όλη τη διαδικασία αυτή για να γίνουμε πιο αληθινοί προς τον άνθρωπο... ξέρω 'γω τώρα, τι να σου πω, έτσι μου 'λεγε... κι αυτά όλα με έχουν επηρεάσει.

E: Δηλαδή η ποντιακή μουσική λέει και μια ιστορία σε σας, την ιστορία που δε βιώσατε αλλά θέλετε να έρθετε σε επαφή με αυτήν.

M: Ναι... κοίταξε έχω αναμνήσεις από τη γιαγιά μου η οποία τραγουδούσε πάρα πολύ και ο πατέρας μου και τα αδέρφια μου τραγουδούσαν όλα, όλοι ήταν καταπληκτικοί στα ποντιακά... η γιαγιά μου έλεγε πως εκεί στα παρχάρια του Πόντου, μικρούλα ήτανε και πήγαινε επάνω να βοσκίσει τα πρόβατα...

E: Στα βουνά εννοείτε;

M: Ναι ναι, τα παρχάρια, τα καταπράσινα λιβάδια τέλος πάντων... Και εγώ δεν μπορούσα βέβαια να καταλάβω το ποια είναι τα λιβάδια και ποια είναι τα πράσινα παρχάρια... εεε τραγουδούσε και όλοι οι τζομπαναράιοι μαζευτόταν γύρω-γύρω και την απολάμβαναν να τραγουδάει τα τραγούδια του Πόντου... τώρα όσο περνάει ο καιρός αυτά γυρίζουν μέσα μου. Ίσως είναι κι ότι μεγάλωσα, είμαι 70 χρονών εε; Αυτό επηρεάζει την κατάσταση.

E: Εσείς στα παιδιά σας και γενικότερα στις νεότερες γενιές προσπαθείτε να μεταβιβάσετε τον πολιτισμό σας;

M: Προσπαθώ, αλλά το γιο μου δεν τον επηρέασα και ήταν λάθος μου... της αδερφής μου τα εγγόνια που κατά καιρούς τα είχα γιατί τα λάτρευα, ναι τα επηρέασα, προσπαθούσα να τους μάθω ποντιακά, προσπαθούσα...

E: Θεωρείτε δηλαδή ότι η ποντιακή μουσική μπορεί να διασφαλίσει τη διαίωνιση της ποντιακής ταυτότητας;

M: Και πρέπει να διασφαλίσει, δε το συζητάω... χωρίς αυτήν θα χαθούν οι ρίζες, δεν θα υπάρχει αν δεν... ευτυχώς υπάρχουν μερικά χωριά που κρατάνε πάρα πολύ και μερικοί άνθρωποι οι οποίοι παλεύουνε για αυτό και πιστεύω ότι θα περάσουν πάρα πολλά χρόνια και δεν θα χαθεί. Τώρα που μπήκε και στο πανεπιστήμιο δε το συζητάω.

E: Υπάρχει όμως κίνδυνος να αρχίζει να «ξεθωριάζει» η ποντιακή ταυτότητα;

M: Δε θέλω να πιστεύω, γιατί κοίταξε να δεις, με την ίδια λογική και το κλαρίνο είναι για μένα ωραίο όργανο. Μπορώ να χορέψω και εγώ της Πάργας το γεφύρι (εννοεί της Άρτας), όπως μπορώ να χορέψω και το λαϊκό και να μου αρέσει γιατί η μουσική ενώνει είπαμε, αλλά η ρίζα δε θα χαθεί. Η ποντιακή μουσική δε θα χαθεί, θα συνεχιστεί... και το βλέπω και στα νέα παιδιά... πολλά μικρά παιδιά που εντάσσονται στη μουσική.

E: Είναι δηλαδή ένα σύμβολο η λύρα, είναι κάτι παραπάνω από ένα απλό μουσικό όργανο.

M: Δεν μπορώ να διανοηθώ ότι στο σπίτι μου δε θα έχουμε μια λύρα. Εγώ έχω δυο λύρες στο σπίτι! Χωρίς να μπορώ να τραγουδάω, γιατί δεν είμαι καλλίφωνη και χωρίς να ξέρω να παίξω το όργανο. Παρ' όλα αυτά τις έχω. Ήταν λάθος που δεν επηρέασα το παιδί μου... δε το επηρέασα καθόλου και για αυτό... δε τον ενδιέφερε και πολύ.

Βέβαια εγώ τώρα που μεγάλωσα πετάω κάνα-δυο λέξεις μέσα σπίτι και τα ποντιακά φαγητά τα κάνω και τα τρώει το παιδί μου, εντάξει...

Ε: Αλίμονο, τα ποντιακά εδέσματα είναι υπέροχα!